

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ԻՐԱՆՈՒՄ

ՑՈՒՑԱՅԱՆԴԵՍ

معماری ارمنی در ایران

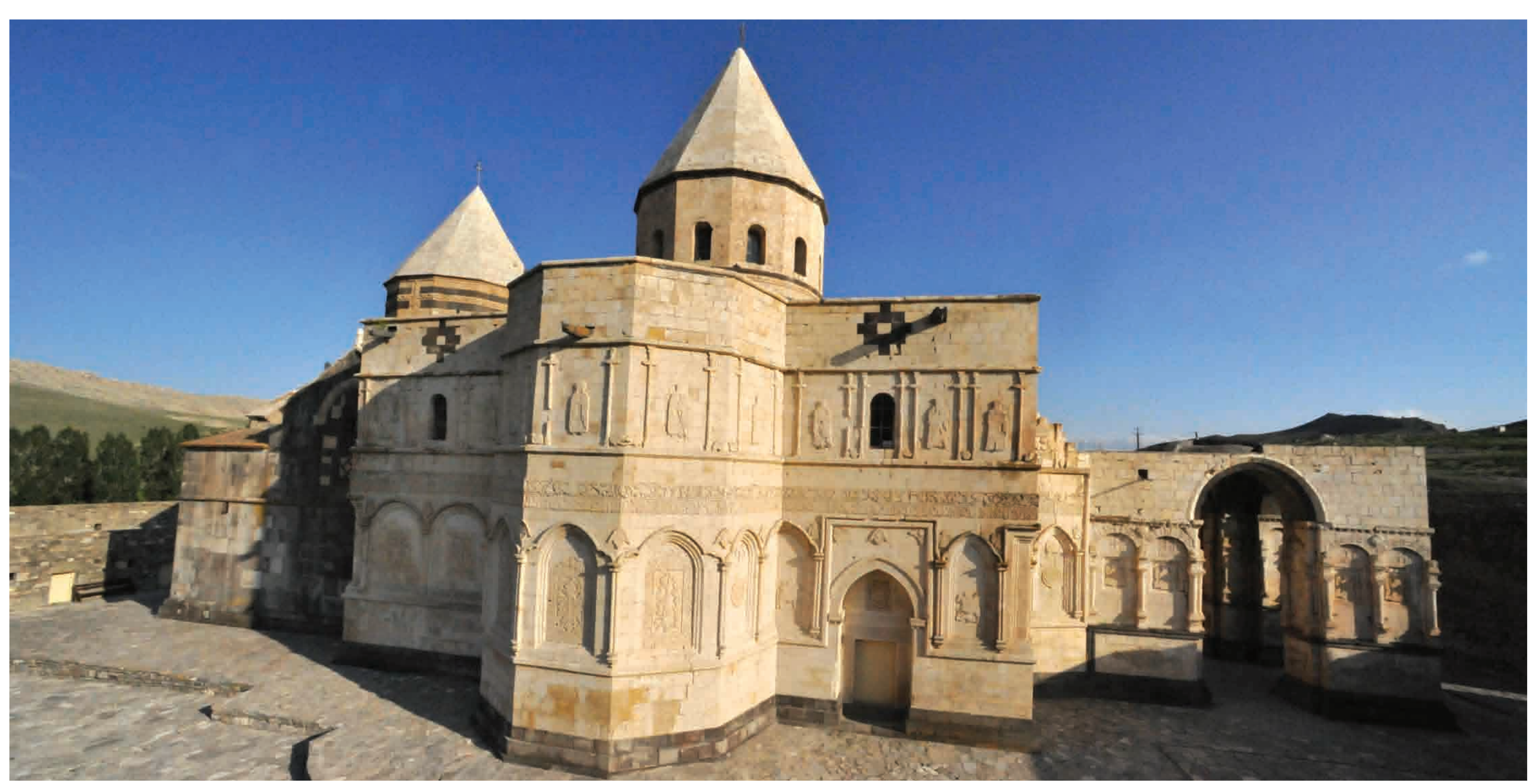
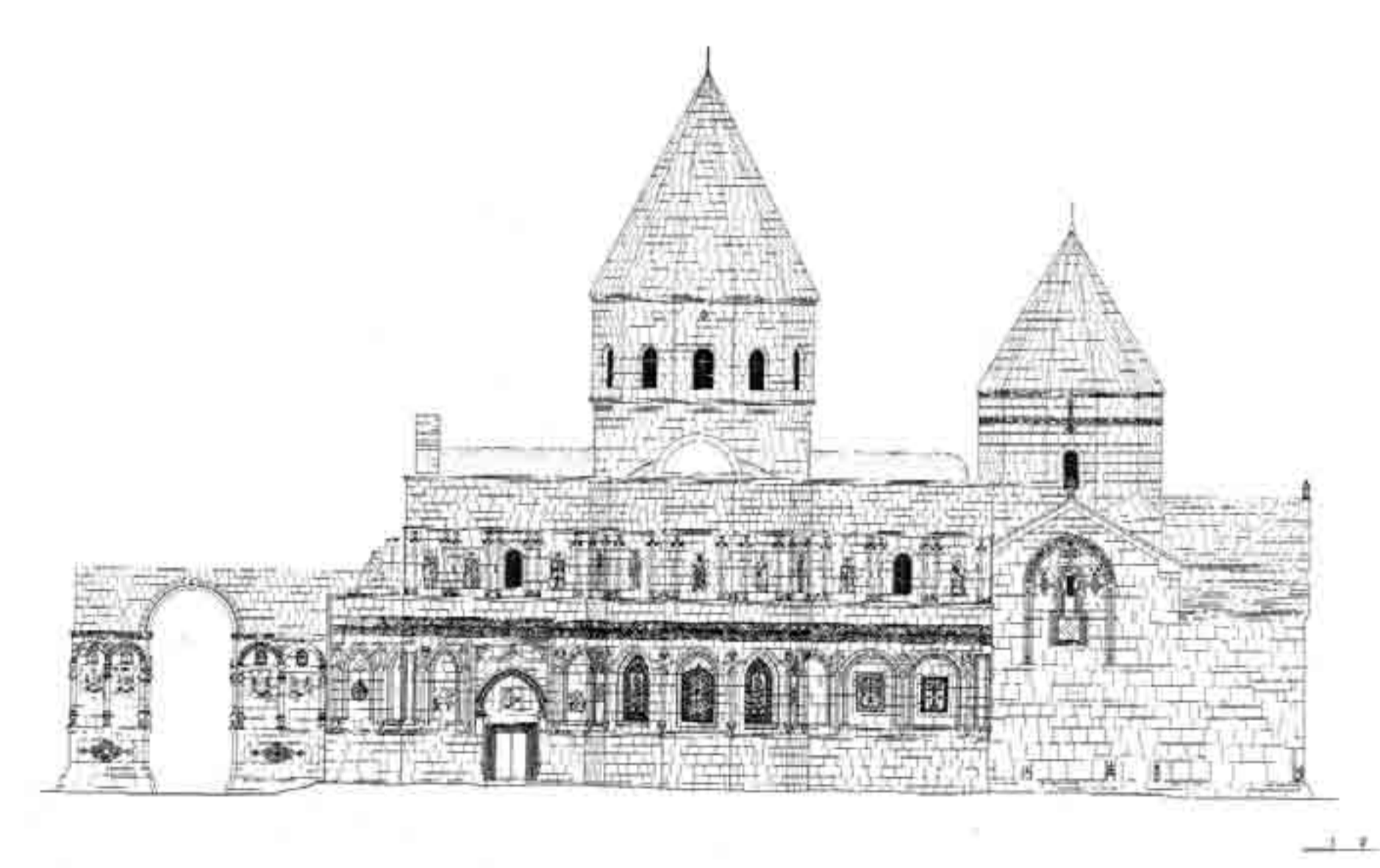
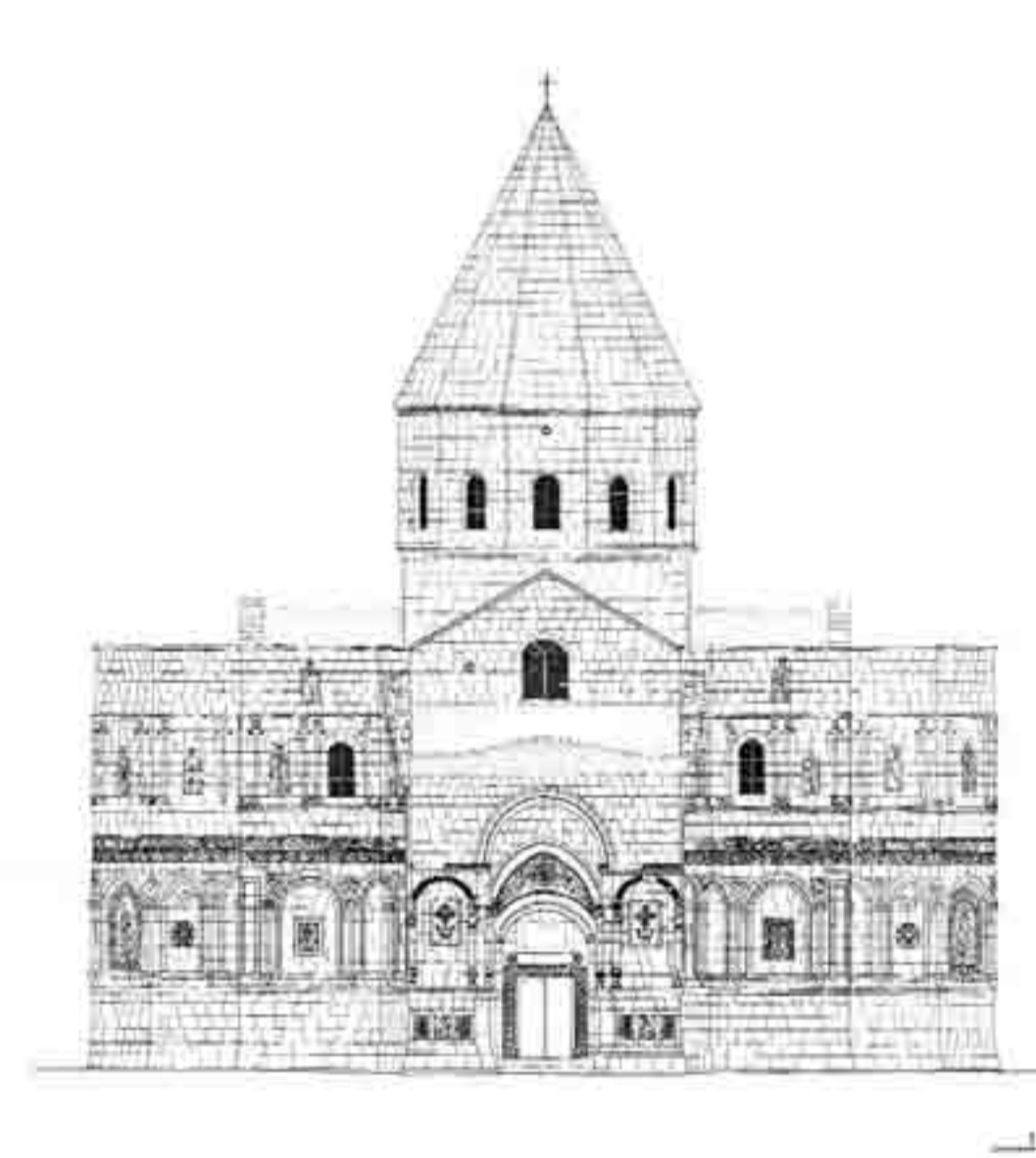
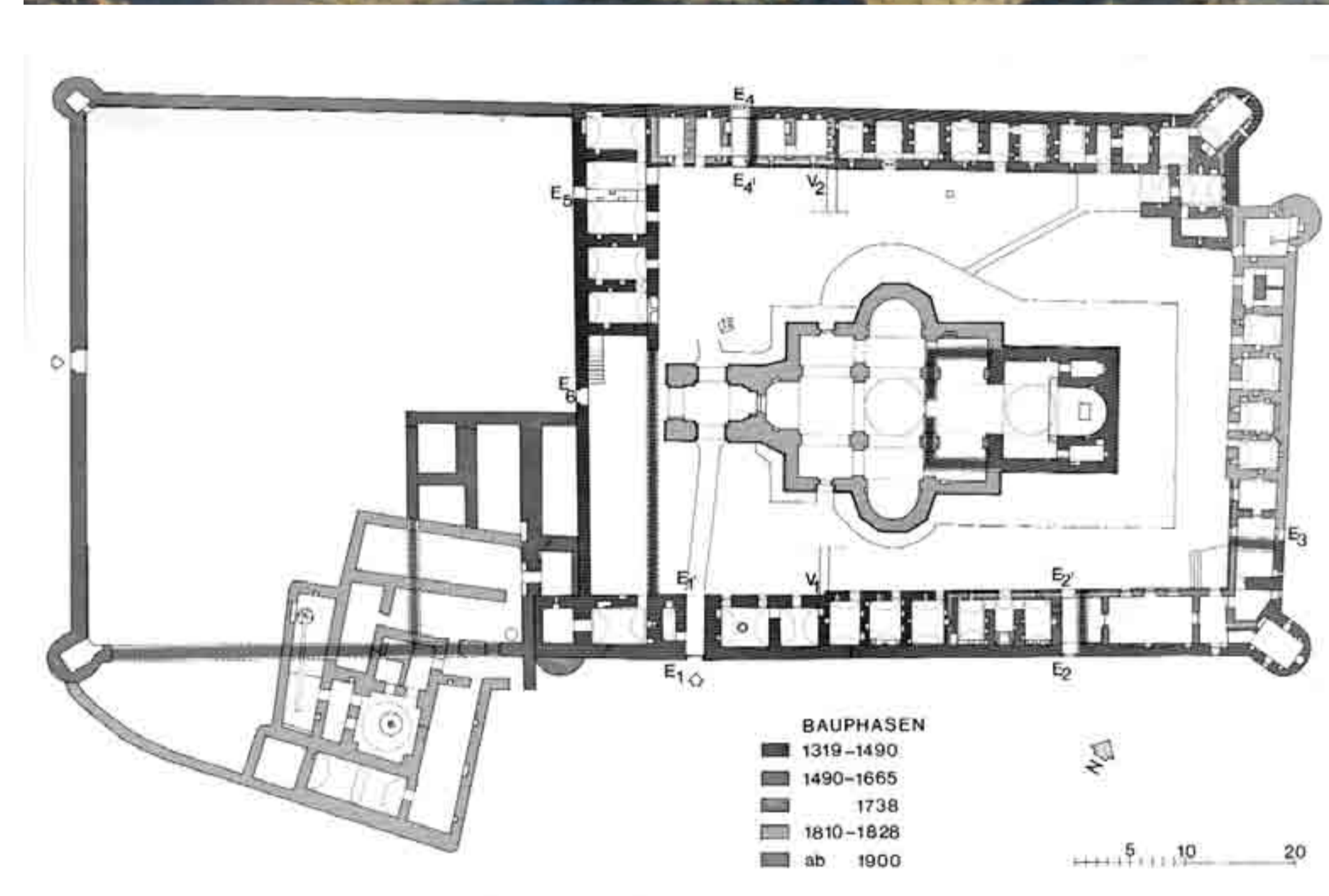
نمایشگاه

ARMENIAN ARCHITECTURE IN IRAN

EXHIBITION

ՍԲ. ԹԱԴԵՈՍ ԱՌԱՔՅԱԼԻ ԿԱՆՔԸ ԱՐՏԱԶ (ՄԱԿՈՒ) ԳԱԿԱՌՈՒՄ
 قره کلیسا (کلیسای تادئوس مقدس) در شهرستان آرداز (ماکو)
 ST. THADDEUS THE APOSTLE MONASTERY, ARTAZ (MAKU) DISTRICT

ՍԲ. ԹԱԴԵՈՍ ԱՌԱՔՅԱԼԻ ԿԱՆՔԸ ԱՐՏԱԶ (ՄԱԿՈՒ) ԳԱԿԱՌՈՒՄ
 قره کلیسا (کلیسای تادئوس مقدس) در شهرستان آرداز (ماکو)
 ST. THADDEUS THE APOSTLE MONASTERY, ARTAZ (MAKU) DISTRICT

Թադէոս առաքյալի վանքը գտնվում է Մեծ Հայքի Վասպուրական նահանգի Արտազ գավառում՝ ներկայիս Իրանի ԻՋ Արևմտյան Ատրպատականի նահանգի Մակվի շրջանում՝ Մակու քաղաքից 23 կմ հարավ՝ Վանք կամ Ղարաքիլիսա գյուղի հարևանությամբ:

Ավանդաբար վկայվել է, որ վանքը հիմնադրվել է Ա դարում քրիստոնեության քարոզչության պատճառով սպանված Թադէոս առաքյալի գերեզմանի տեղում:

Ինչպես արշավանքների, այնպես էլ բնական աղետների հետևանքով վանքի պաշտամունքային և աշխարհիկ շինությունները բազմիցս վերակառուցվել են: Նշանակալի են եղել հատկապես 1329 (1319 թ. երկրաշարժի պատճառով) և 1810-1815 թթ. հիմնովին վերակառուցումները:

Վանքը բաղկացած է կենտրոնագմբեթ եկեղեցուց, եկեղեցաձև գավթից, թերավարտ զանգակատնից և անկյուններում կիսաշտարակներով հզորացված շրջապարսպից, որին ներքուստ կից են բնակելի և տնտեսական նշանակության զանազան կառույցներ:

Հարուստ է վիմագրերով և հարթաքանդակներով:

The monastery of St. Thaddeus the Apostle (Sourb Tadevos Arakyal) is located in the neighbourhood of Vank (Gharakilisa) Village, 23 km south of Maku, the capital of the district of the same name, West Azerbaijan Province.

It is traditionally considered to have been founded in the site of the grave of St. Thaddeus the Apostle, who was tortured to death as a preacher of Christianity.

The monastery consists of a central-domed church, a church-shaped narthex, an incomplete belfry and various annexes. All of them are enclosed within ramparts which are fortified by angular semi-circular towers.

The monastery was repeatedly reconstructed to recover from the damage and destruction caused by incursions and natural disasters. Special mention should be made of the major acts of rebuilding carried out in 1329 (after the earthquake of 1319) and between 1810 and 1815.

The monastery abounds in reliefs and lapidary inscriptions.

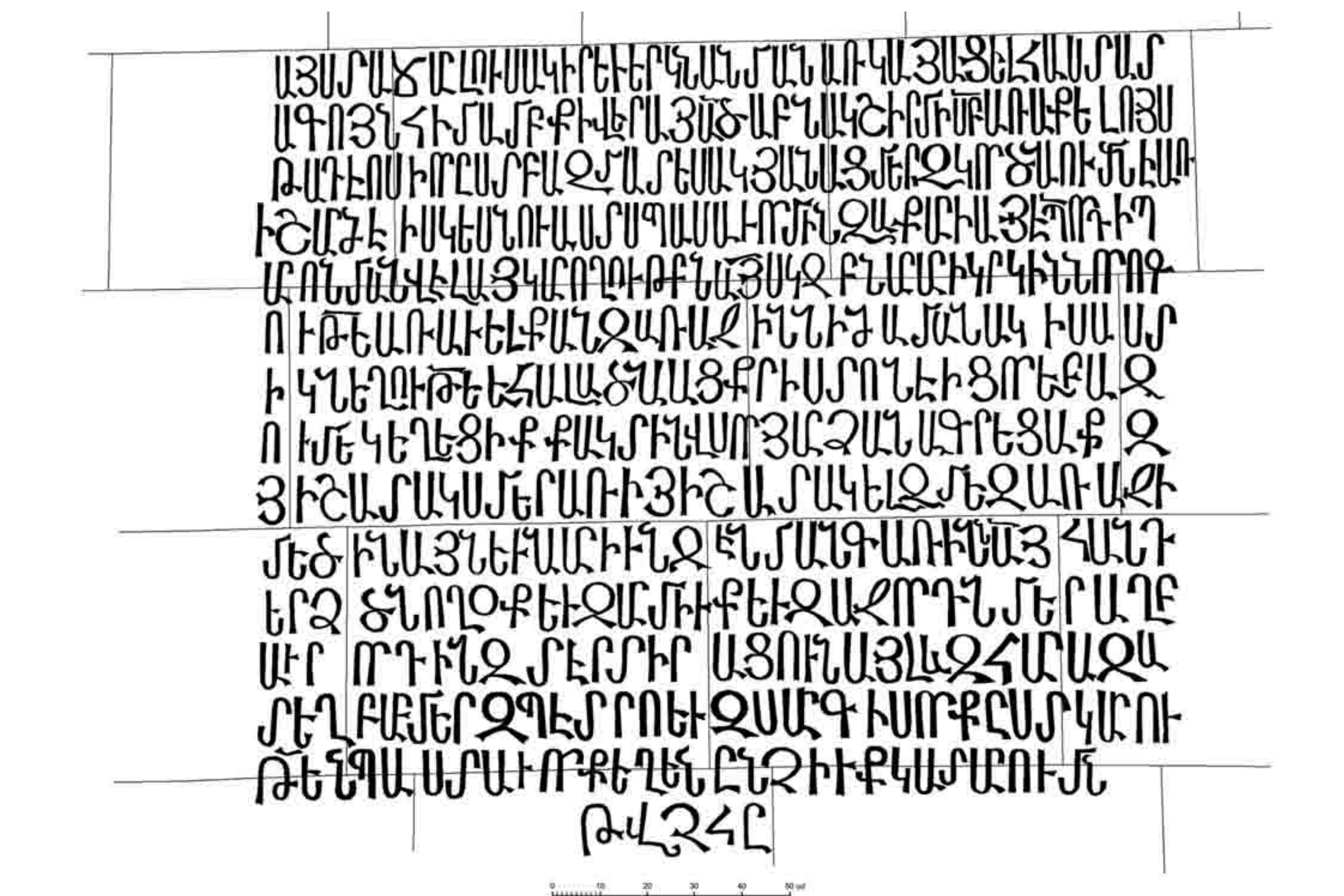
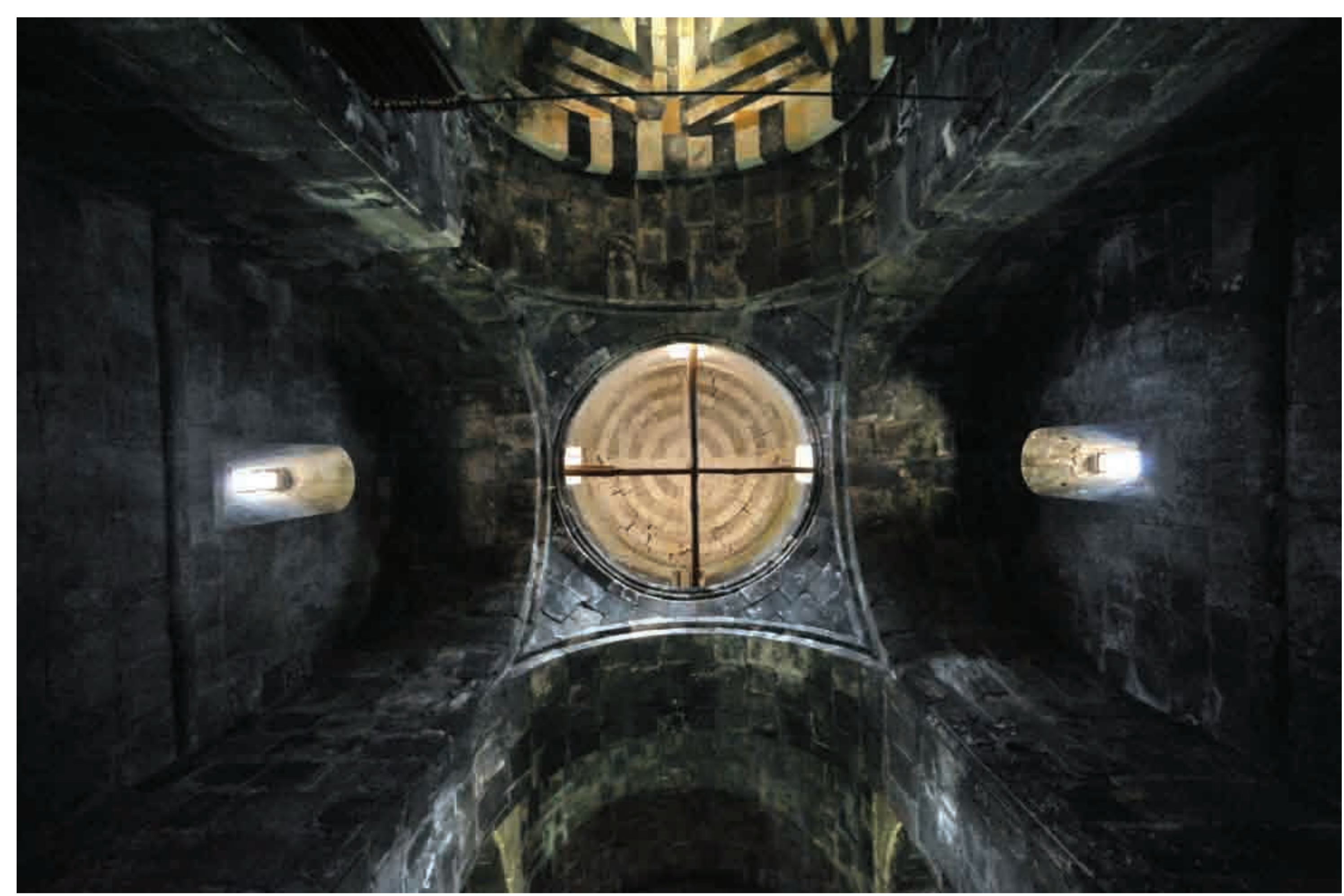
Клиса́й Тадо́сус Ма́дос в се́верной ча́сти За́падного Ира́на нахо́дится в се́веро-запа́дной ча́сти провинции Запа́дный А́зербайджан, в 23 км ю́жнее Ма́ку, административного центра́ района того́ же названия.

Согласно́ тради́ции, монасты́р основан на месте захоронения святого Таддея, пострадавшего за проповедь христианства.

Монасты́р состоит из центрального купольного храма, храма-нартекса, незавершённой колокольни и различных пристроек. Все они заключены в укрепления, усиленные угловыми полукруглыми башнями.

Монасты́р неоднократно перестраивался для восстановления после разрушений, нанесённых вторжениями и стихийными бедствиями. Особое внимание следует уделить основным актам восстановления, осуществлённым в 1329 году (после землетрясения 1319 года) и в 1810–1815 годах.

Монасты́р богат рельефами и каменными надписями.

ՍԲ. ԹԱԴԵՈՍ ԱՌԱՔՅԱԼԻ ՎԱՆՔԸ ԱՐՏԱԶ (ՄԱԿՈՒ) ԳԱՎԱՌՈՒՄ
 قره کلیسا (کلیسای تادئوس مقدس) در شهرستان آرداز (ماکو)
 ST. THADDEUS THE APOSTLE MONASTERY, ARTAZ (MAKU) DISTRICT

Թադէոս առաքյալի վանքը մշտապէս գտնվել է Իրանի պետական մարմինների խնամքի և հոգածության ներքո: Այստեղ արդեն մի քանի տասնամյակ իրականացվում են վերականգնողական անհրաժեշտ կամ ամրակայման տարրեր ծավալների աշխատանքներ: Պահպանության տեսանկյունից առանձնակի խնդիրներ է հարուցում հատկապէս զանգակատունը, քանի որ ի սկզբանե կառույցը թերավարտ է մնացել:

The monastery of St. Thaddeus the Apostle (Sourb Tadevos Arakyal) has always been under the patronage of the Iranian authorities: in past decades, various parts of the monastic complex have been restored and conserved as necessary. From the standpoint of preservation, there is some difficulty connected with its belfry, which was originally left unfinished.

کلیسای تادئوس مقدس یا قره کلیسا چندین دهه است که به منزله میراث ملی ایران به ثبت سازمان میراث فرهنگی رسیده و این سازمان هر ساله مبالغی را برای حفظ و مرمت و مستحکم سازی آن هزینه می کند.

Իրանի կառավարության ջանքերով Թադէոս առաքյալի վանքը ներառվել է ՅՈՒՆԵՍԿՈ-ի կողմից պահպանվող հուշարձանների ցանկում:

Through the efforts of the Iranian authorities, the monastery, also a pilgrimage site since the 1960s, has been included in the UNESCO World Heritage List.

با تلاشهای مستمر دولت جمهوری اسلامی ایران، قره کلیسا در تاریخ ۱۸ خرداد ۱۳۸۷ به عنوان نهمین اثر ملی ایران در فهرست جهانی یونسکو ثبت شده است. علاوه بر جهانگردان هر ساله زائران زیادی عازم قره کلیسا می شوند.

Բացի զբոսաշրջիկներից՝ 1960-ական թվականներից ի վեր յուրաքանչյուր տարի վանք են այցելում նաև մեծաթիվ ուխտավորներ:

ՄԱԴԱՐԴԱՎԱՆԷ (ՍՈՒՐԲ ՍՏԵՓԱՆՈՍ ՆԱԽԱՎԱ) (ماقارداوانک (کلیسای استپانوس مقدس) MAGHARDAVANK (SOUBR STEPANOS NAKHAVKA) MONASTERY

Մբ. Ստեփանոս Նախավկա կամ Մադարդավանքը բաղկացած է եռանավ գմբեթավոր հորինվածքով մեկ եկեղեցուց, կից սյունա-արահից և եռահարկ զանգակատնից, ինչպես նաև անկյուններում կիսաշտարակներով հզորացված շրջապարսպից, որին ներքուստ կից են քնակելի և տնտեսական նշանակության մեծ ու փոքր բազմաթիվ շինություններ:

Վանքի կենտրոնական կառույցը՝ եկեղեցին, հարուստ է բարձրաքանդակներով, հարթաքանդակներով և վիմագրերով, ներքուստ որմնանկարազարդված է:

Վանքն ունի թաղակապ դարպաս: Շրջապարսպից դուրս՝ վանքի հյուսիսային կողմում, գերեզմանոցն է:

Maghardavank (Sourb Stepanos Nakhavka, St. Stephen the Protodeacon) Monastery consists of a tri-nave domed church, an adjoining portico, a three-floor belfry and various large and small annexes. All of them are enclosed within ramparts which are consolidated by angular semi-circular towers.

The monastery also has an arched gateway and a cemetery extending outside its enclosure, to the north.

The monastic church is rich in reliefs and lapidary inscriptions. Its interior is embellished with frescoes.

کلیسای سن استپانوس، یا کلیسای استفانوس مقدس دومین کلیسای مهم ارمنه ایران است که از نظر اهمیت بعد از قره‌کلیسا قرار می‌گیرد. کلیسای استپانوس مقدس در شش کیلومتری روستای دره شام به فاصله ۱۵ کیلومتر در غرب شهر جلفا واقع در استان آذربایجان شرقی است. این کلیسا در کناره رودخانه ارس و در دامنه بلندیهایی به نام ماغارد بنا شده است که به همین دلیل در منابع کتبی ارمنی به نام "دیر ماغارد" نیز ذکر شده است.

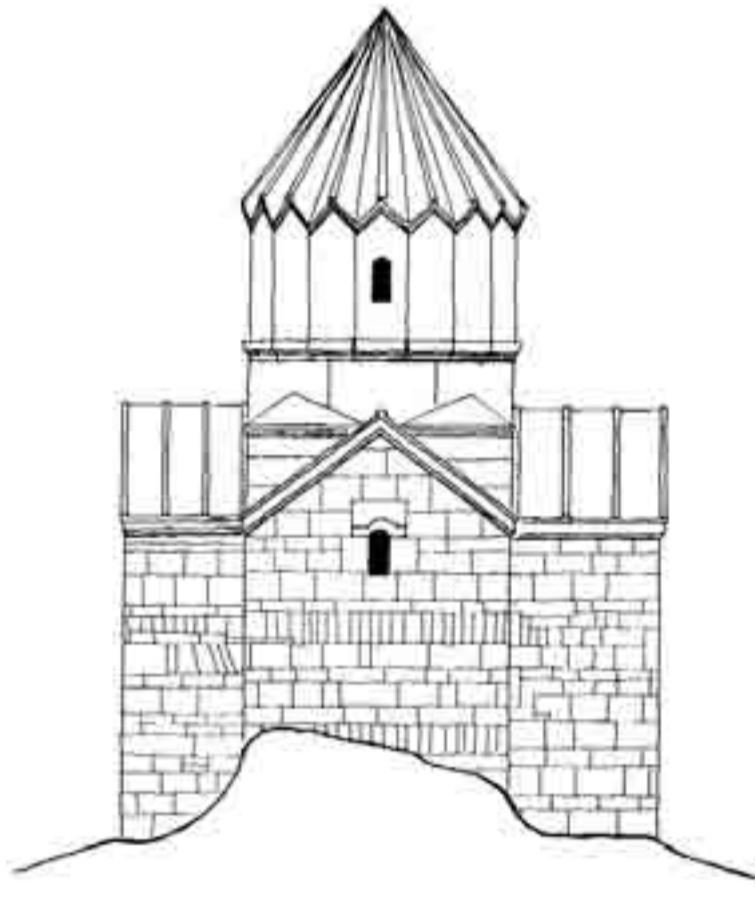
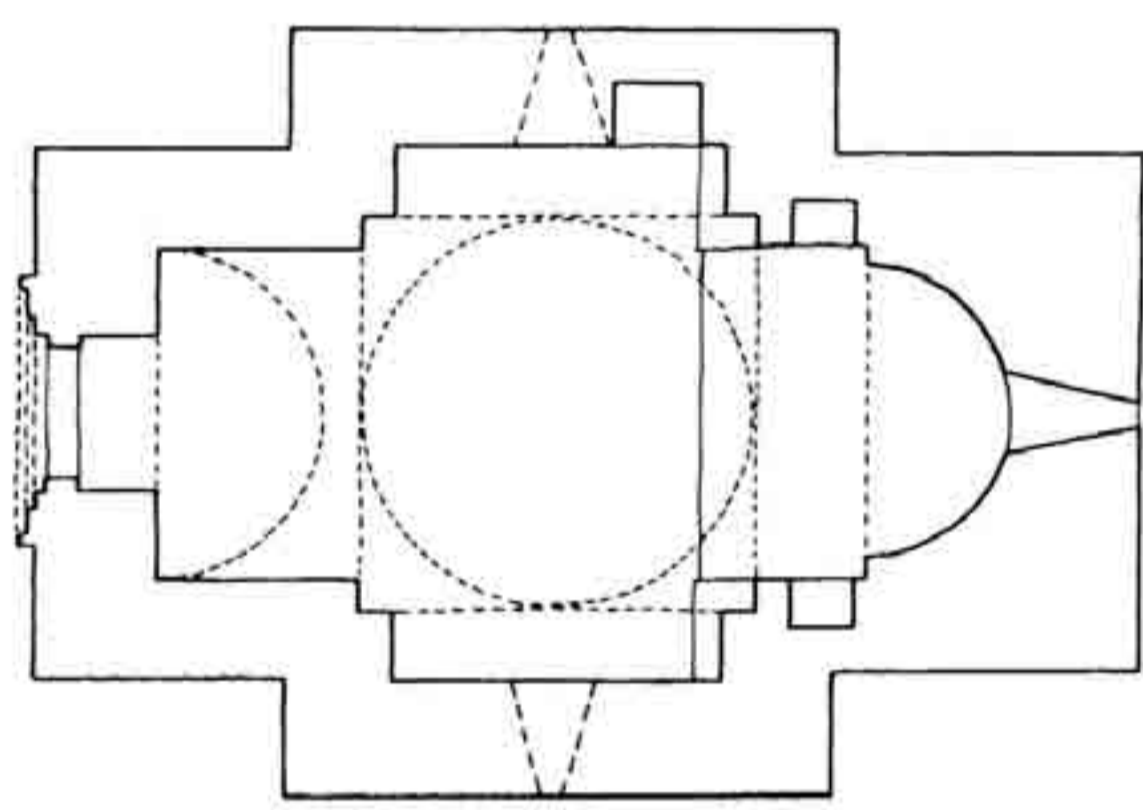
ابعاد کلیسا بالغ بر ۱۵،۸۵ متر است. کلیسا دارای دو ورودی است. دیوارهای خارجی کلیسا که با سنگ خوش تراش بنا گردیده پوشیده از حجاریهای بسیار زیبا و چشمگیری است. دیوارهای داخلی با گچ پوشانده شده و بر روی آنان نقاشیهای منحصر بفردی نقاشی شده اند. برج ناقوس خانه که آن نیز با سنگهای خوش تراش بنا گردیده در جلوی ورودی جنوبی کلیسا قرار دارد. در سمت شمالی کلیسا نمازخانه حضرت پولوس یا اتاق دانیال قرار دارد که دارای پلان مستطیل شکل بوده و ورودی آن از سمت غرب بنا است. با توجه به ارزش تاریخی و مذهبی مکان، این دیر تحت مراقبت و عملیات ترمیمی مداوم سازمان میراث فرهنگی قرار دارد.

در خارج از دیوارهای محساری در طرف شمالی کلیسا، قبرستان آن قرار دارد.

این بنای تاریخی به شماره ۴۲۹ در فهرست آثار ملی ایران ثبت گردیده و به خاطر قدمت و سابقه تاریخی و مذهبی و شیوه معماری منحصر به فرد آن در سال ۱۳۸۶ همراه با کلیساهای دیگر در استان آذربایجان، در میراث جهانی یونسکو به ثبت رسید.

ԾՈՐԾՈՐԻ ՍԲ. ԱՍՏՎԱԾԱԾԻՆ ԿԱՆՔ, ԺԴ ԴԱՐ
 صومعه ی آزدوازازین (مریم مقدس) زرتزر، قرن ۱۴
 HOLY VIRGIN MONASTERY (14TH CENT.) OF TZORTZOR

Ծործորի Սբ. Աստվածածին վանքը գտնվում է Մակու քաղաքից 12,5 կմ հարավ՝ Բարուն գյուղի հարևանությամբ:

ԺԴ դարի սկզբին հիմնված խաչաձև-գմբեթավոր հորինվածքով եկեղեցի է (արտաքին չափ.՝ 7,2 x 5,2 մ):

1985-2001 թթ. ընթացքում եկեղեցուն կից ջրամբարի կառուցման պատճառով սկզբնական տեղից փոխադրվել է ավելի վեր:

Holy Virgin (Sourb Astvatzatzin) Monastery of Tzortzor is situated in the vicinity of Barun Village, 12.5 km south of Maku.

It represents a domed cruciform structure (exterior dimensions: 7.2 x 5.2 metres) of the early 14th century.

Between 1985 and 2001, the church was dismantled and re-erected in a higher site not to be damaged in the aftermath of the construction of an adjacent water reservoir.

Կլիսայ մրիմ մգնս շրշր, աշ քիեր մակույ աստան Անշիյան ցրիյի ըր հոսոս 12.5 կիլոմեր քիեր ցնոք ու ըր մյարտ րոստայ քարոն քրարըարը. այն կլիսայ ցրո կլիսայի ցննըարի աստ կիեր ըրիլան քիեր իշկլ սլիյիբ հեստնը.

Կլիսայ ըր քրոն միլաըյ 14 տնսիս իշքե աստ. (անըաշ հայ քարցի այն 5.2*7.2 մեր)

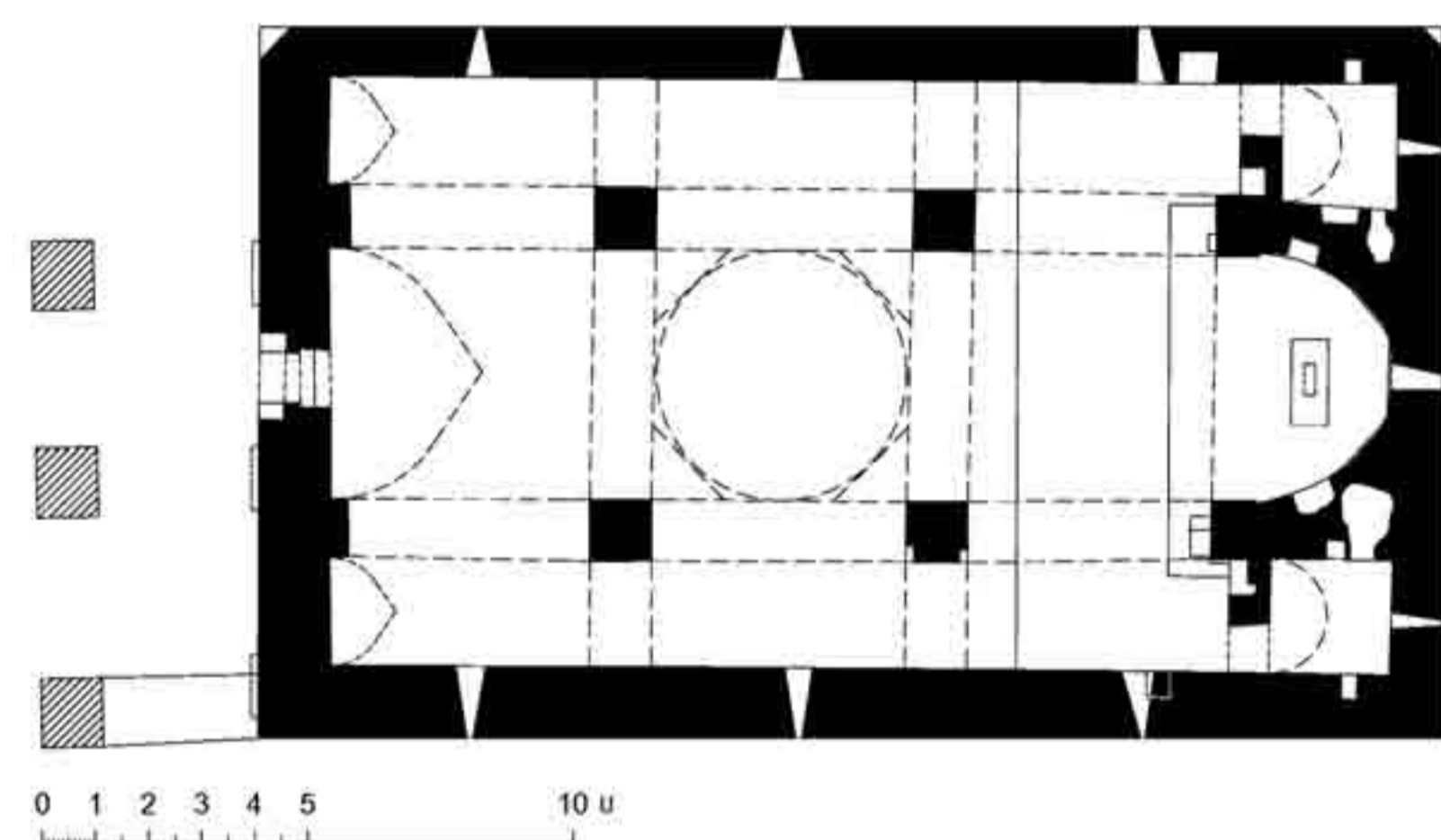
ըր քիեր սալ հայ 1985-2001 միլաըյ քիեր ըրիլ աստ իշկլ, կլիսայ աշ միլ սայկ հոս քիեր մնշքի հայ քիեր ըր հման միլ անտքալ կաքե աստ.

ՇԱՄԻ (ԴԱՐԱՇԱՄԻ) ՄԲ. ԱՍՏՎԱԾԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՉԻ, 1628 Թ.
 کلیسای آزدوازین (مریم مقدس) شام (دره شام)، ۱۶۲۸ م.
 HOLY VIRGIN CHURCH (1628), SHAMB (DARASHAMB)

Եկեղեցին գտնվում է Արաքս և Տղմուտ գետերի միախառնման տեղին մոտ՝ Շամբ կամ Գարաշամբ լքված գյուղում՝ Մաղարդավանքից 2,3 կմ հյուսիս-արևմուտք:
 Կառուցվել է 1628 թ. և օձվել Սր. Աստվածածին անվամբ: Հորինվածքով եռանավ գմբեթավոր բազիլիկ է: Հատկանշական առանձնահատկությունն այն է, որ գմբեթից բացված 12 լուսամուտները ոչ թե քմբուկից են, այլ զլանածև վեղարից: Առկա են ԺԳ-ԺԶ դարերի տասնյակից ավելի խաչքարեր: Մասնակի վերականգնվել է 1983 և 2011 թթ.:

Holy Virgin (Sourb Astvatzatzin) Church is located in the village site of Shamb (Darashamb), near the juncture of the rivers Arax and Tghmut, 2.3 km north-west of Maghardavank Monastery.
 A tri-nave domed basilica built in 1628, it is especially remarkable for its 12 dome windows, which open not from the tambour, as is usually the case, but from its cylindrical spire.
 The church underwent partial restoration in 1983 and 2011.
 It retains more than 10 cross-stones of the 14th to 16th centuries.

Ին կլիսա ըր նըրիկի մըլ տլազի ըու ըրոդ արս ու Ազ չայ , ըր ըոստայ մըրոկե Յ Շամ յա ըրե Շամ Անըրիջան Շըրզի զրար ըարժ ու Ազ կլիսայ աստգոս մըզոս 2.3 կիլոմըր ե ղըրբ Շամ Շմալ Գըրբի Ղազ աստ.
 Ին կլիսա ըր Տալ 1628 թ. մ. Տաղե ու Յ ըամ մըրիմ մըզոս տժեհն Շժե ուստ, չըու կլիսադայ Յաըրիկ Տե Շիմտանի ցնիժար մի Յաժն. ըր Յարե Յ չոսոնիտ Ին կլիսա Ան չե կաըմ ե ըոկր մի Յաժն, Ին աստ կե 12 քնջրե Յ մոջոդ Յը ըուր ցնիժ, ըե Ազ ըուր Ղամբուր կլիսա, Յլկե Ազ զսմտ աստոաժե Ի Տըր ցնիժ ցնիժոժե Շժե Ան. Յիժ Ազ ըեմա չիլիսանց Ազ զըոն 14-16 ըր Ան մոջոդ աստ. Ին կլիսա Ղա չոժոժի ըր Յին Տալ հայ 1983-2011 թ. մ. Ղըրմիմ Շժե աստ.

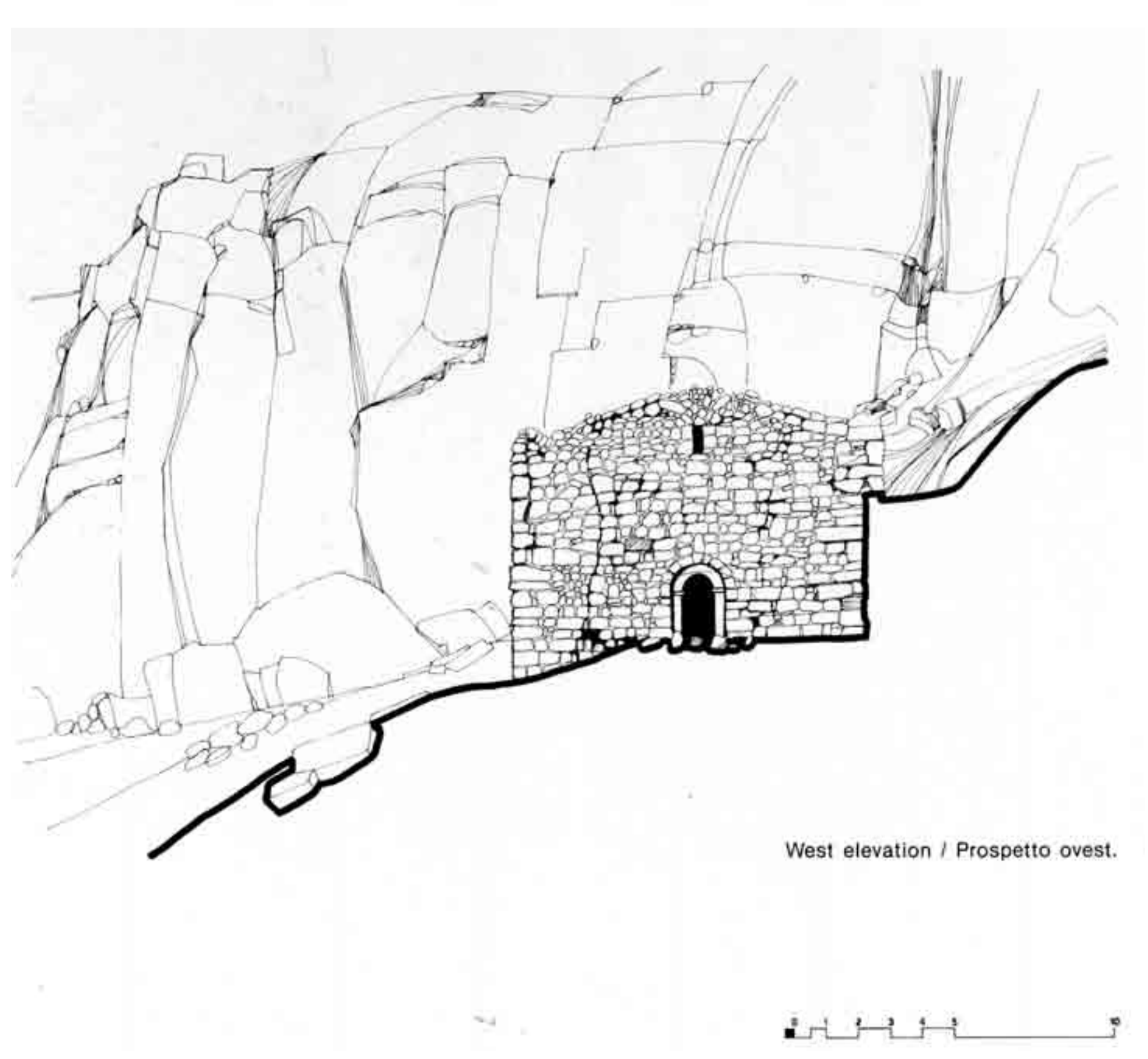
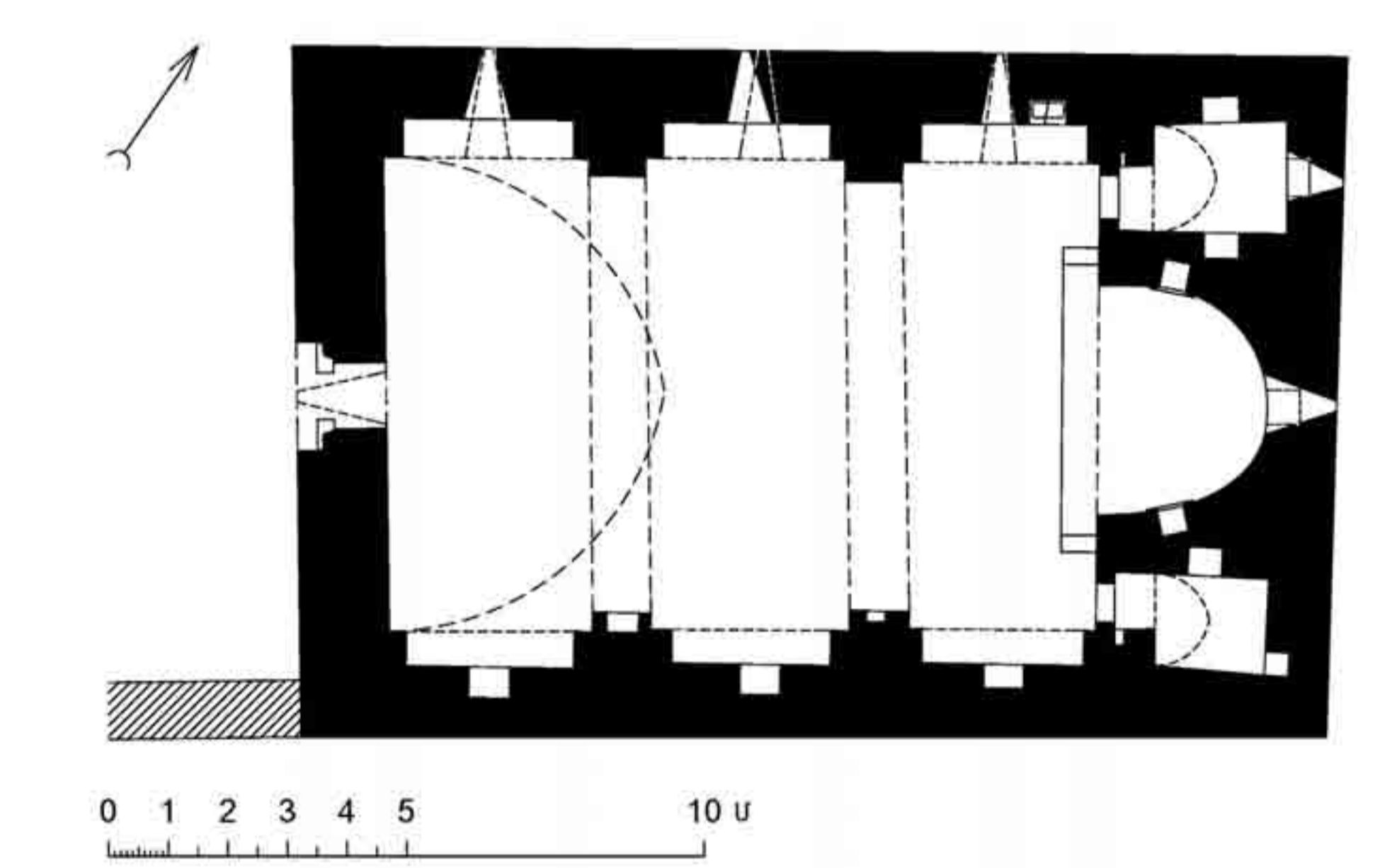
ՄԻՋԻՆ ԴԱՐԱՇԱՄԲԻ ՍԲ. ԱՍՏՎԱԾԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՕԻ, ԺԷ ԴԱՐ
 کلیسای آزدوازا زین (مریم مقدس) دره شام مرکزی، قرن ۱۷
 HOLY VIRGIN CHURCH (17TH CENT.), MIDDLE DARASHAMB

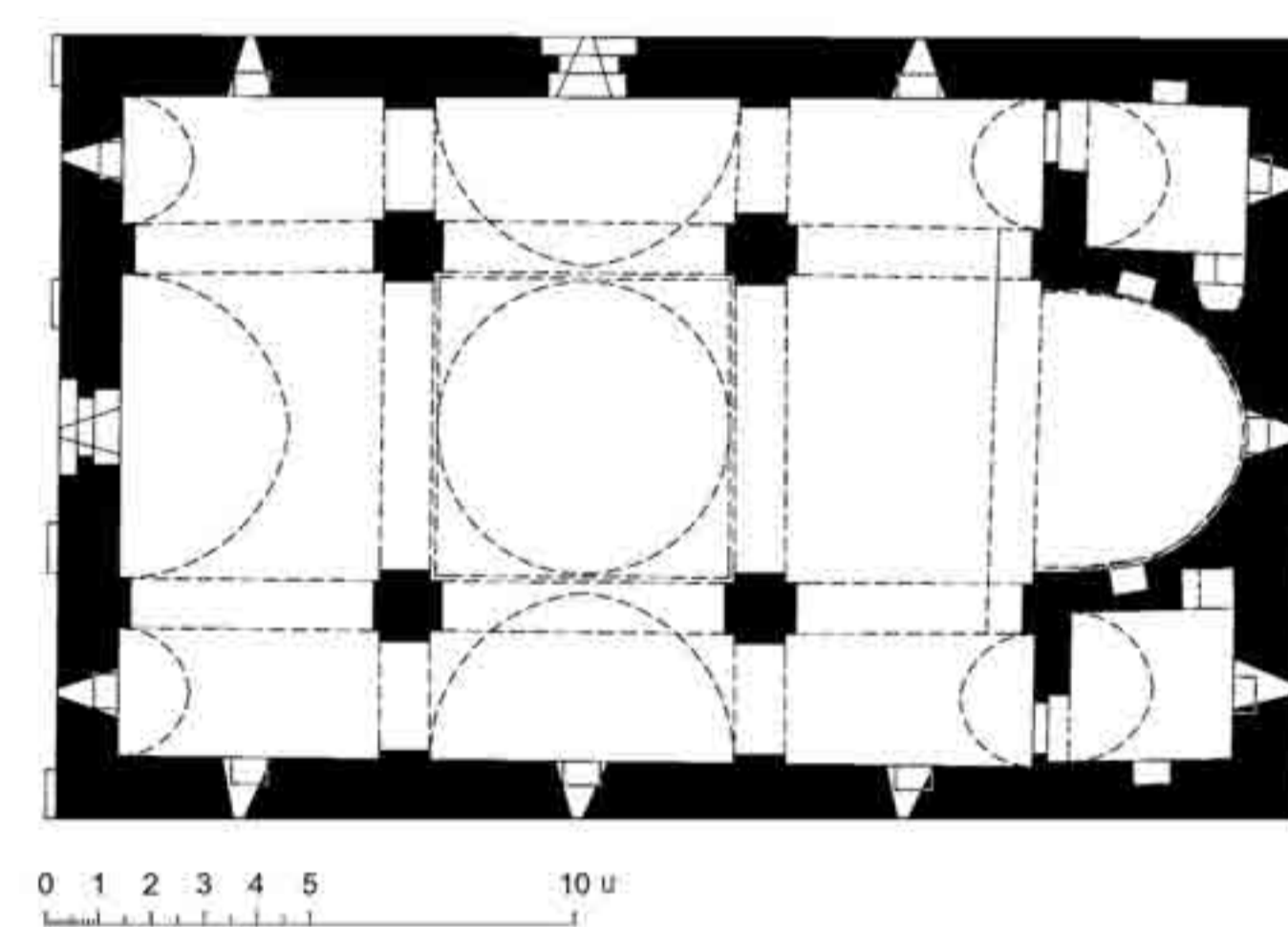

Միջին Դարաշամբ գյուղատեղին գտնվում է Տղմուտ գետի աջ ափին՝ Մաղարդավանքից (Սբ. Ստեփանոս Նախավկա) 7,3 կմ արևմուտք։
 Ավերված տնատեղերից և ԺԷ-ԺԸ դարերին վերաբերող արձանագիր տապանաքարեր պարունակող զերեզմանոցից զատ՝ գյուղատեղիում ցարդ կանգուն է միանավ բալիլիկ հորինվածքով մի եկեղեցի (արտաքին չափերը՝ 17,72 x 11,61 մ), որի արևմտյան ճակատին ազուցված են եղել ԺԶ դարի երկրորդ կեսին վերաբերող (1554, 1564, 1578 թթ.) մի քանի խաչքարեր։ Վերջիններս, որոնք տեսանելի են 1984 թ. Պաղոտ Կունետյի կատարած լուսանկարներում, ցավոք, ներկայումս չեն պահպանվել։

Holy Virgin (Sourb Astvatzatzin) Church stands in the village site of Middle Darashamb located on the right bank of the river Tghmut, 7.3 km west of Maghardavank (Sourb Stepanos Nakhavka) Monastery.
 It represents a uni-nave basilica of the following exterior dimensions: 17.72 x 11.61 metres. Its western facade was formerly adorned with several cross-stones (1554, 1564 and 1578) of the second half of the 16th century which have not reached our days (they can be seen in Paolo Cuneo's photographs of 1984).
 Apart from the church, Middle Darashamb also retains a cemetery of inscribed tombstones dating from the 17th to 18th centuries.

Րոստայի միջին Դարաշամբ կենտրոնում գտնվում է Տղմուտ գետի աջ ափին՝ Մաղարդավանքից (Սբ. Ստեփանոս Նախավկա) 7,3 կմ արևմուտք։
 Ավերված տնատեղերից և ԺԷ-ԺԸ դարերին վերաբերող արձանագիր տապանաքարեր պարունակող զերեզմանոցից զատ՝ գյուղատեղիում ցարդ կանգուն է միանավ բալիլիկ հորինվածքով մի եկեղեցի (արտաքին չափերը՝ 17,72 x 11,61 մ), որի արևմտյան ճակատին ազուցված են եղել ԺԶ դարի երկրորդ կեսին վերաբերող (1554, 1564, 1578 թթ.) մի քանի խաչքարեր։ Վերջիններս, որոնք տեսանելի են 1984 թ. Պաղոտ Կունետյի կատարած լուսանկարներում, ցավոք, ներկայումս չեն պահպանվել։

Վերին Դարաշամբ գյուղատեղին գտնվում է Տղմուտ գետի ձախ ափին՝ Մաղարդավանքից (Սբ. Ստեփանոս Նախավկա) 11,5 կմ հարավ-արևմուտք:
Այստեղ քայքայված, բայց դեռևս կանգուն վիճակում պահպանվում է ԺԷ-ԺԸ դարերի սահմանազրկին կառուցված, չափերով բավական ընդարձակ (23,46 x 14,83 մ), եռանավ բազիլիկ հորինվածքով գմբեթավոր եկեղեցին: Ունի հյուսիսից և արևմուտքից բացված երկու մուտք, չորս սյուների վրա կանգնած սրածայր վեղարով ավարտվող ութանիստ թմբուկ:

Holy Virgin (Sourb Astvatzatzin) Church stands in Upper Darashamb Village Site located on the left bank of the river Tghmut, 11.5 km south-west of Maghardavank (Sourb Stepanos Nakhavka) Monastery.
A tri-nave domed basilica of quite large dimensions (23.46 x 14.83 metres), it was built between the late 17th and early 18th centuries. The church has two entrances opening from the north and west. Its octahedral tambour, which rests on 4 pillars, is surmounted by a pointed spire.
Although semi-ruined, the church is still preserved standing.

روستای دره شام در استان آذربایجان شرقی قرار دارد (۱۱.۵ کیلومتر به طرف جنوب غربی کلیسای استپانوس مقدس).
در این محل، کلیسای نیمه مخروبه ای وجود دارد که در قرون ۱۷-۱۸ میلادی ساخته شده است: کلیسای بازیلیک سه شبستایی گنبددار در اندازه های ۱۴.۸۳*۲۳.۴۶ متر.
این کلیسا با دو ورودی از سمت شمال و غرب بر روی چهار ستون قرار دارد.

Իրանական Ջուլֆա քաղաքից 6 կմ հյուսիս-արևմուտք՝ Հին Ջուղա քաղաքատեղիի տարածքում՝ Արաքս գետի աջակողմյան ափամերձ ժայռերին կից, պահպանվել է ԺԵ-ԺԶ դարերում կառուցված երբեմնի փարթամ ու վաճառաշահ քաղաքի եկեղեցիներից մեկը (մյուսները գտնվում էին քաղաքատեղիի ձախափնյա հատվածում և հիմնահատակ ոչնչացվել են ադրբեջանական իշխանությունների կողմից 1998-2005 թթ. ընթացքում), որ հայտնի է Անդրեորդի կամ Հովվի անուններով:

2014 թ. Իրանի պատկան մարմինների ջանքերով Հայաստանի Հանրապետությունից հրավիրված վերականգնող ճարտարապետ Ս. Այվազյանի կազմած նախագծով և վարպետ-շինարար Մ. Չալումյանի աշխատությամբ իրականացվել է կիսավեր եկեղեցու ամբողջական վերականգնում:

Եկեղեցին ներկայիս շեն կացությամբ ողջ աշխարհի առջև պարզում է հայկական մշակութային ժառանգության նկատմամբ իրանական կողմի՝ հոգատար ու շենացնող և ադրբեջանական կողմի՝ ամեն ինչ ավերակող-անհետացնող մոտեցումների անհամատեղելի տարբերությունը:

The church of Andreordi (Hovvi), tracing back to the 15th to 16th centuries, stands close to some rocks on the right bank of the river Arax, in the site of Old Jugha, 6 km north-west of the Iranian city of Julfa. It is the only surviving monument from among the 9 churches of the once prosperous city that was a renowned trade centre: all the others, located on the left bank of the Arax, were totally annihilated by the authorities of Azerbaijan between 1998 and 2005.

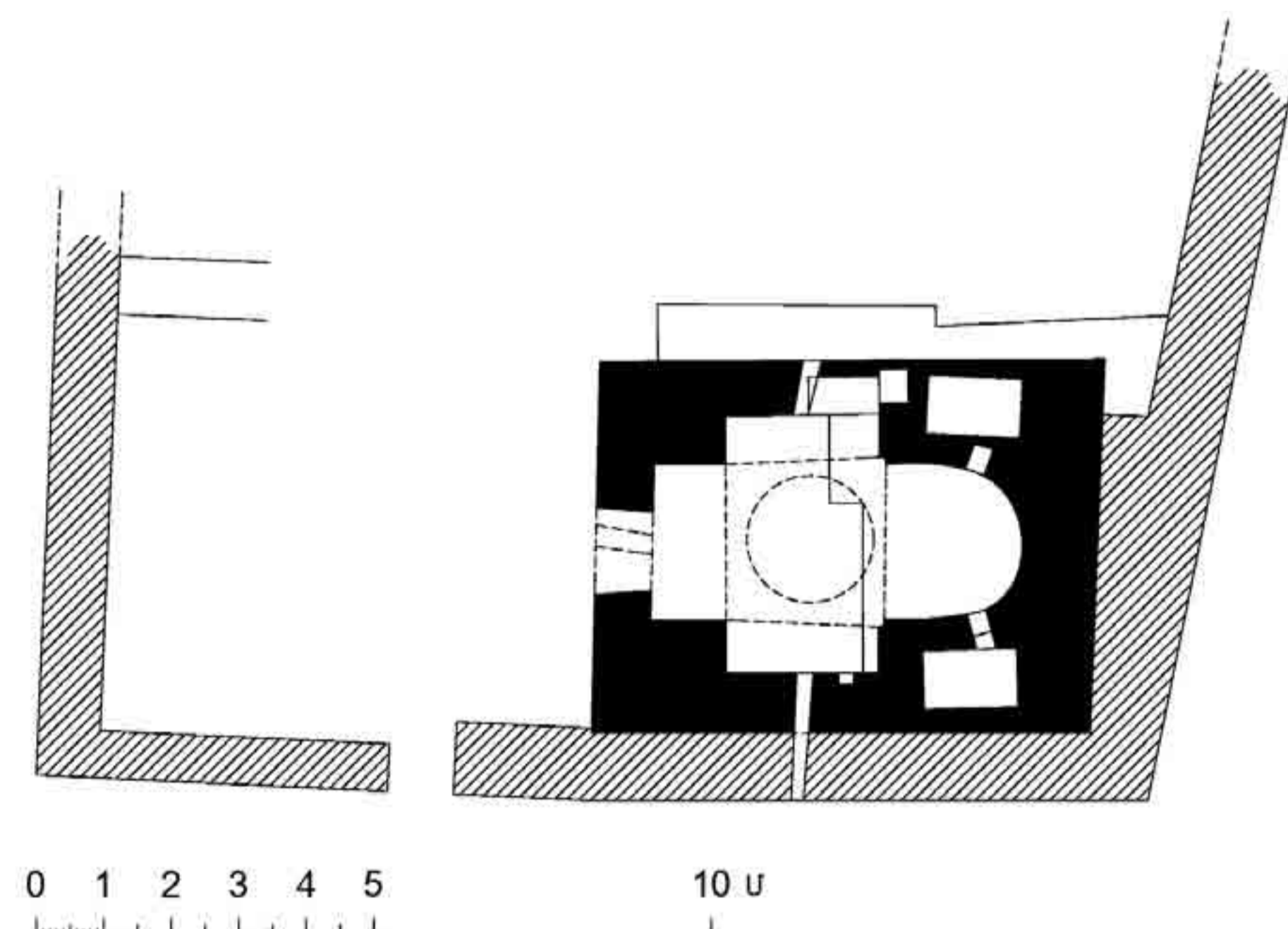
In 2014 the semi-ruined church underwent complete restoration on the initiative of the Iranian powers: the project had been worked out by architect S. Ayvazian invited from the Republic of Armenia, and the builder was master M. Chalumian.

The church of Andreordi, which is under the patronage of the Iranian authorities, is an eloquent manifestation of the attitude of the Iranian side towards Armenian cultural heritage, an attitude which diametrically differs from the policy of vandalism exercised by the Azerbaijanian side.

کلیسای چوپان در غرب شهر مرزی جلفا، در ساحل رود ارس و در محدوده استان آذربایجان شرقی واقع است. این کلیسا که در قرن ۱۶ میلادی ساخته شده و در سال ۱۸۳۶ میلادی بازسازی کلی گردیده است، طبق روایاتی محل عبادت چوپانان ارمنی ساکن روستاهای اطراف دره شام بوده است.

در سال ۲۰۱۴ میلادی این کلیسا با تلاش های مسئولان جمهوری اسلامی ایران و بر اساس طرح مهندس معمار آیوایان و با مدیریت معمار چالومیان (هر دو از جمهوری ارمنستان) مرمت می شود.

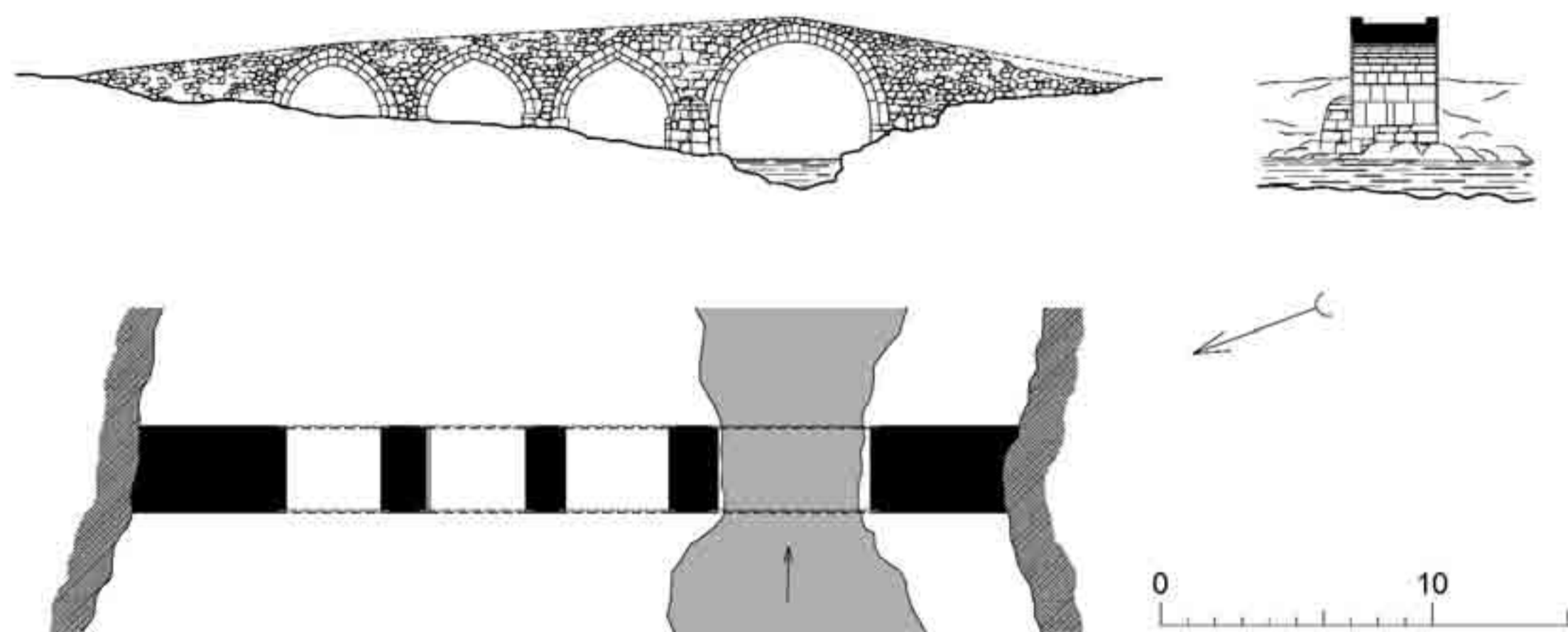
کلیسای چوپان نمونه مثال زدنی از تلاش های جمهوری اسلامی ایران در جهت مرمت، حفظ و نگهداری میراث بشری است.

ՄԱԿՈՒ. ՊԵՏՐՈՍ ՄԱՆՎԵԼՅԱՆԻ ԿԱՄՈՒՐՁԸ, ԺԴ ԴԱՐ

پل بدروس مانولیان ماکو، قرن ۱۴

PETROS MANVELIAN BRIDGE (14TH CENTURY), MAKU CITY

Արաքս գետի միջին հոսանքի շրջանում՝ նրա աջ վտակ Մակու գետի վրա՝ համանուն քաղաքից 1 կմ արևելք, ցարդ կանգուն է ժԴ դարով թվագրվող քառաթիղջ կամուրջը (մեծ թիղջը՝ 5,6 մ, իսկ անցուղու լայնությունը՝ 3 մ): Վերջինիս հոսքընթաց ճակատին մինչև 1986-1987 թթ. առկա էր չորս քարերի վրա 13 տողով փորագրված շինարարական արձանագրությունը:

A four-span bridge (the largest span: 5.6 metres, passage width: 3 metres) of the 14th century is preserved over the river Maku, the right tributary of the Arax. It is located in the area of the middle course of the river, a kilometre east of Maku City.

Իր քաղաքի միջին հոսանքի շրջանում՝ նրա աջ վտակ Մակու գետի վրա՝ համանուն քաղաքից 1 կմ արևելք, ցարդ կանգուն է ժԴ դարով թվագրվող քառաթիղջ կամուրջը (մեծ թիղջը՝ 5,6 մ, իսկ անցուղու լայնությունը՝ 3 մ): Վերջինիս հոսքընթաց ճակատին մինչև 1986-1987 թթ. առկա էր չորս քարերի վրա 13 տողով փորագրված շինարարական արձանագրությունը:

[3]աթռոշյա Թադեոսի՝ տր Ջաքարլոյ, ես՝ Պետրոս, որդի պ(ա)ր(ո)ն Մանուիլայ, շինալեզս գայս ի հալալ արդեանց ինոց յիշատակ ծխողաց ինոց և անուանոյ ինոյ՝ Թամսէ, և եղբայրց ինոց՝ Սարգիս և Խուրթ-լուպուղին, և ժախանգլութիւն) որդոց ինոց՝ Սանասարին և Սանիասարին, զոր տ(ե)ր ա(ստուա)ծ վայելել տացի մինչ և ի կատարած աշխարհի, շինալեզս և աշխատողքն յիշեալ եղիցին, ամեն: | զԱկր վ(ար)-դ(ա)պետս յաղաթս | յիշե(ց)էք:

Transl.: from Armenian: *In the days of Zakaria, Prior of [St.] Tadevos [Thaddeus Monastery], the seat of the [Armenian] Diocese Primate, I, Mr. Manvel's son Petros, built this [bridge] with my honestly-earned means in memory of my parents, my spouse Tamse and my brothers Sargis and Khulupugh. And I passed it down to my sons Sanasar and Maniasar for them to enjoy it by God's grace until Doomsday. May the builders and workers be remembered. Amen. May you remember Archimandrite Akob in your prayers.*

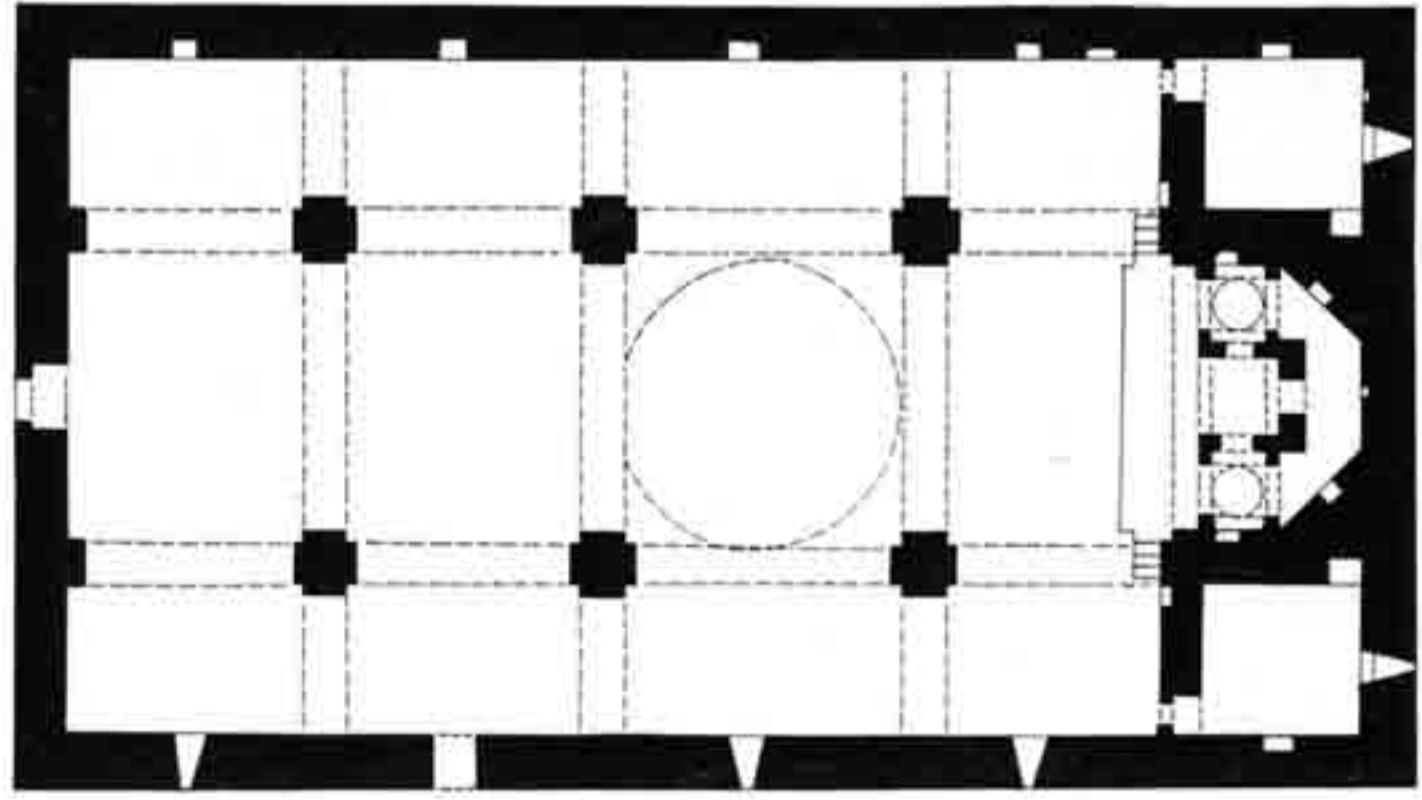
Արաքս գետի միջին հոսանքի շրջանում՝ նրա աջ վտակ Մակու գետի վրա՝ համանուն քաղաքից 1 կմ արևելք, ցարդ կանգուն է ժԴ դարով թվագրվող քառաթիղջ կամուրջը (մեծ թիղջը՝ 5,6 մ, իսկ անցուղու լայնությունը՝ 3 մ): Վերջինիս հոսքընթաց ճակատին մինչև 1986-1987 թթ. առկա էր չորս քարերի վրա 13 տողով փորագրված շինարարական արձանագրությունը:

Ներկայումս արձանագրությունը, ցավոք, ոչնչացվել է գանձախույզների ձեռքով (քարերից միայն մեկը հետազայում գտել են Մակու գետում և փոխադրել Բաղչախոյ գյուղի սարդարի ապարանքը): Բարեբախտաբար, պահպանվել է ճարտ. Արմեն Գալստյանի՝ 1972 թ. հեղինակած լուսանկարը, որի հիման վրա տրվում են արձանագրության գրչանկարն ու վերծանությունը: Ի դեպ, 1980-ական թվականներին մակվեցի Թադի Բայաթը մեքենաների երթևեկի համար կամուրջ կառուցելու նպատակով առանց պաշտոնական թույլտվության մեծ կամրջի կից եղած ժայռին տեղադրում է նոր կամրջի բետոնե հսկայական հենարաններ, որով անտեսանելի է դառնում պատմական կամրջի հոսքընթաց ճակատը: Շուտով Իրանի պատմական հուշարձանների պահպանության խնդիրներին հետամուտ պատկան մարմինների ջանքերով կասեցվում է նոր կամրջի կառուցումը, սակայն կիսատ շինությունը չի ապանոցաժվում և առ այսօր մնում է հին կամրջի հարևանությամբ:

The inscription was annihilated by so-called gold-diggers (only one of the stones bearing it was later found in the river Maku and moved to the Sardar's palace in Baghchajugh Village). Fortunately, architect Armen Hakhnazarian photographed the inscription in 1972, this enabling us to decipher it and make its tracing. In the 1980s, a certain Taghi Bayat from Maku wanted to build a new bridge for traffic near the historical one. For this purpose, he placed huge piers of concrete on the rock adjoining it without any official permission, these abutments completely hiding the downstream-looking facade of the historical bridge from view. Soon, however, the Iranian authorities stopped the construction of the new bridge although the half-erected structure still stands near the old one.

Մտախոհությունը այս օրերին հարուստ է լինում (առ այսօր մնում է հին կամրջի հարևանությամբ): Ի դեպ, 1980-ական թվականներին մակվեցի Թադի Բայաթը մեքենաների երթևեկի համար կամուրջ կառուցելու նպատակով առանց պաշտոնական թույլտվության մեծ կամրջի կից եղած ժայռին տեղադրում է նոր կամրջի բետոնե հսկայական հենարաններ, որով անտեսանելի է դառնում պատմական կամրջի հոսքընթաց ճակատը: Շուտով Իրանի պատմական հուշարձանների պահպանության խնդիրներին հետամուտ պատկան մարմինների ջանքերով կասեցվում է նոր կամրջի կառուցումը, սակայն կիսատ շինությունը չի ապանոցաժվում և առ այսօր մնում է հին կամրջի հարևանությամբ:

ԽՈՅ (ՀԵՐ) ԳԱՎԱՌԻ ԳԱՎԱՌԱՆԻՍ ԽՈՅ ՔԱՂԱՔԻ ՍՔ. ՍԱՐԳԻՍ ԵԿԵՂԵՇԻ, ԺԷ ԴԱՐ
 کلیسای سرکیس مقدس شهر خوی، قرن ۱۷
 ST. SARGIS CHURCH (17TH CENTURY), KHOY (HER) CITY, KHOY (HER) DISTRICT

Համանուն գավառի կենտրոն Խոյ (պատմական՝ Հեր) քաղաքը գտնվում է Մակվից 90 կմ հարավ-արևելք՝ Թավրիզից 130 կմ հյուսիս-արևմուտք:

Մինչև 1918 թ. քաղաքային հայերն ունեցել են երկու եկեղեցի: Մեկը Փոս քաղի Սր. Աստվածածինն էր, իսկ մյուսը՝ Աղա քաղի Սր. Սարգիսը, որի ծխատեր քահանաները հոգում էին նաև Էյվազ քաղի հայ ընտանիքների հոգևոր կարիքները:

Սր. Սարգիս եկեղեցին ներկայումս էլ գոյություն ունի: Հորինվածքով եռանավ կեղծ գմբեթավոր բազիլիկ է, որի քաղերը հենված են երեք զույգ սյուների վրա:

Կառուցման ժամանակի վերաբերյալ ստույգ տեղեկություններ չեն պահպանվել, սակայն 1642 թ. արդեն կար, քանի որ եկեղեցուն ձեռագիր է նորոգվել:

1785 թ. օգոստոսին հիշվում է Թադեոս առաքյալի վանքին կատարված մի նվիրատվության կապակցությամբ:

Ընդհիվ պետական մշտաբնու հոգածության վարուց հայ բնակչություն չունեցող Խոյում Սր. Սարգիս եկեղեցին քարեկարգ վիճակում է:

St. Sargis Church was built in Agha Quarter of Khoy (historical Her) City situated 90 km south-east of Maku and 130 km north-west of Tabriz.

The available records do not report any trustworthy information regarding the time of its foundation: in 1642 a manuscript was repaired in the church, which suggests that it had already been built by that time.

Until 1918 the Armenians of Khoy had two churches, Holy Virgin (Sourb Astvatzatin) of Pos Quarter and St. Sargis (the parish priests of the latter also served the Armenian families of Eyvaz Quarter).

St. Sargis represents a tri-nave basilica with a pseudo dome, its vaults resting on 3 pairs of pillars.

In August 1785 the church was mentioned in connection with a donation made for the monastery of St. Thaddeus the Apostle.

Thanks to the patronage of the Iranian authorities, St. Sargis Church stands in a good state of preservation despite the fact that Khoy was stripped of its Armenian population a long time ago.

Խոյի քաղաքից հարավ-արևելք 90 կմ և Թավրիզից հյուսիս-արևմուտք 130 կմ հեռավորության վրա գտնվում է Խոյի (հիստորիկ Հեր) քաղաքի Աղա զարգի մասին թվարկված 1642 թ. ձեռագիրը, որի վրա արված խմբագրությունները ցույց են տալիս, որ եկեղեցին այդ ժամանակից հետո կառուցված չէր:

1918 թ. մինչև 1918 թ. Խոյի հայերը ունեցել էին երկու եկեղեցի՝ Սուրբ Աստվածածինը և Սուրբ Սարգիսը: Երկուսն էլ ծառայում էին Աղա զարգի և Էյվազ զարգի հայ ընտանիքների հոգևոր կարիքները:

Սուրբ Սարգիս եկեղեցին ներկայումս էլ գոյություն ունի: Հորինվածքով եռանավ կեղծ գմբեթավոր բազիլիկ է, որի քաղերը հենված են երեք զույգ սյուների վրա: Կառուցման ժամանակի վերաբերյալ ստույգ տեղեկություններ չեն պահպանվել, սակայն 1642 թ. արդեն կար, քանի որ եկեղեցուն ձեռագիր է նորոգվել: 1785 թ. օգոստոսին հիշվում է Թադեոս առաքյալի վանքին կատարված մի նվիրատվության կապակցությամբ: Ընդհիվ պետական մշտաբնու հոգածության վարուց հայ բնակչություն չունեցող Խոյում Սուրբ Սարգիս եկեղեցին քարեկարգ վիճակում է:

St. Sargis Church was built in Agha Quarter of Khoy (historical Her) City situated 90 km south-east of Maku and 130 km north-west of Tabriz.

The available records do not report any trustworthy information regarding the time of its foundation: in 1642 a manuscript was repaired in the church, which suggests that it had already been built by that time.

Until 1918 the Armenians of Khoy had two churches, Holy Virgin (Sourb Astvatzatin) of Pos Quarter and St. Sargis (the parish priests of the latter also served the Armenian families of Eyvaz Quarter).

St. Sargis represents a tri-nave basilica with a pseudo dome, its vaults resting on 3 pairs of pillars.

In August 1785 the church was mentioned in connection with a donation made for the monastery of St. Thaddeus the Apostle.

Thanks to the patronage of the Iranian authorities, St. Sargis Church stands in a good state of preservation despite the fact that Khoy was stripped of its Armenian population a long time ago.

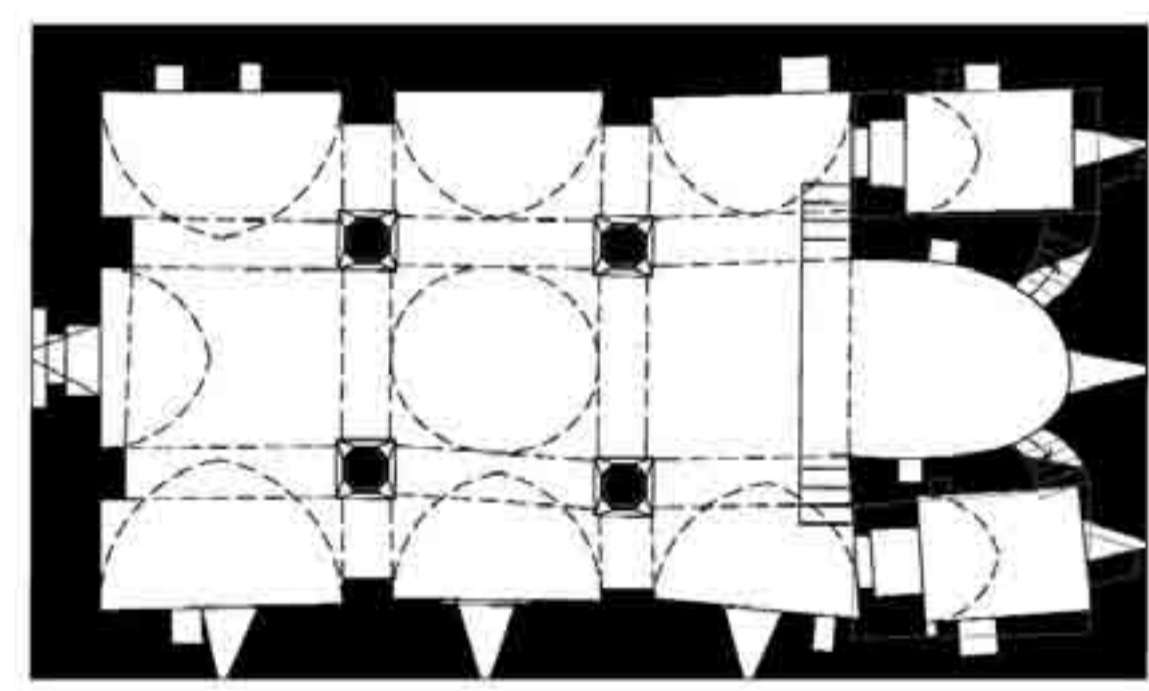

ԽՈՅ (ՇԵՐ) ԳԱՎԱՌԻ ՂՈՒՍ ԳՅՈՒՂԻ ՍԲ. ԳԵՎՈՐԳ ԵԿԵՂԵՇՈՒ, ԺԷ ՂԱՐ

کلیسای گئورگ مقدس روستای قریس شهرستان خوی (هر)، قرن ۱۷

ST. GEVORG CHURCH (17TH CENTURY), GHRIS VILLAGE, KHOY (HER) DISTRICT

0 1 2 3 4 5 10 m

Երբեմնի հայաբնակ Ղուխ գյուղը գտնվում է Խոյ քաղաքից 28 կմ հյուսիս-արևմուտք:

Գյուղի հյուսիսային եզրին ցարդ կանգուն է ԺԷ դարում կառուցված եռանավ բազիլիկ հորինվածքով կեղծ գմբեթավոր Սբ. Գևորգ եկեղեցին, որը պետության հոգածությամբ վերականգնվել է վերջին տարիներին:

Եկեղեցու հյուսիսային և հյուսիսարևմտյան կողմում՝ բլրալանջին է տարածված հայոց գերեզմանոցը:

St. Gevorg (George) Church is situated at the northern extremity of Ghris Village (formerly Armenian-inhabited), 28 km north-west of Khoi (Her) City.

It represents a tri-nave basilica with a pseudo dome built in the 17th century. Thanks to the patronage of the Iranian authorities, it is still preserved standing.

Ghris also has an Armenian cemetery extending on the slope of a hill, north and north-west of the church.

کلیسای گئورگ مقدس (کلیسای قریس) مربوط به قرن هفدهم میلادی است و در نزدیکیهای روستای قریس از توابع بخش صفانیه خوی واقع شده است.

کلیسای قریس با توجه به نحوه کارگذاری سنگ ها و استفاده از ملات ضخیم و نیز فرم پلان و نحوه تراش سنگها و ستونهای استفاده شده در آن همانند سایر بناهای منظم مذهبی منطقه در دوره ایلخانیان ساخته شده است. محراب کلیسا بفرم نیم بیضی است و در ساختمان داخلی کلیسا ۷ نورگیر برای هدایت نور از بیرون به داخل کلیسا تعبیه شده است.

این کلیسا در سالهای اخیر توسط میراث فرهنگی مرمت و بازسازی شده است. قریستان ارمنه در طرف شمالی و شمال غربی کلیسا بر روی دامنه کوه قرار گرفته است.

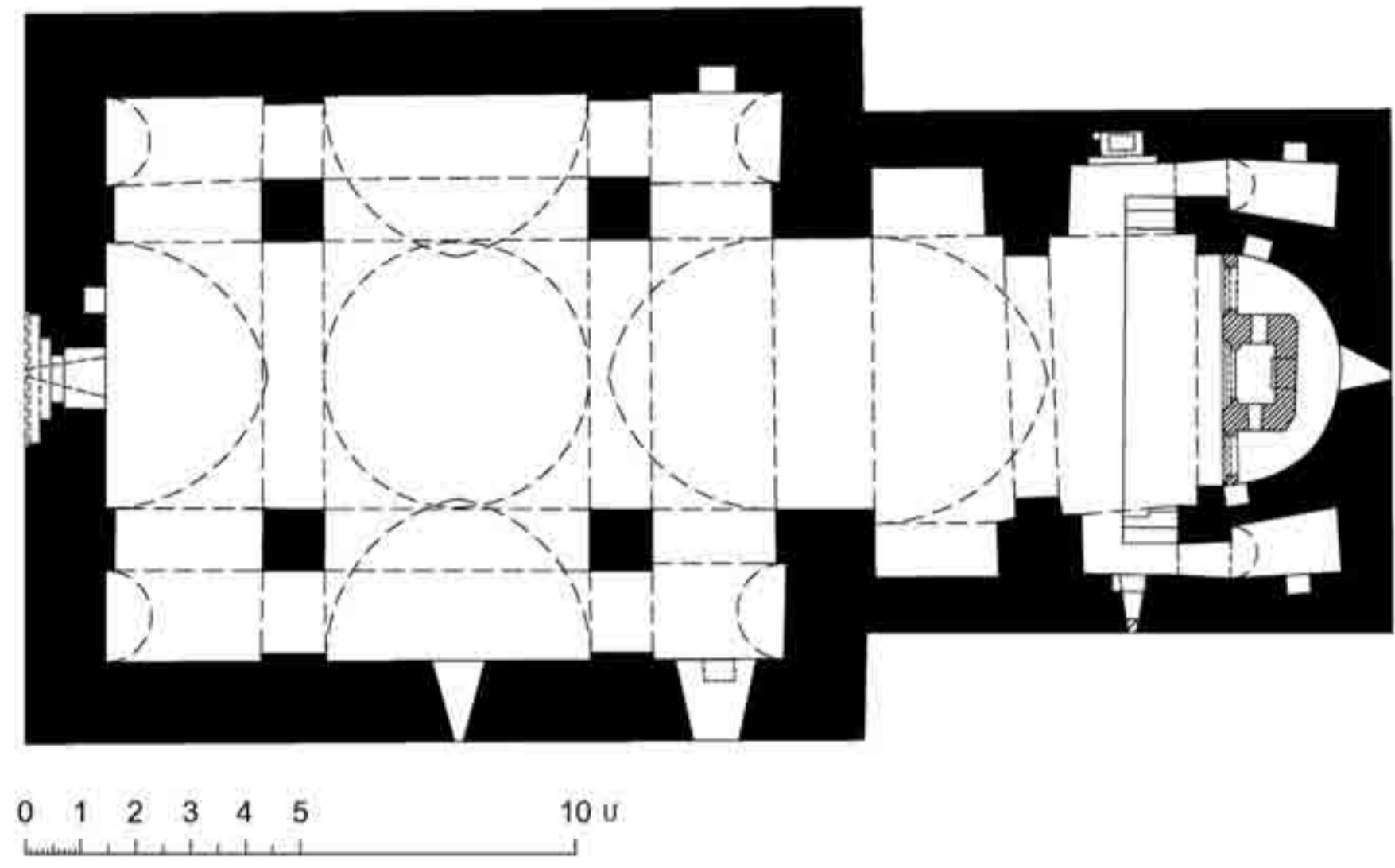

ՍԱԼՄԱՍԻ ԳԱՎԱՌԻ ՀԱՖՏՎԱՆ ԳՅՈՒՂԻ ՄԲ. ԳԵՎՈՐԳ ԵԿԵՂԵՇԻ, 1652 Թ.

کلیسای گئورگ مقدس روستای هفتوان شهرستان سلماس، ۱۶۵۲ م.

ST. GEVORG CHURCH (1652), HAFTVAN VILLAGE, SALMAST DISTRICT

Գավառանիստ Սալմաստ քաղաքի հարավային արվարձաններից ընդամենը 1 կմ հեռավորությանը գտնվող Հաֆվան գյուղում է գտնվում ըստ շինարարական արձանագրության 1652 թ. կառուցված Սբ. Գևորգ եկեղեցին (երևում է, սակայն, որ ներկայիս շինությունը հիմնովին վերակառուցված է, քանի որ նրա գոյությունը վկայված է մահ 1649 թ.):

Բաղկացած է միանավ եկեղեցուց և քառասյուն գավթից, որով եկեղեցական համալիրն ավելի շատ վանքի է նմանվում: Ներկայումս եկեղեցին կանգուն է, բարեկարգ և պետական խնամքի ներքո:

St. Gevorg (George) Church is situated in Haftvan Village, within a kilometre of the southern suburbs of Salmast City, the capital of the district of the same name.

According to its construction inscription, it was built in 1652, apparently, replacing an earlier church, which is mentioned in 1649.

St. Gevorg represents a uni-nave structure with a four-pillar narthex, which gives the church complex the resemblance of a monastery.

The church, which is preserved standing, is under the auspices of the Iranian authorities.

کلیسای گئورگ مقدس، طبق نوشته ها و مدارک ساختمانی سال ۱۶۵۲ م. در روستای هفتوان که از حومه های جنوبی شهر سلماس استان آذربایجان غربی، که مرکز ایالت بوده و تنها در حدود یک کیلومتر فاصله دارد، قرار گرفته است. (واضح است که این کلیسا مورد بازسازی قرار گرفته، چون طبق شواهد ۱۶۴۹ م. موجودیت این کلیسا ثابت می شود.)

از کلیسایی تک شبستانی و گاویت (نارتکس) چهار ستونی تشکیل شده، که کلیسا را بیشتر به مجموعه ی صومعه ای شبیه کرده است.

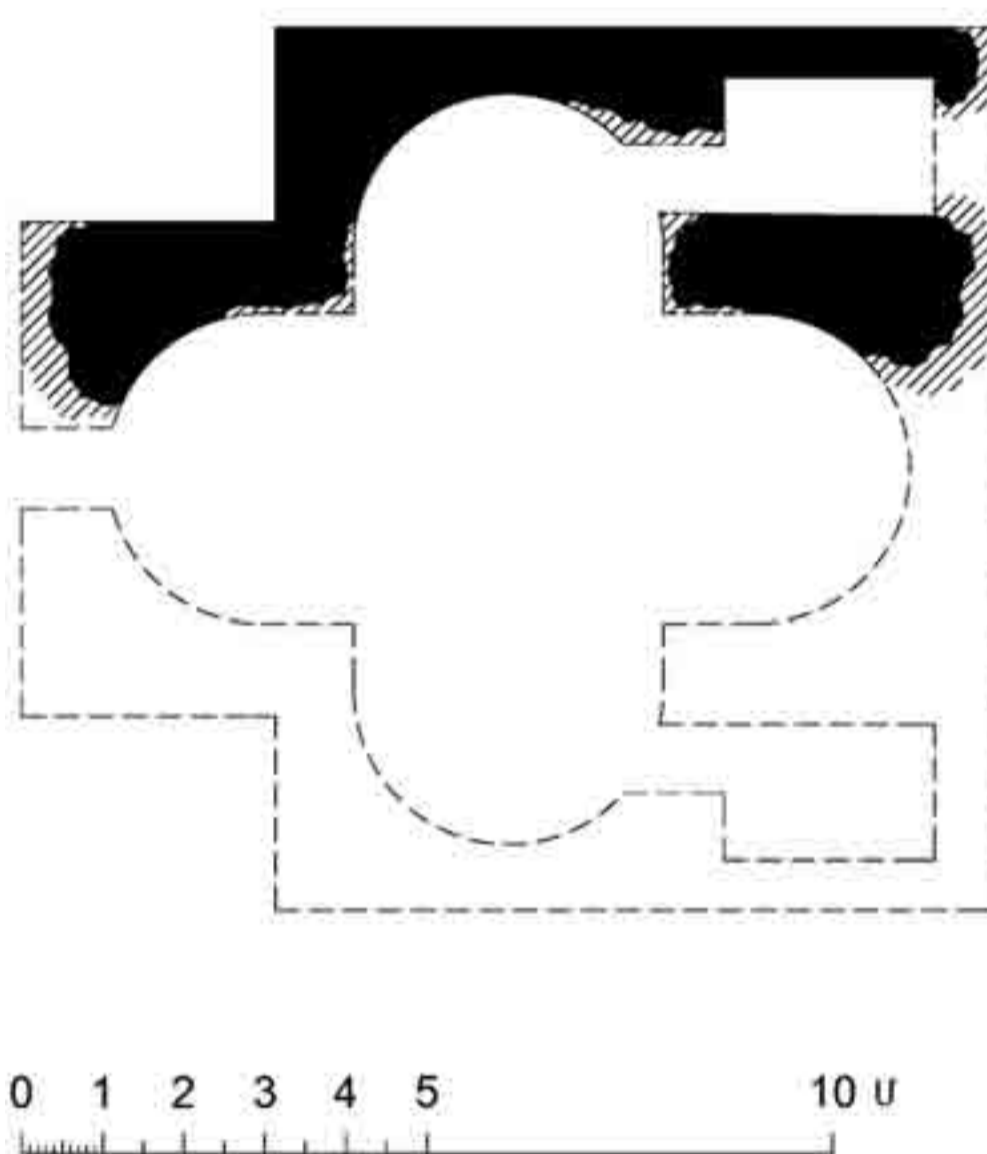
تحت حمایت دولت ایران پایدار و پا برجا باقی مانده است.

ՉԱՐԵՀԱՎԱՆԻ ՍՐ. ԱՍՏՎԱԾԱԾԻՆ ԿԱՄ ԴԵՐԻԿԻ ԿԱՆՔ (ՍԱԼՄԱՍՏ ԳԱՎԱՌ)

کلیسای آزدوازین (مریم مقدس) یا صومعه ی دریک یا زارهوان شهرستان سلماس

HOLY VIRGIN MONASTERY, ZAREHAVAN (DERIK) VILLAGE, SALMAST DISTRICT

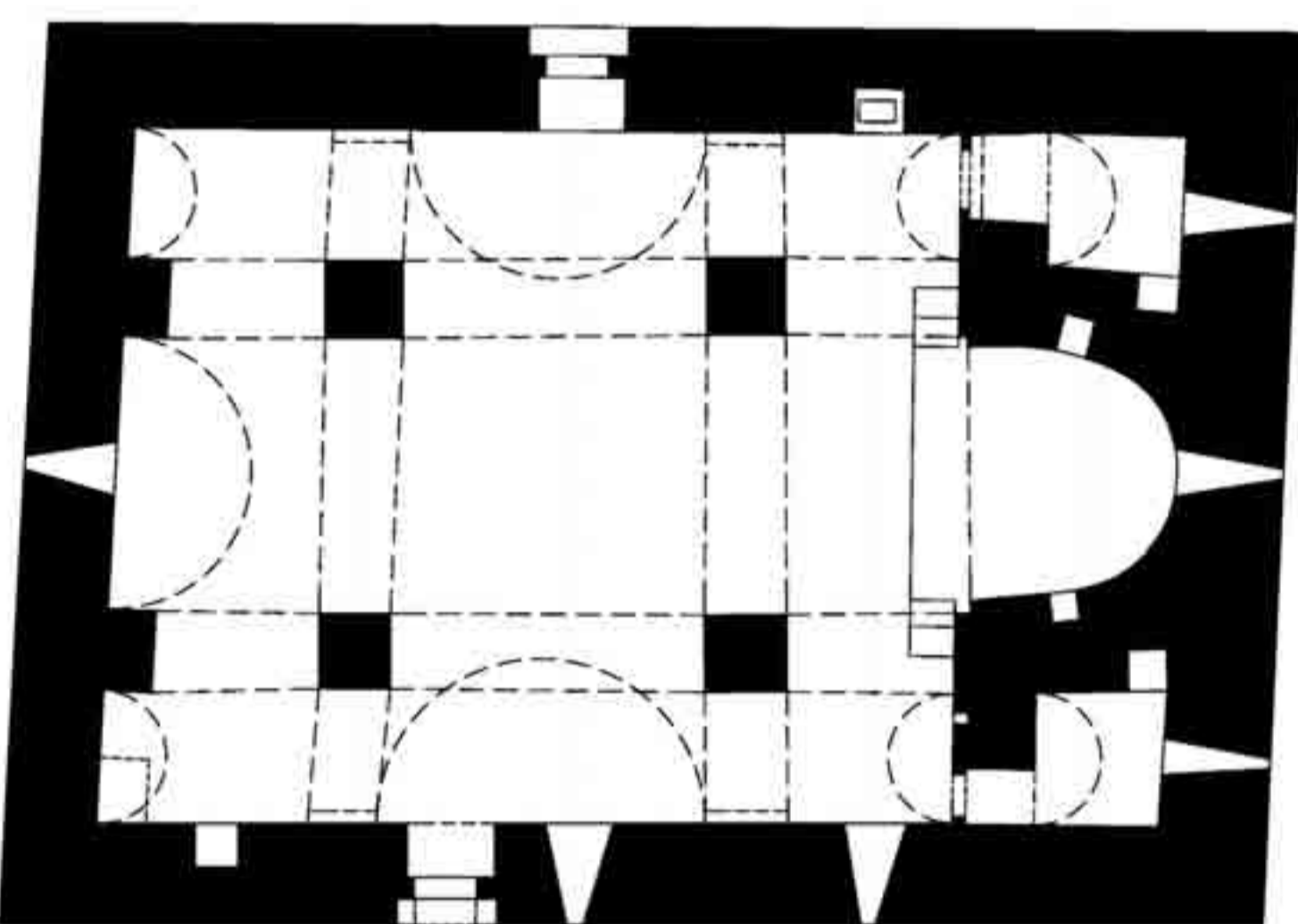
Դերիկի կամ Չարեհավանի Սր. Աստվածածին վանքը գտնվում է Սալմաստ գավառանիստ քաղաքից 17 կմ հյուսիս-արևմուտք՝ թուրք-իրանական սահմանից 10 կմ հեռավորության վրա: Հայտնի է պատմական նշանակալի անցյալով, ընդարձակ կավաձքներով, սակայն էլ առավել ժԹ դարավերջի ֆիդայական մարտերով: Այստեղ են ամփոփվել ծնունդով Շատախի Կաճես գյուղից նահատակ ազատամարտիկներ Չաթոն և Շերոն: Վանքը խաչաձև, քառախորան, զմբեթավոր կառույց էր, որի զուգահեռներն առկա են սկսած Է դարից մինչև Ժ-ԺԱ դարերը: Ներկայումս պահպանվել են միայն հյուսիսային որմնի մնացորդները:

Holy Virgin (Sourb Astvatzatzin) Monastery used to stand in Zarehavan (Derik) Village, within 10 km of the Turko-Iranian border, 17 km north-west of Salmast, the capital of the district of the same name. It represented a domed cruciform tetraconch, a composition the specimens of which date from the period between the 7th and 11th centuries. The monastery, once having spacious estates, boasts remarkable history: it is particularly marked with the Armenian fighters' (*hayduks*) late 19th-century battles for liberation against Kurds. Two of them, Chato and Shero, who were from Kajet Village, Shatakh District, were buried in the monastery. At present only the remnants of the northern wall of the monastic church are preserved.

سلماس از شهرهای نسبتاً پرجمعیت آذربایجان غربی، در شمال ارومیه و جنوب خوی واقع شده و از غرب به ترکیه و از شرق به دریاچه ارومیه محدود است. در این شهرستان تاکنون بیش از ۳۹ کلیسای ارمنی شناسایی شده که عمدتاً در محدودهٔ زمانی بین قرن های سیزدهم تا نوزدهم میلادی ساخته شده اند. کلیسای مریم مقدس در روستای آفتارخانه در پنج کیلومتری جاده سلماس به ارومیه به شماره ۲۰۳۷ در فهرست آثار ملی ایران به ثبت رسیده است. این کلیسا جزو کلیساهایی است به شکل صلیب چهار محرابی گنبددار، که گونه های آن از قرن ۷ تا قرون ۱۰ و ۱۱ ساخته می شده اند. از این کلیسا تنها دیوار شمالی آن باقی مانده است.

ՍԱԼՄԱՍ ԳԱՎԱՌԻ ՂԱՐԱԲԱՂ ԳՅՈՒՂԻ ՍԲ. ԳԵՎՈՐԳ ԵԿԵՂԵՇԻ, 1784 Թ.
 کلیسای گئورگ مقدس روستای قره باغ شهرستان سلماس، ۱۷۸۴ م.
 ST. GEVORG CHURCH (1784), GHARABAGH VILLAGE, SALMAST DISTRICT

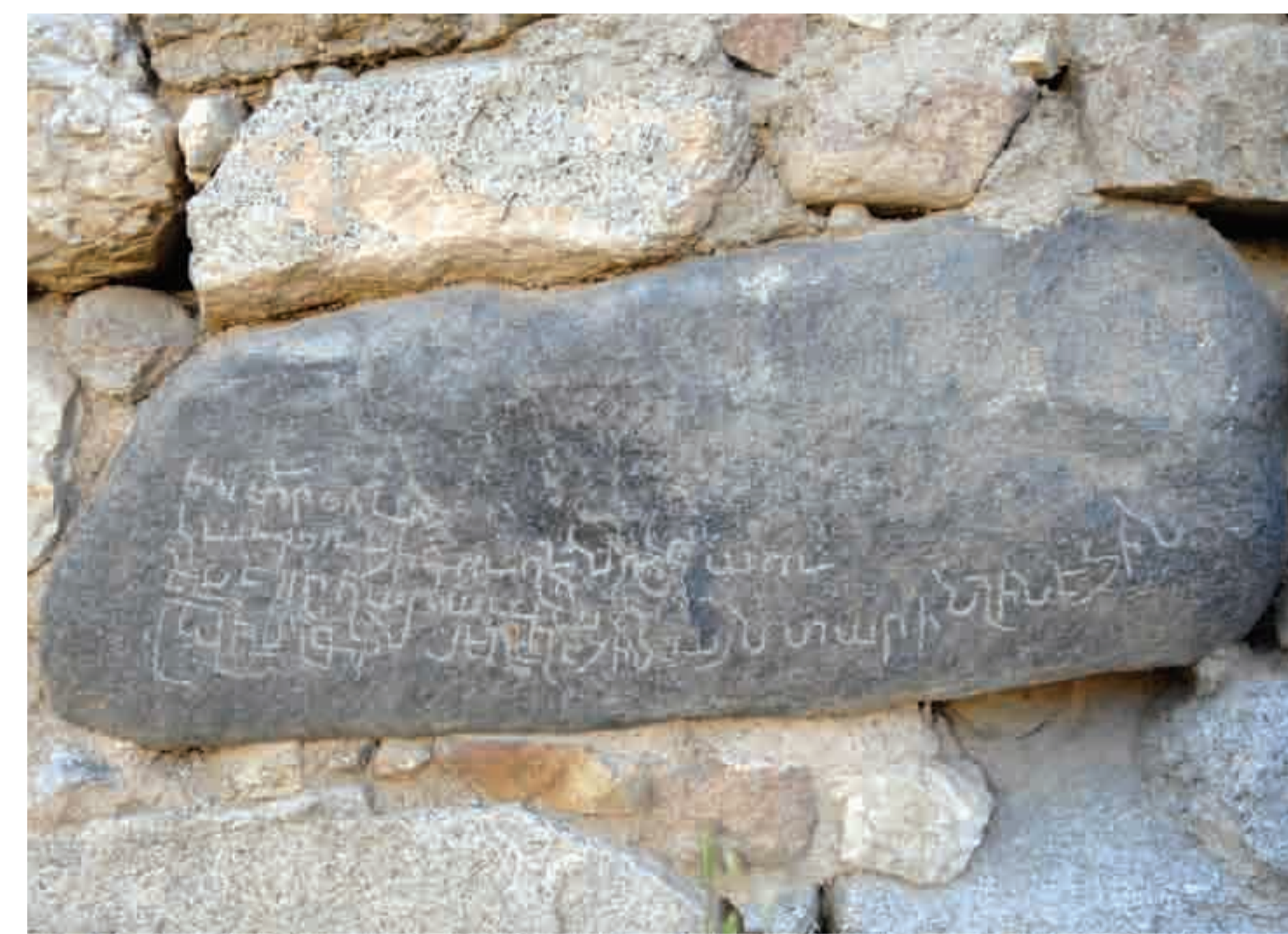
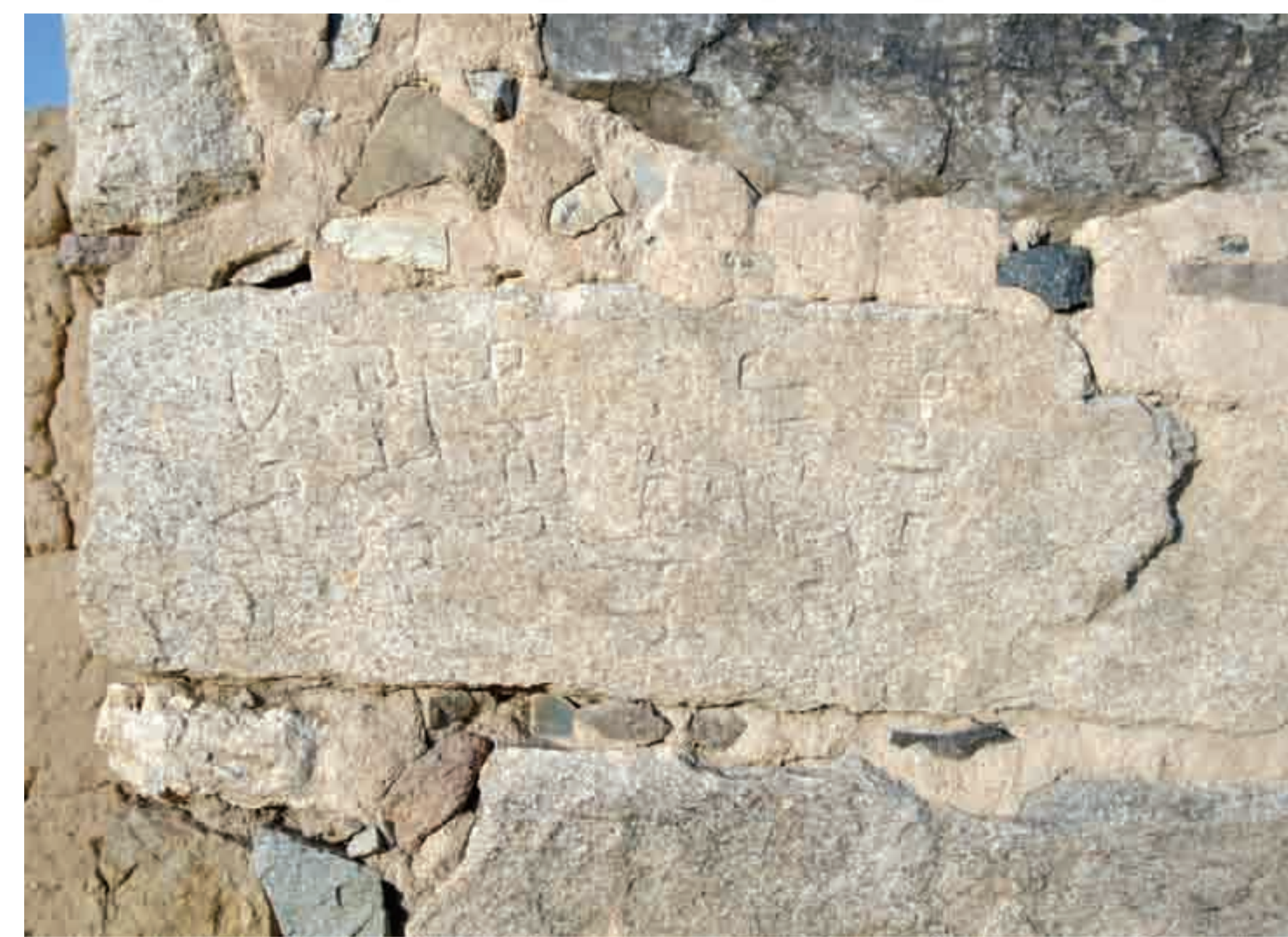

0 1 2 3 4 5 10 u

Սբ. Գևորգ եկեղեցին գտնվում է գավառանհատ Սալմաստ քաղաքից 30 կմ հարավ-արևելք՝ երբեմնի զուտ հայաբնակ Ղարաբաղ գյուղում:
 Շինարարական արձանագրության համաձայն՝ ներկայիս եկեղեցին հնի տեղում հիմնովին վերակառուցվել է 1784 թ.:
 Ունի երկու զույգ սյուների վրա հենված քաղակիր կամարներով, կենտրոնում կեղծ գմբեթով եռանավ բազիլիկ հորինվածք: Ջույգ մուտքերը բացված են հյուսիսային և հարավային ճակատներից:
 Վերջին տարիներին եկեղեցին մասնակի վերականգնվել և ամրակայվել է:

St. Gevorg (George) Church stands in Gharabagh Village (once purely Armenian-inhabited) located 30 km south-east of Salmast City, the capital of the district of the same name. According to its construction inscription, it came to replace an earlier church through complete reconstruction in 1784.
 St. Gevorg represents a tri-nave basilica with a pseudo dome in the centre, its vault-bearing arches resting on two pairs of pillars. It has two entrances opening from its northern and southern facades.
 In recent years, St. Gevorg Church has been partially restored and conserved.

Կլիսայի գئورگ مقدس, در روستای سابق ارمنی نشین قره-باغ، در استان آذربایجان غربی، به فاصله ی ۳۰ کیلومتری جنوب شرقی شهر سلماس، که مرکز ایالت بوده، واقع شده است.
 طبق مدارک ساختمانی در سال ۱۷۸۴ میلادی کلیسای جدید در محل کلیسای قدیمی به طور کلی باز سازی شده است.
 این کلیسا جزو کلیساهای بازیلیک سه شبستانه با گنبد کاذب مرکزی، بر روی گمان های طاق داری که بر دو جفت ستون قرار دارند، می باشد. ورودی های این کلیسا از جبهه های شمالی و غربی می باشند.
 در سال های اخیر این کلیسا مورد ترمیم، مرمت و مستحکم سازی قرار گرفته است.

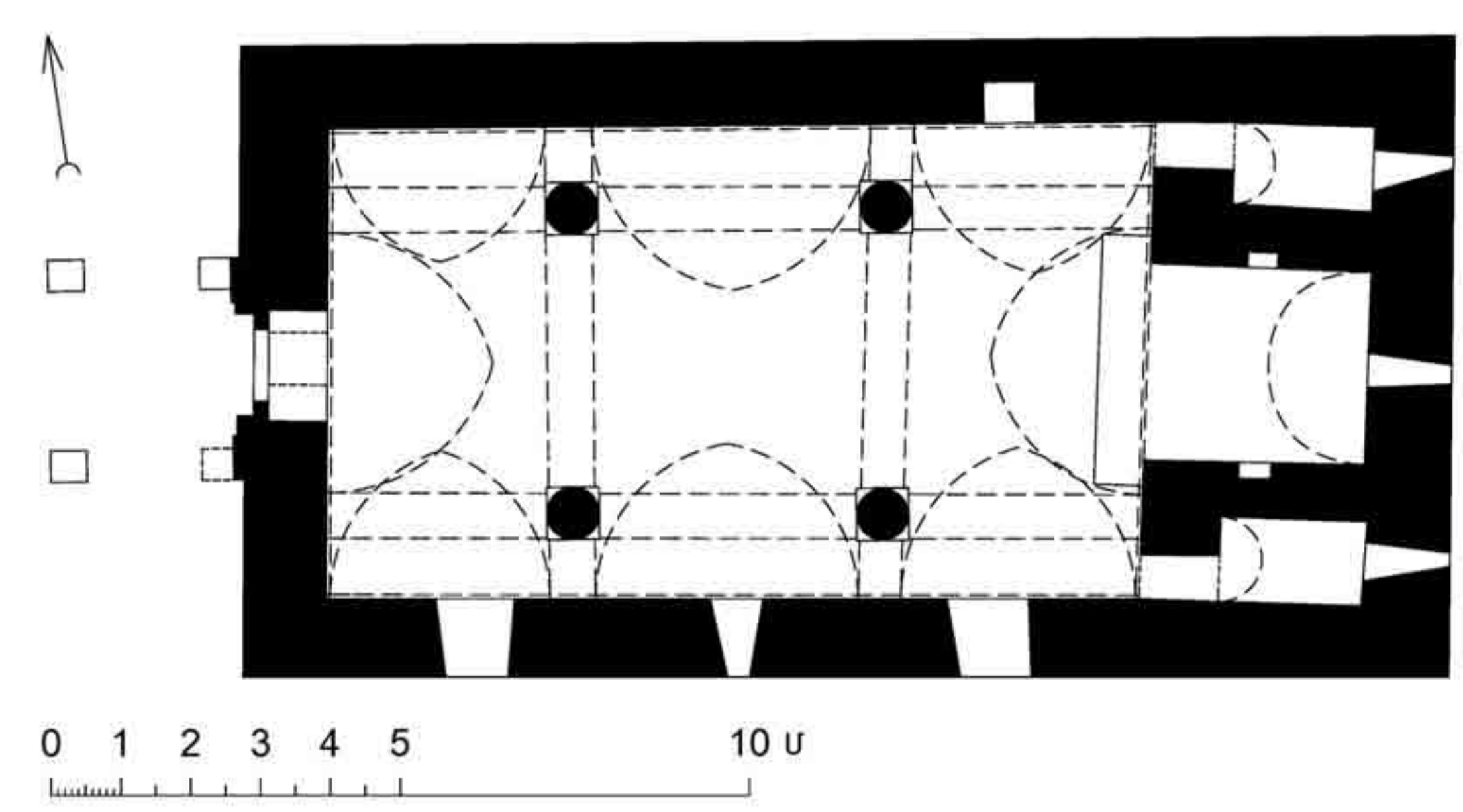
ՍԱԼՄԱՍԻ ԳԱՎԱՌԻ ԱԽՏԱԽԱՆԱ ԳՅՈՒՂԻ ՄԲ. ԱՍՏՎԱԾԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՇԻ, 1892 Թ.
 کلیسای آزدوازین (مریم مقدس) روستای آخته خانه ی شهرستان سلماس، ۱۸۹۲ م.
 HOLY VIRGIN CHURCH (1892), AKHTAKHANA VILLAGE, SALMAST DISTRICT

Մբ. Աստվածածին եկեղեցին գտնվում է գավառահաս Սալմաստ քաղաքից 10 կմ արևելք՝ Ախտախանա գյուղում:
 Կառուցվել է 1892 թ. ավելի հին քայքայված եկեղեցու տեղում անմշակ քարով, աղյուսով և կրաշաղախով:
 Եռանավ գմբեթավոր բազիլիկ շինություն է՝ արևմտյան ճակատից բացված միակ մուտքով, ուղղանկյուն ավագ խորանով և զույգ ավանդատներով: Լուսավորությունն իրականացվել է ճակատներից և գմբեթից բացված 10 լուսամուտներով: Ներքուստ և արտաքուստ սվաղված է: Արևմտյան ճակատին կից՝ մուտքի առջև, ունեցել է առաջին հարկում քառասյուն զանգակատուն, որը չի պահպանվել:

Holy Virgin (Sourb Astvatzzin) Church stands in Akhtakhana Village located 10 km east of Salmast City, the capital of the district of the same name.
 A monument of 1892, it came to replace an earlier, dilapidated church.
 Holy Virgin Church represents a tri-nave basilica built of undressed stone, brick and mortar. It has a rectangular sanctuary and two vestries, its only entrance opening from its western facade. The church is illuminated through 10 windows opening from its facades and dome.
 The church is plastered both inwardly and outwardly. Its belfry, which used to stand in front of its western entrance and had four columns on the first floor, has not reached our days.

Կլիսայ մարիմ զախտան Կախտախանա գյուղում է գտնվում, որը 10 կմ արևելքում է Սալմաստ քաղաքից: Կառուցվել է 1892 թ. ավելի հին քայքայված եկեղեցու տեղում: Կառուցված է անմշակ քարով, աղյուսով և կրաշաղախով:
 Կառուցվել է 1892 թ. ավելի հին քայքայված եկեղեցու տեղում: Կառուցված է անմշակ քարով, աղյուսով և կրաշաղախով:
 Կառուցվել է 1892 թ. ավելի հին քայքայված եկեղեցու տեղում: Կառուցված է անմշակ քարով, աղյուսով և կրաշաղախով:
 Կառուցվել է 1892 թ. ավելի հին քայքայված եկեղեցու տեղում: Կառուցված է անմշակ քարով, աղյուսով և կրաշաղախով:
 Կառուցվել է 1892 թ. ավելի հին քայքայված եկեղեցու տեղում: Կառուցված է անմշակ քարով, աղյուսով և կրաշաղախով:

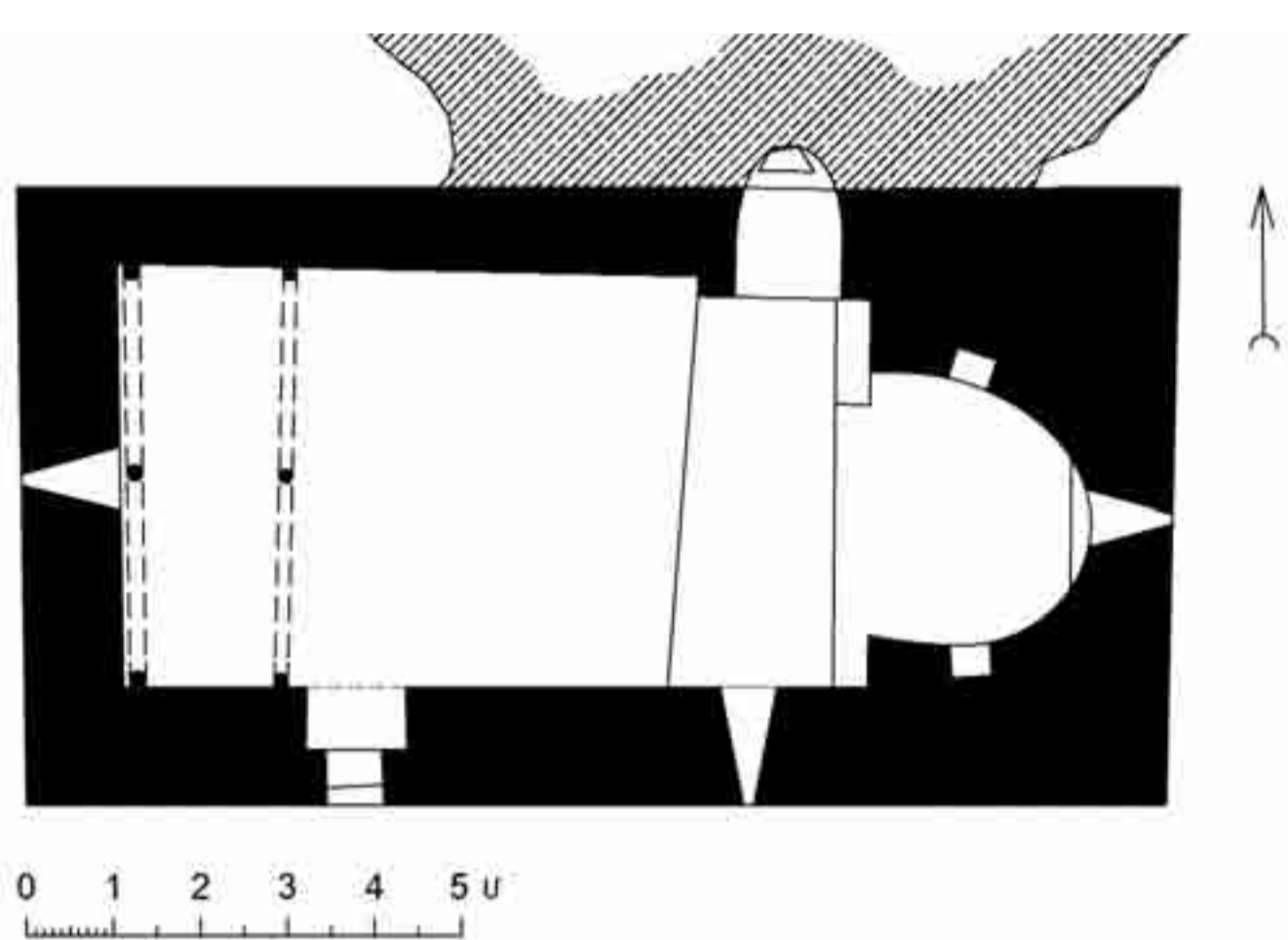
ՂԱՐԱԴԱԴ (ՊԱՐՍՊԱՏՈՒՆԻՔ) ԳԱԿԱՌԻ ԽԱՆԱԳՅԱԶ ԳՅՈՒՂԸ
 روستای خان قاه (خاناگیاه) شهرستان قره داغ (پارسپادونیک)
 KHANAGYAH VILLAGE, GHARADAGH (PARSPATUNIK) DISTRICT

ՂԱՐԱԴԱԴ (ՊԱՐՍՊԱՏՈՒՆԻՔ) ԳԱՎԱՌԻ ԽԱՆԱԳՅԱԶ ԳՅՈՒՂԸ

روستای خان قاه (خاناگیاه) شهرستان قره داغ (پارسپادونیک)

KHANAGYAH VILLAGE, GHARADAGH (PARSPATUNIK) DISTRICT

Արդեն ԺԸ դարից Խանագյահ (Խնակահ) անվամբ հայտնի գյուղը գտնվում է Ղարադաղ գավառի Դգմար գավառակում՝ Թավրիզից 91 կմ հյուսիս, իսկ Մեղրիից՝ 33 կմ արևելք: Արաքսի աջ ափից հեռու է 6,3 կմ (ծովի մակերևույթից բարձր է 1155-1222 մ):

Բացի նրանից, որ ԺԸ դարում եղել է զուտ հայաբնակ Աղաղան, Ուր-գյուտյուն, Ղշլաղ, Սարդու և Ղուլու գյուղերից բաղկացած Դգմարի հայկական մելիքության կենտրոնը, ինչպես նաև 3600 միավոր պտղա-հարկով Տաթևի վանքապատկան գյուղերից մեկը, մատենագրական այլ հիշատակություններ հայտնի չեն:

1840 թ. ուներ 120 (720 շունչ), 1860 թ.՝ 40, 1875 թ.՝ 70, 1904 թ.՝ 96, 1920 թ.՝ 40, իսկ 1930 թ.՝ 50 տուն հայ բնակիչ:

Գյուղում ցարդ կանգուն է միանավ թաղամածկ հորինվածքով եկեղեցին:

Ինչ վերաբերում է հայկական դպրոցին, ապա վերջինիս գործունեության մասին առաջին վկայությունը 1875 թ.-ից է (ուներ 26 սան): Ինչպես երևում է, հաստատությունն ավելի ուշ փակվել է, քանի որ 1888 թ. նշվում է բացման մասին: 10 տարի անց տիկին Ազիզ Տեր-Հակոբյանցի միջոցներով գյուղում կառուցվում է դպրոցական ընդարձակ ու հարմարավետ շենք: Ի դեպ, 1905 թ. Ղարադաղի հայաբնակ 29 գյուղերի շարքում, ի թիվս Աղաղանի և Ողանի, Խանագյահում Թումանյանց եղբայրների օժանդակությամբ դպրոցը շարունակում էր գործել:

Խանագյահի հայաթափումը տեղի է ունեցել 1940-50-ական թթ.:

Khanagyah (Khnakah) Village, forming part of Dzmar Sub-District, Gharadagh (Parspatunik) District, since the 18th century, is located within 6.3 km of the right bank of the river Arax, 33 km east of Meghri, 91 km north of Tabriz, at an altitude of 1,155 to 1,222 metres above sea level.

In the 18th century, it was the capital of the Armenian melikdom (principality) of Dzmar, which comprised the purely Armenian villages of Aghaghan, Uryutyun, Gheshlagh, Sardu and Ghulud. During the same period, it belonged to Tatev Monastery and paid a harvest tribute of an amount of 3,600 to it.

The available statistical records offer the following information regarding the population of Khanagyah: 120 houses (720 souls) in 1840; 40 in 1860; 70 in 1875; 96 in 1904; 40 in 1920, and 50 in 1930.

The village has a uni-nave vaulted Armenian church which is still preserved standing.

Khanagyah also had an Armenian school which is first mentioned in the available records in 1875 as having 26 pupils. Apparently, later it closed, as a source of 1888 speaks about its reopening in the same year. Ten years later, in 1898, a large and comfortable school house was erected in the village through Aziz Ter-Hakobians' means.

As of 1905, only 3 (Aghaghan, Voghan and Khanagyah) of the 29 Armenian villages of Gharadagh had functioning schools, that of Khanagyah being under the patronage of the noble brothers Tumanians.

Khanagyah was stripped of its Armenian inhabitants between the 1940s and 1950s.

Րոստայ Խանագյահը գտնվում է Ղարադաղի կողմնակա խորհրդակցության մեջ՝ Կարադաղի գավառի Դգմար գավառակում՝ Թավրիզից 91 կմ հյուսիս, իսկ Մեղրիից՝ 33 կմ արևելք: Արաքսի աջ ափից հեռու է 6,3 կմ (ծովի մակերևույթից բարձր է 1155-1222 մ):

1840 թ. ուներ 120 (720 շունչ), 1860 թ.՝ 40, 1875 թ.՝ 70, 1904 թ.՝ 96, 1920 թ.՝ 40, իսկ 1930 թ.՝ 50 տուն հայ բնակիչ:

Գյուղում ցարդ կանգուն է միանավ թաղամածկ հորինվածքով եկեղեցին:

Ինչ վերաբերում է հայկական դպրոցին, ապա վերջինիս գործունեության մասին առաջին վկայությունը 1875 թ.-ից է (ուներ 26 սան): Ինչպես երևում է, հաստատությունն ավելի ուշ փակվել է, քանի որ 1888 թ. նշվում է բացման մասին: 10 տարի անց տիկին Ազիզ Տեր-Հակոբյանցի միջոցներով գյուղում կառուցվում է դպրոցական ընդարձակ ու հարմարավետ շենք: Ի դեպ, 1905 թ. Ղարադաղի հայաբնակ 29 գյուղերի շարքում, ի թիվս Աղաղանի և Ողանի, Խանագյահում Թումանյանց եղբայրների օժանդակությամբ դպրոցը շարունակում էր գործել:

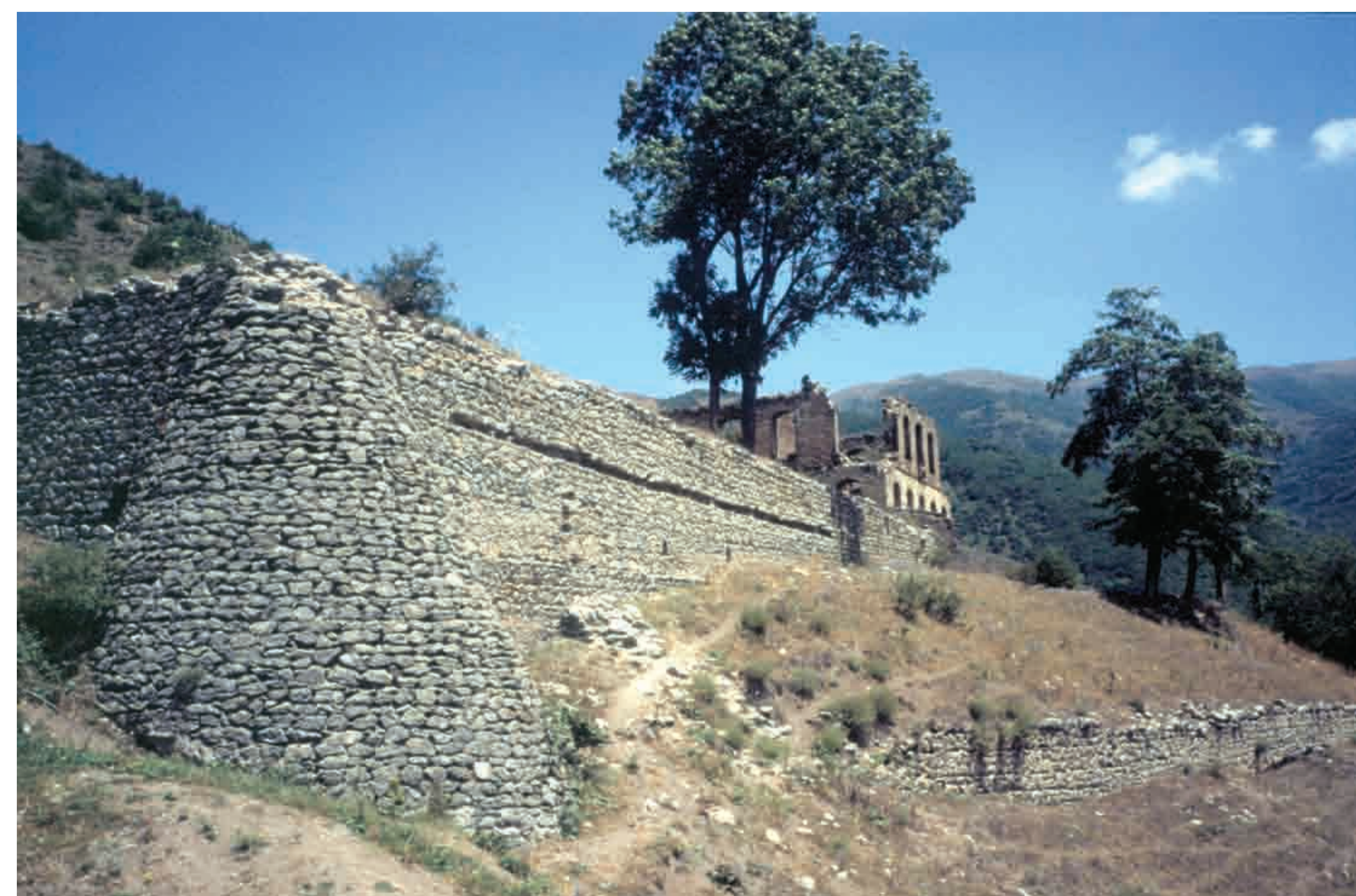
Խանագյահի հայաթափումը տեղի է ունեցել 1940-50-ական թթ.:

As of 1905, only 3 (Aghaghan, Voghan and Khanagyah) of the 29 Armenian villages of Gharadagh had functioning schools, that of Khanagyah being under the patronage of the noble brothers Tumanians.

Khanagyah was stripped of its Armenian inhabitants between the 1940s and 1950s.

ԹՈՒՄԱՆՅԱՆՆԵՐԻ ԱՊԱՐԱՆՔԸ ՈՂԱՆ ԳՅՈՒՂՈՒՄ (ՂԱՐԱԴԱՂ ԳԱՎԱՌ), ԺԹ ԴԱՐ
 کاخ خانواده ی تومانیان در روستای اوغان (آنیلو) قره داغ، قرن ۱۹
 THE TUMANIANS' PALACE (19TH CENT.), VOGHAN VILLAGE, GHARADAGH DISTRICT

Ղարադաղ գավառի հայ մելիքների տոհմերից սերող Թումանյան իշխանական ընտանիքը ԺԹ դարի վերջին և Ի դարի սկզբին հայրենի գավառում տիրապետել է մեկ տասնյակից ավելի գյուղերի և կալվածքների ընդարձակությամբ գերազանցել ժամանակի բոլոր մյուս հողատերերին:

Նախնի է, որ երկու գյուղերում՝ Ողանում (Այնալու) և Վինայում, Թումանյանները կառուցել էին մեկական ապարանք: Դրանցից առաջինը կան ավելի հինը գտնվում էր Ողանում:

Ապարանքը բաղկացած է 2-3 հարկանի զույգ մասնաշենքերից կազմված ընդարձակ կառույցներից և հարավարևմտյան անկյունում կիսաբլուրակ աշտարակով հզորացված ուղղանկյունաձև բակը երիզող շրջապարսպից:

In the late 19th and early 20th centuries, the princes Tumanian, descending from the Armenian *meliks* (princes) of Gharadagh, held possession of more than 10 villages and estates in their native district, ranking first among the local major landowners.

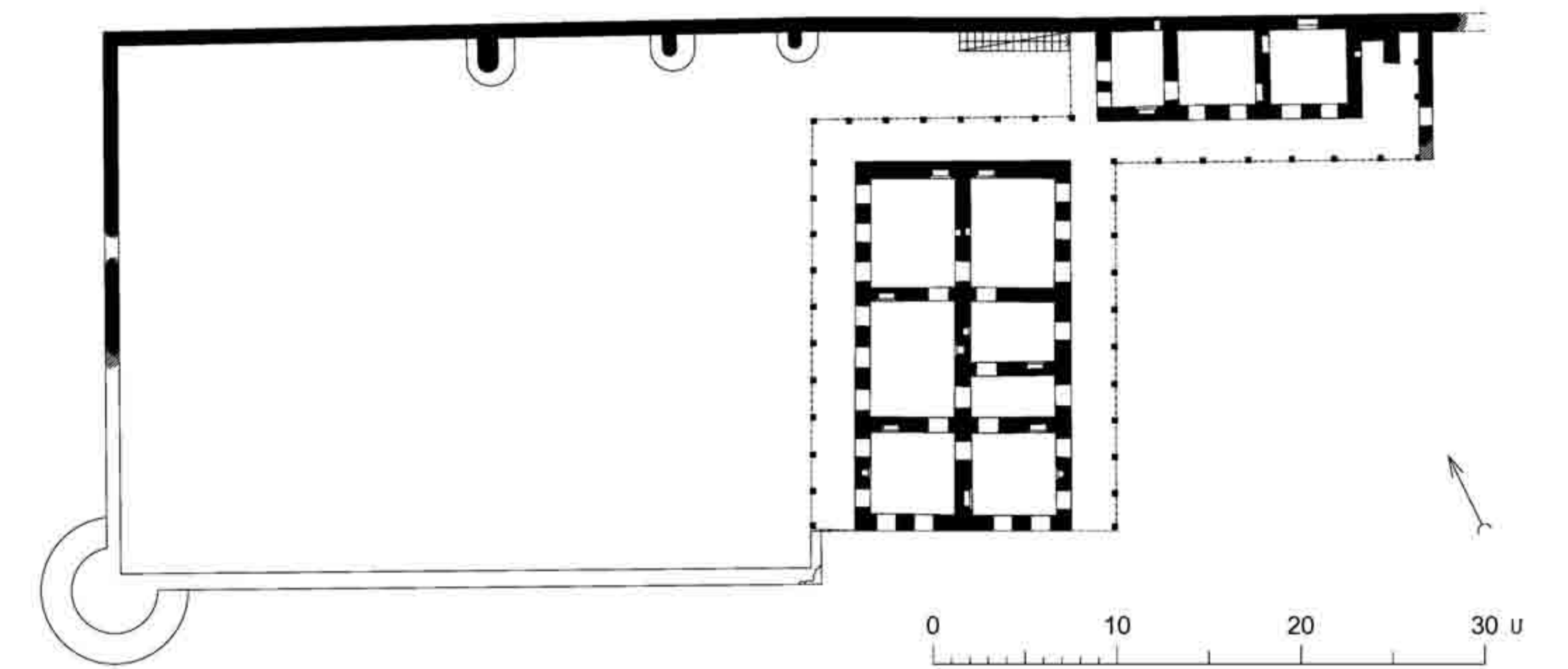
They had a palace in each of the villages of Voghan (Aynalu) and Vina, that of the former being the oldest.

The palace of Voghan consists of two buildings, one of them double-floor and the other three-storied. It has a rectangular yard enclosed within ramparts which are consolidated by a semi-circular tower at their south-western corner.

خاندان تومانیان یکی از خاندان های زمیندار ارمنی قره داغ(استان آذربایجان شرقی) در اواخر قرن ۱۹ و اوایل قرن ۲۰ بر بیش از دهها روستا حکمرانی کرده است و از لحاظ دارایی و زمین بی رقیب بوده است.

خاندان تومانیان در برخی روستای این منطقه کاخ هایی احداث کرده اند که اولین و قدیمی ترین آن در روستای اوغان واقع است.

این کاخ از ساختمانهای وسیع دو و سه طبقه ای و همچنین از برج نیم دایره شکلی در جنوب غربی دیواری که حیاط مستطیل شکل را احاطه کرده، تشکیل شده است.

ԹՈՒՄԱՆՅԱՆՆԵՐԻ ԱՂԱՐԱՆՔԸ ԴԱՐԱԴԱՂ ԳԱՎԱՌԻ ՎԻՆԱ ԳՅՈՒՂՈՒՄ, 1907 թ.
 کاخ خانوادہ ی تومانیان در روستای وینای شهرستان قره داغ، ۱۹۰۷ میلادی
 THE TUMANIANS' PALACE (1907) IN VINA VILLAGE, GHARADAGH DISTRICT

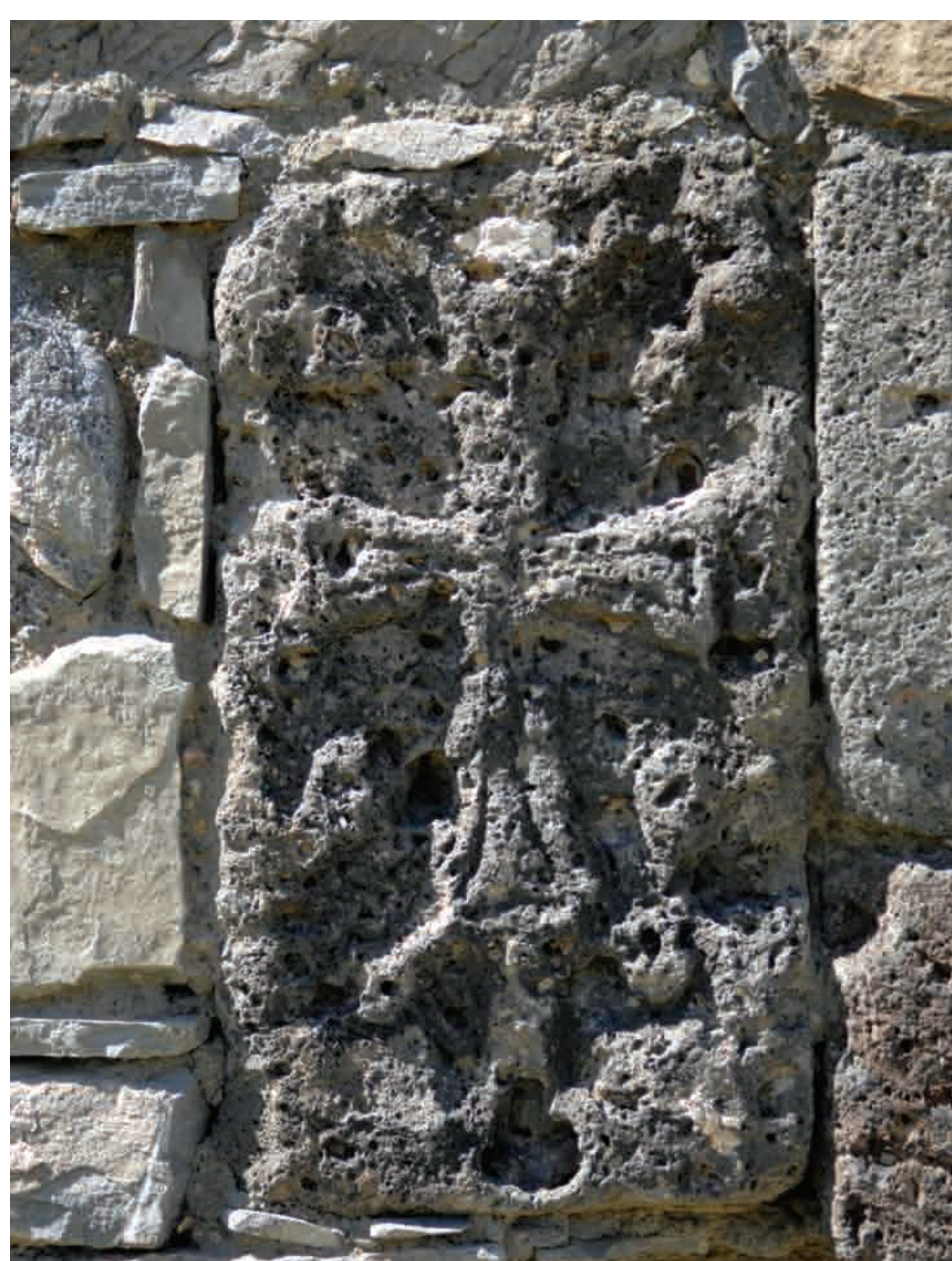
Ղարաղաղ գավառում՝ Ողան (Այնալու) գյուղից հետո Թումանյան իշխանական ընտանիքի երկրորդ ապարանքը գտնվում է վերջինից 14 կմ հյուսիս-արևելք՝ մինչև 1940-ական թթ. զուտ հայաբնակ Վինա գյուղում:
 Կառուցվել է 1907 թ.:
 Հարավային կողմից բացված դարպասով և անկյուններում կիսաբլուրակ աշտարակներով հզորացված ուղղանկյունաձև շրջապարսպի (58 x 41 մ) ներքո բազմաթիվ սենյակներ պարունակող կրկնահարկ ապարանքն է, որն արևելյան և արևմտյան կողմերում կից ունի մեծ ու փոքր ներքին բակեր:
 2011 թ. դրությամբ ապարանքը մասնակի վերականգնված և ամրակայված էր:

Apart from Voghan (Aynalu), the Tumanians' princely family also owned a palace in another village of Gharadagh District, Vina, located 14 km north-east of it and purely Armenian-inhabited until the 1940s.
 The palace, which was built in 1907, represents a double-floor edifice of numerous rooms. It is enclosed within rectangular ramparts (58 x 41 metres) which are consolidated by angular semi-circular towers and have a gate opening from the south. It also has large and small courtyards to the east and west.
 As of 2011, the palace stood as partially restored and conserved.

Կախ Դոմ Խանոադե Թոմանյան Դր րոստայ Վինա Կե Կա Տա Տալ 1940 ՄիլաԴի Արմնի Նշին ԲոԴե Վ Ազ րոստայ Վֆան (Անիլո) ՆաԿիե Որե ԴաԿ (Աստան Անրիայան ՏրօԿի) 14 Կիլոմեր Բե Տրօֆ Տեմալ ՏրօԿի Որար ԴարԴ, ՎաԿե ՏեԴե Աստ.
 Աին Կախ Դր Տալ 1907 Մ. ՏաԿե ՏեԴե Աստ.
 Կախ Դո ՏրօԿե Բա ԱԿաօի ԱրմեԴա Կե Դր Մաաորտ Ան Ազ Տրօֆ ՏրօԿ Վ Ղրբ Դարայ Կիաթ Աի ԴաԿի Մի ԲաՏեԴ, ԴրԴաԿի Դիաար Կհսարի Մստրիլ ՏեԿի (41*58 Մեր), Կե Ազ Տրօֆ Կնոբ Դարայ Դրաաե Մի ԲաՏեԴ, Վ Դր ԿոՏե Աի Ան Բա Բրջ Աի Նիմ Դաիրե ՄստԿեմ ՏեԴե, Որար ԴարԴ.
 Կա Տալ 2011 Մ. Կախ Կա ԿնոԴի ՄորԴ Մրմտ Վ ՄստԿեմ Տազի Որար ԿրօԿե Աստ.

Ժ Դ Ա Ր Ի Խ Ա Չ Ք Ա Ր Ե Ր Ս Բ . Թ Ա Դ Ե Ո Ս Ա Ռ Ա Ք Յ Ա Լ Ի Վ Ա Ն Ք Ո Ւ Ս
 چلیپاسنگ های (خاچکارهای) قرن ۱۰ صومعه ی تادئوس مقدس (قره کلیسا)
 10TH-CENTURY CROSS-STONES IN SOURB TADEVOS ARAKYAL MONASTERY

Ա Ն Ե Օ Ի Ն Ե Ր Ի Շ Ե Տ Ք Ե Ր Ն Ի Ր Ա Ն Ո Ւ Ս , Ժ Դ Դ Ա Ր
 میراث ارامنه ی آنی در ایران، قرن ۱۴
 14TH-CENTURY RELICS OF ANI ARMENIANS IN IRAN

Հայտնի է, որ ԺԴ դարից ի վեր (հատկապես 1319 թ. երկրաշարժից հետո) անեցիները զանգվածաբար փոխադրվել են ոչ միայն Վան, Հին Ջուղա, Ակն, այլև գաղթել են Վրաստան, Հյուսիսային Կովկաս, Ուկրաինա, Ռումինիա, Լեհաստան և այլ երկրներ: Արտագաղթողների մի որոշ խումբ էլ հաստատվել է Պարսկաստանի ներկայիս Իրանի սահմաններում:

Բնակության համար հարմար նկատված յուրաքանչյուր գաղթավայրում անեցիները կարողացել են արագ կազմակերպվել և ձևավորել բավական կենսունակ համայնք, որի անդամները ոչ միայն ծավալել են առևտրատնտեսական բուռն գործունեություն, այլև պահպանել և նույնիսկ ինչ-որ չափով զարգացրել են ազգային մշակույթը:

Իրանում հաստատված անեցիների գործունեության արգասիք է, օրինակ, մոտավորապես Թավրիզի և Թեհրանի միջնամասում գտնվող Սուլթանիա բնակավայրում 1326 թ. ստեղծված ձեռագիրը, որի հիշատակարանում նշվել է. «...Եւ ուներ սա գրնակութիւն իւր ի մեծ մայրաքաղաքին Անի: Արդ վասն աւերման աշխարհին իւրեանց, ես առաւել վասն մայրաքաղաքին Անոյ, եկեալ բնակել ի տեղիս յայս»:

Ամենայն հավանականությամբ, անեցիների բողոծ հետքերից է նաև Սուլթանիայից ոչ շատ հեռու՝ Ջանջան քաղաքի մզկիթում պահվող մի տապանաքար, որի՝ անիական պերճության դրոշմը պահպանած զեղազիր արձանագրությունն ավանդում է հետևյալը.

Beginning with the 14th century, and particularly, after the earthquake of 1319, the Armenians of Ani, one of the medieval capitals of Armenia, repeatedly abandoned the city in large numbers, their resettlements taking place not only inside the country (in Van, Old Jugha, Akn, etc.) but also outside its borders (in Georgia, North Caucasia, Ukraine, Romania, Poland, Persia, etc.).

In their new places of living, the Armenians of Ani rapidly established well-organised active communities, unfolding not only large-scale commercial and economic activities but also developing their national culture.

The cultural heritage of Ani Armenians living in Persia includes a manuscript of 1326 written in Sultania, a city somewhere between Tabriz and Teheran. Its colophon reads:
This person [the scribe] used to live in the great capital Ani, but after the devastation of his country, and especially, its capital, he took up living in this place [Sultania].

Another specimen of the cultural legacy of Ani Armenians is a tombstone kept in the mosque of Zanjan City, not very far from Sultania. It is engraved with an inscription written in the fine calligraphic style typical of the lapidary records of the great capital:

774 (1325). *Jesus, the Only Begotten Son of the Father, may You remember Hndukhatun's soul on Last Judgement Day.*

از قرن ۱۴ به بعد (به خصوص بعد از زلزله ی سال ۱۳۱۹ م.) ارامنه ی آنی(واقع در ترکیه) به صورت گسترده نه فقط به وان، جلفای قدیم، آگین(آکن)، بلکه به گرجستان، ناحیه ی قفقاز شمالی، اوکراین، رومانی، لهستان و غیره نیز مهاجرت می کنند. گروهی از مهاجران ارمنی نیز در ایران مستقر می شوند.

ارامنه ی آنی نقش مهمی در رشد و توسعه تجارت مناطقی که در آنها اسکان یافتند داشته اند.

سنگنوشته های منطقه سلطانیه ایران گویای بخشی از این تاریخ است.

یکی از این سنگنوشته ها در سال ۱۳۲۶ م. دارای چنین مضمونی است:«...زمانی، در شهر آنی زندگی می کرد. بعد از ویرانی کشور، مخصوصا ویرانی آنی، به این محل نقل مکان کرده ودر این جا سکنی گزیده است...»

در مسجد شهر زنجان نیز سنگنوشته هایی مانند آن به چشم می خوردند.

ՉՀԴ. (1325), | Յ(հու)ս որդի է հար | միածին, յորժամ գաս ի յատենին | յիշեա զհոգի Հնդուխատ[ունին]:

ԹԱՎՐԻՉԻ ԼԻԼԱՎԱ ԹԱՂԻ ԹԱՄԱՐՅԱՆ ԴՊՐՈՇ, 1895 Թ.

مدرسه ی تاماریان محله ی لیلواوی تبریز، ۱۸۹۵ میلادی

TAMARIAN SCHOOL (1895), LILAVA QUARTER, TABRIZ CITY

Գարրոցը գտնվում է Թավրիզի Լիլավա բաղամասում: Հիմնադրել են Գարադաղից սերող իշխանագուն Թումանյան եղբայրները 1880-ական թթ., սակայն, ըստ շինարարական արձանագրության, շենքը վեր է հասնել 1895 թ. *Կառուցաւ դպրոցս արդեամբ արծ. Գրիգոր Թումանյանի ի յիշատակ հոր՝ Չաքարէի, մոր՝ Չաւահիրի, վաղամեռիկ քրոջ՝ Թամարի եւ կոչեցաւ Թամարեան դպրոց, 1895:*
1899 թ. դրությամբ գործել է 5-ամյա կուրսով:
1903 թ. դպրոցի կառուցման առթիվ Սլրաիչ Ա կաթողիկոսն օրհնության կոնդակ է շնորհել Գրիգոր Չաքարյան Թումանյանցին:
1914 թ. հաստատությունն ուներ 400 սան:

Tamarian School was founded in the 1880s by the noble brothers Tumanian, who were from Gharadagh District by birth. According to its construction inscription, the present-day school house was erected in 1895:
Transl. from Armenian: *This school was built in 1895 by highly respected Grigor Tumanian in memory of his father Zakare and his mother Javahir. Named after his late sister Tamar, who died a premature death.*
As of 1899, the school offered an instruction course of 5 years.
In 1903 Catholicos Mkrtych I addressed a bull of blessing to Grigor Zakarian Tumanians for the construction of the school.
In 1914 it had 400 pupils.

این مدرسه واقع در محله ی لیلواوی تبریز می باشد. تأسیس آن در سال ۱۸۸۰ م. توسط برادران تومانیان، که ریشه ی سلطنتی از قره داغ داشته اند، انجام گرفته است ولی در مدارک اتمام آن به سال ۱۸۹۵ م. می رسد.
این مدرسه با کمک های مالی گریگور تومانیان به یاد بود پدرش زاکاره، مادرش جواهر و خواهر مرحومش تمار ساخته شده ودر سال ۱۸۹۵ م. به اسم تاماریان نام گذاری شده است.
تا سال ۱۸۹۹ م. مدرسه ی تاماریان برای مقاطع ابتدایی (دوره ی پنج ساله) فعالیت داشته است. در سال ۱۹۰۳ م. مگردیچ اول اسقف اعظم لوح سپاس و تقدیری از طرف کلیسا به گریگور زاکاریان تومانیانس اهدا کرده است.
در سال ۱۹۱۴ م. این مرکز دارای ۴۰۰ دانش آموز بود.

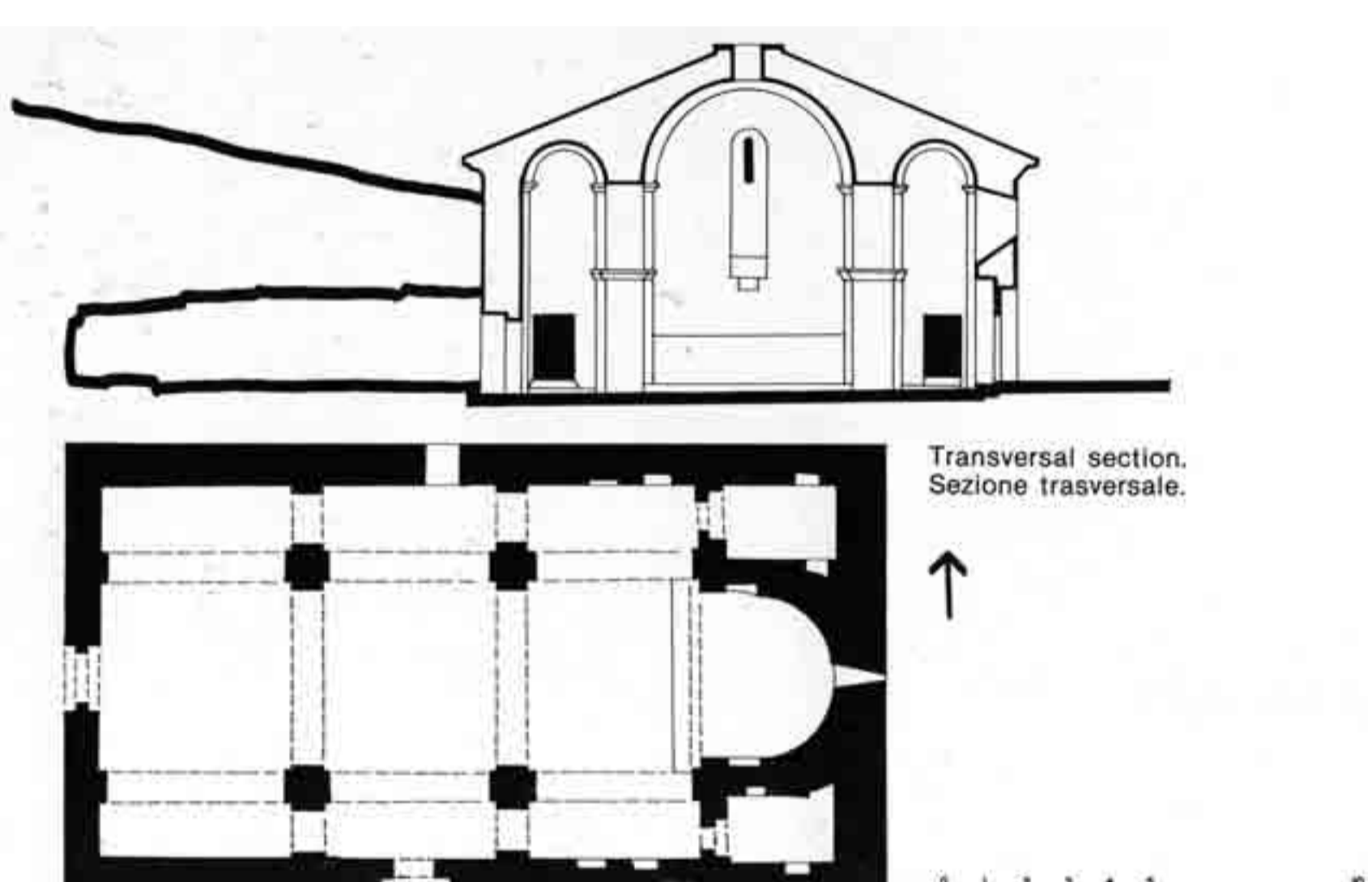
ՄՈՒԺԱՄԲԱՐ ԳՅՈՒՂԻ ՄԲ. ՀՈՒԹՍԻՍԵ ԵԿԵՂԵՇՈՒ (ԹԱՎՐԻԶ ԳԱՎԱՌ), ԺԵ ԴԱՐ
 کلیسای هرپسیمه ی مقدس روستای موجومبار تبریز ، قرن ۱۷
 ST. HRIPSIME CHURCH (17TH CENT.), MUZHAMBAR VILLAGE, TABRIZ DISTRICT

Մուժամբարը գտնվում է Թավրիզից 34 կմ հյուսիս:
 Գերեզմանոցում հայտնաբերված 574 թ. արձանագրությամբ տապանաքարը վկայում է, որ գյուղը հայաբնակ է եղել առնվազն վաղ միջնադարից:
 Եռանավ բազիլիկ հորինվածքով Սբ. Հռիփսիմն եկեղեցին պաշտամունքային ավելի հին կառույցի տեղում հիմնադրվել է 1697 թ. և ամբողջացել երկու տարի անց՝ 1699 թ.: Ցարդ անաղարտ պահպանվում է:
 Առնվազն 1851 թ.-ից գյուղում գործել է ծխական դպրոց: Մուժամբարը հայաթափ է եղել 1946 թ.:

St. Hripsime Church stands in Muzhambar Village located 34 km north of Tabriz City.
 It represents a three-nave basilica founded in the site of an earlier religious monument in 1697 and completed two years later, in 1699.
 The cemetery of Muzhambar retains a tombstone engraved with an inscription of 574, which attests that it was inhabited by Armenians beginning with at least the early Middle Ages.
 Not later than 1851, a parish school opened in the village.
 Muzhambar was stripped of its Armenian population in 1946.

Ռոստայ մոջոմբար Թեբրիզը խոտո 30 կիլոմետրի յադե Թեբրիզ- Մոնո զրար Ժարո.
 Տոկ զեր մոյոո Ժր այո Ռոստայ մոյոոթ եթ 574 միլաԺի յակի աո այո սոտ աոամե աո աոիլ զրոո միայո սակո այո մոլ եոոե աոո.
 Ժրբարե Ժարիյ աոաոո կլիսայ հրիսիմե մոկոս Ռոստայ մոյոմբար ոթրիթե հայ ցոնալոնի այրաո սոոե սոտ և երոհոցրոն Ժարիյ սաոխտոն այո սոոե ոեմ Ժայ միլաԺի Ժոսոե աոո. ոսրոտ աոո մոկոտի, ոյոսոոե կոոթ ֆերոտ եոհայ Ժարիյի ո մեկոն հայ եասոոայ այրոն, Ժարիյ եոայ սաոխտոն այսլի կլիսայ սոոե ոեմ միլաԺի Ժոսոե սոտ, աոայ երոհոցրոն Ժիցր Ժարիյ սաոխտոն այո Ռայ Ժորոն այլաոայ; եթե, սոոե սիլոոեմ - յարոոեմ միլաԺի մի Ժոոոո.
 այո աոո Ժր Ժարիյ 1 զրորոնոյո 1347 եթեոոայ եկի աո աոար մլի այրոն եթիթ ոսիլոեասո.
 աո սոալ 1851 մ. Ժր այո Ռոստայ ոոոհո ոյ այոսե եթ կլիսայ ֆեալիթ մի կրոե սոտ.

ՍՈՀՐՈՒԼ ԳՅՈՒՂԻ ՍՔ. ՀՈԿՀԱՆՆԵՍ ԵԿԵՂԵՇՈՒ (ԹԱԿՐԻՉ ԳԱԿԱՌ), ԺԹ ԴԱՐ
 کلیسای هوو هانس مقدس روستای سهروول شهر تبریز، قرن ۱۹
 ST. HOVHANNES CHURCH (19TH CENT.), SOHRUL VILLAGE, TABRIZ DISTRICT

Թավրիզից 27 կմ հյուսիս գտնվող Սոհրուլ գյուղի մասին պատմական վկայությունները կցկտուր են: Հայտնի է, որ 1811 թ. տեղի հայ բնակչությունը համարվել է ի հաշիվ Սպահանի և Համադանի շրջանների փոխադրված հայերի: 1851 թ. գյուղում բնակվում էր 19, 1875 թ.՝ 20, 1898 թ.՝ 10 տուն:

1880-ական թթ. ունեցել է դպրոց: Խանական բռնությունների հետևանքով 1907-1908 թթ. հայաթափվել է և բնակեցվել քուրդերով:

Գյուղամերձ բլրին կանգուն է ԺԹ դարում կառուցված աղյուսաշեն, գմբեթավոր Սք. Հովհաննես եկեղեցին:

St. Hovhannes (John) Church stands on a hill near Sohrul Village, 27 km north of Tabriz. It represents a domed structure of brick built in the 19th century. The available records report only scanty information regarding Sohrul. In 1811 some Armenian resettlers from Isfahan and Hamadan Districts came to add to the number of the local population. The statistical data regarding them are as follows: 19 houses in 1851; 20 in 1875, and 10 in 1898. In the 1880s Sohrul had a school. Being stripped of its Armenian inhabitants in the aftermath of the khans' tyranny, the village was re-populated by Turks.

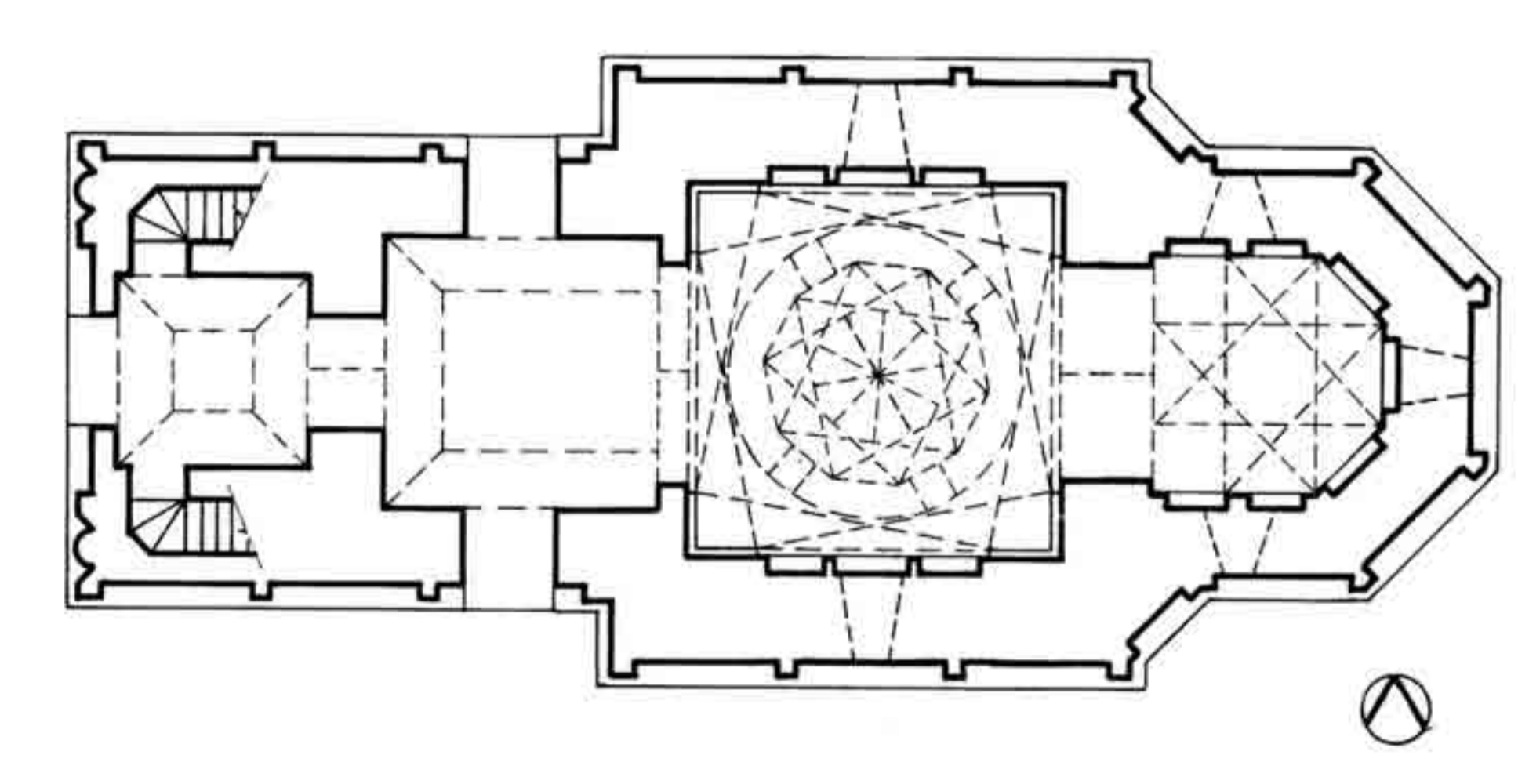
Րոստայի Սեհրլ, Սեհրուլ Կա Սեհրեհե – եւտ աւ քրուդգահ Եբրիււ ըր 13 կիլոմեթրի յադահ Ասֆալեհե Եբրիււ արըտ և ըր 35 կիլոմեթրի Եբրիււ Երալ Տըհե Աստ .

ըր Տալ 1811 միլադի յեմեիտ այն Րոստա եհ ըրիւլ մեհալրտ արառնե աւ Տըհր հայ այսֆեհան և հեմադան աւաշիս յաֆեհե Աստ. ըր Տալ 1851 միլադի յեմեիտ Րոստա եհ 19, 1875 միլադի եհ 20 և ըր Տալ 1898 միլադի եհ 10 հաաաւր մի Րսիլեհե Աստ .

Եր Րոյ Եհե այ ըր մյաաւրտ Րոստա կիլիսայ հուանս մեքս Րեքոթ եհ քրն 19 միլադի քրար ըար.

Ենայ կիլիսա աւ ալր Տալեհե Տըհե Աստ և աւ Տե կեմետ Երուդի, Եալար մեքրիկի և մհրաբ Եեքիլ յաֆեհե Աստ . Տըլե քրեբի ենա եոսիլե ըր րահ քիլե եհ եր յոք յոս կիլիսա կե աՆ հե եեթորտ եր յի ելնեդ Աստ արեթաթ միլադ .

ըր Տոլոտ Տալեհայ 1880 միլադի այն Րոստա ըարայ մըրսե եոդե Աստ .

ՂԱՐԱԴԱՆ ԳԱՎԱՌԻ ՎԵՐԻՆ ՇԱՆԱԽՉԻ ԳՅՈՒՂԻ ՄԲ. ՍԱՐԳԻՍ ԵԿԵՂԵՉԻ, ԺԹ ԴԱՐ
 کلیسای سرکیس مقدس روستای چناقچی علیا شهرستان قره قان، قرن ۱۹
 ST. SARGIS CHURCH (19TH C.), UPPER CHANAKHCHI VILLAGE, GHARAGHAN DISTRICT

Ղարաղան գավառի Վերին (Բալա) Չանախչի գյուղը գտնվում է Ղազվին և Համադան քաղաքների գրեթե միջնամասում՝ առաջինից 104 կմ հարավ, իսկ երկրորդից՝ 120 կմ հյուսիս-արևելք:

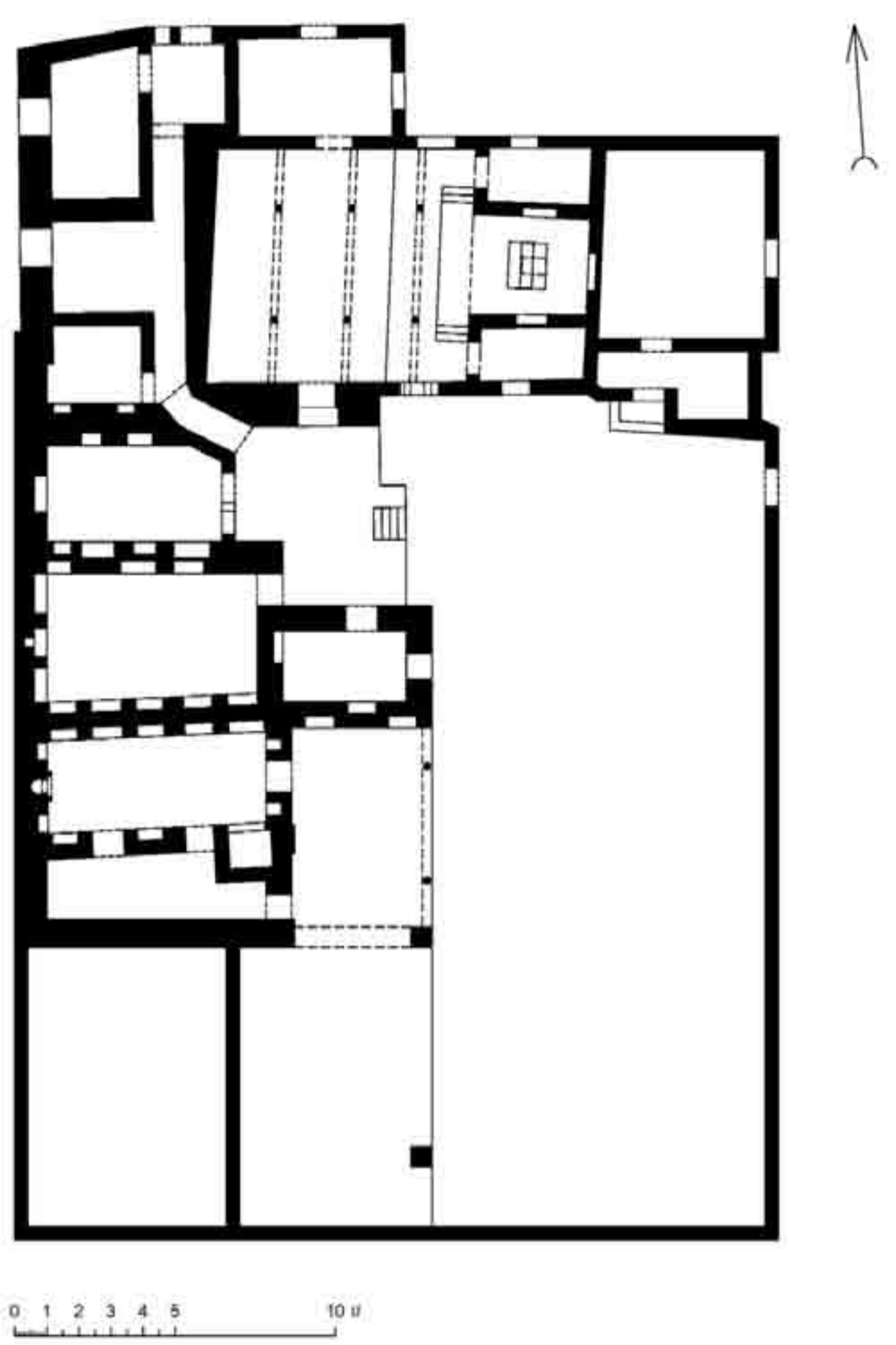
Գյուղում ցարդ կանգուն է նախկին Սբ. Մինաս եկեղեցու տեղում ԺԹ դարավերջին հիմնովին վերակառուցված Սբ. Սարգիս փայտածածկ եկեղեցին:

St. Sargis Church stands in Upper Chanakhchi Village (Gharaghan District) located in an area almost between Ghazvin and Hamadan Cities, 104 km south of the former and 120 km north-east of the latter.

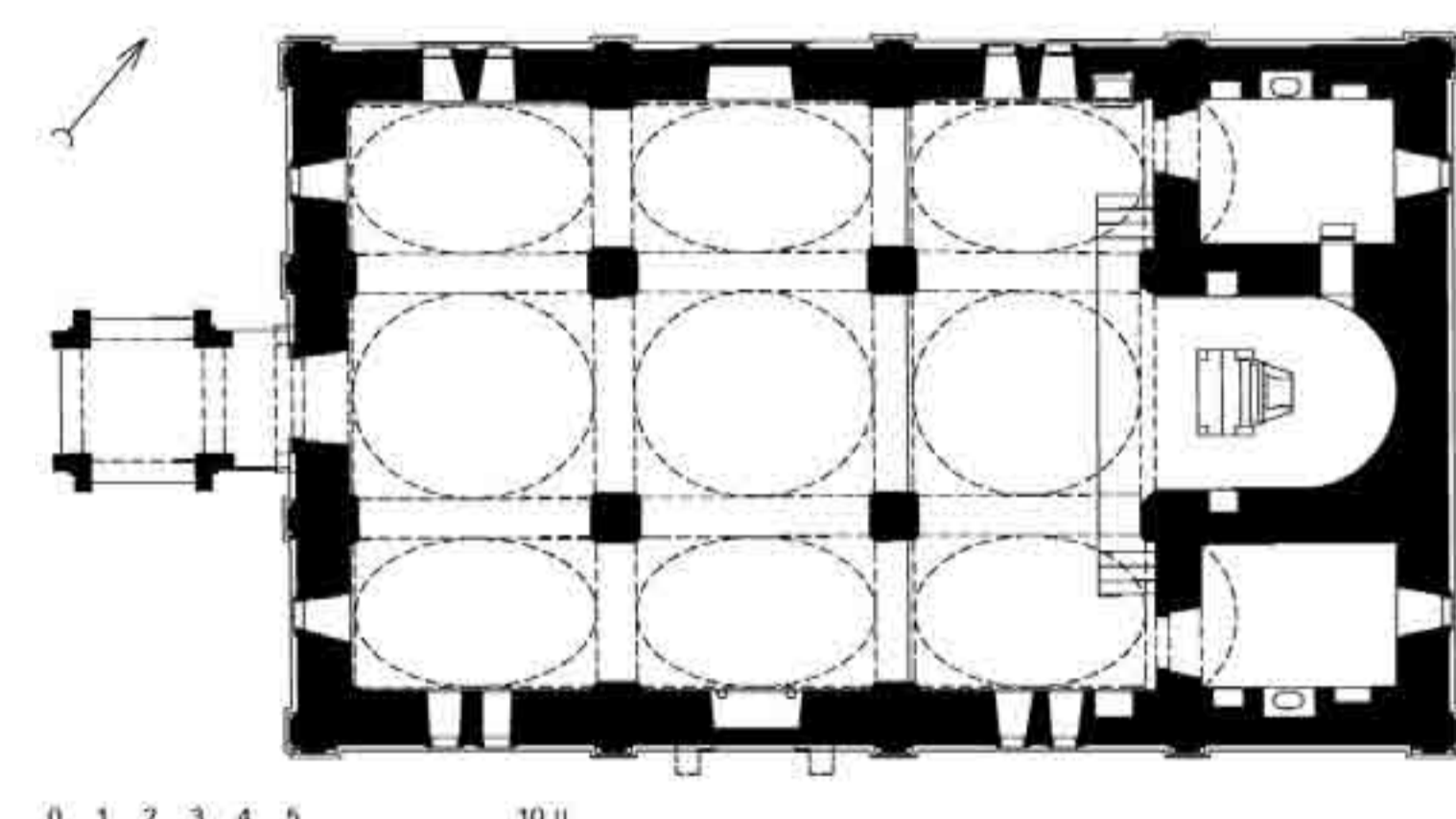
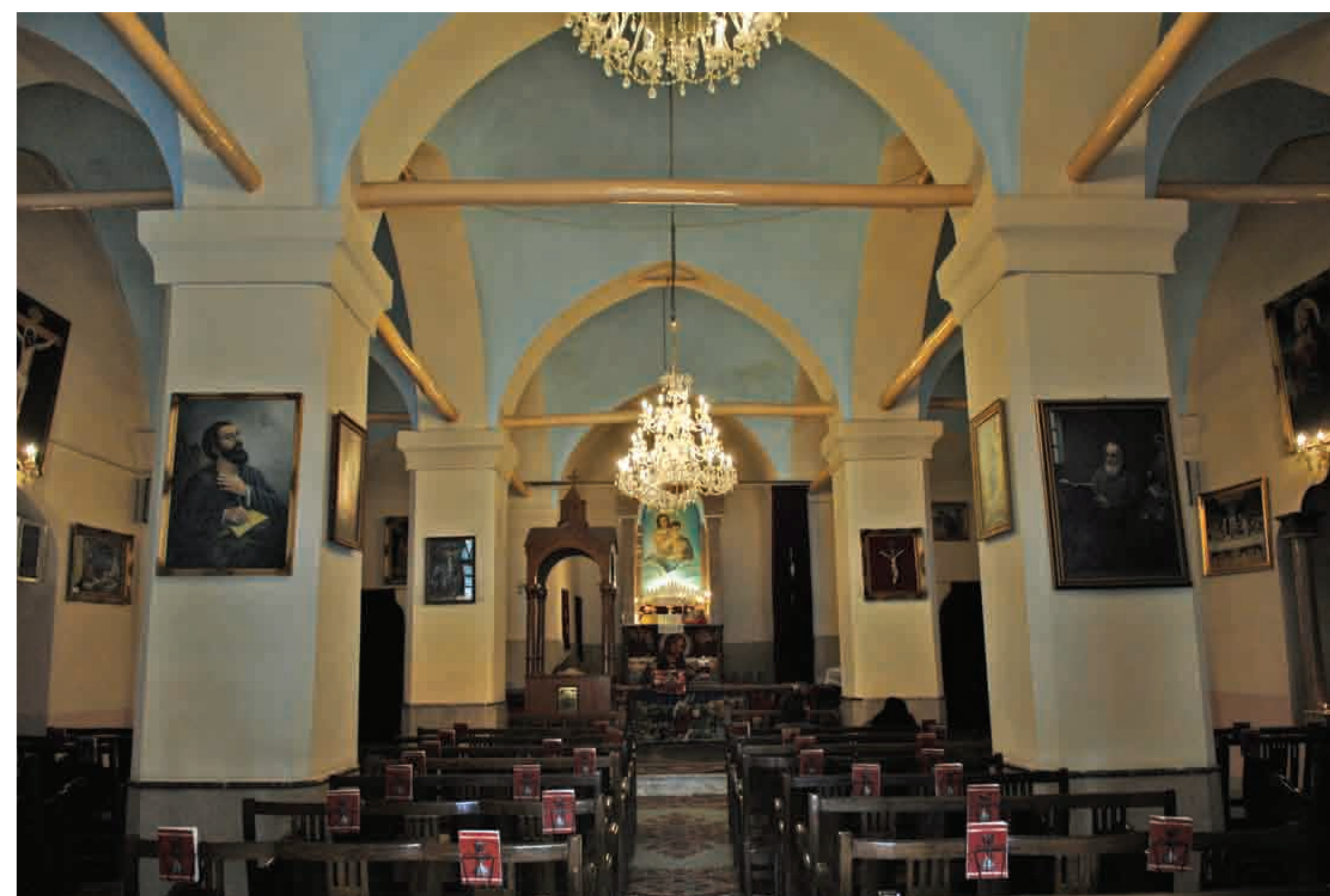
A monument of a wooden roof, it came to replace an earlier church, St. Minas, in the late 19th century through complete reconstruction.

روستای چناقچی علیا از توابع بخش خرقان شهرستان زرننده در ۴۵ کیلومتری شمال غرب شهر ساوه قرار دارد، این روستای قدمت تاریخی طولانی دارد به طوری که از گفته ها حاکی است قدمت این روستا به دوره صفوی می رسد و ساکنان آن را ارمنی ها، ترک ها و فارس ها تشکیل می دهند.

کلیسای سرکیس مقدس چناقچی علیا با حدود سه قرن قدمت شامل دو بخش است: بخش قدیمی که بیشتر از گل و سنگ و خشت ساخته شده و بخش دیگر که با آجر تجدید بنا شده است. نقشه این کلیسا شامل فضای روباز (حیاط) و بخش مسقف است. پس از ورودی، فضایی دیده می شود و سطح محراب نسبت به کف تالار یا فضای پوشیده به طور قابل توجهی مرتفع است. سقف این کلیسا با استفاده از تیرهای بلند چوبی و هم چنین تخته و پرتو پوشیده شده است. در سطوح دیوارهای داخلی کلیسا، نمادها و مظاهر و باورهای دینی و مذهبی پیروان حضرت مسیح (ع) مشاهده می شود. این عناصر و آثار در قالب تابلوهای نقاشی در زمینه سرنوشت حضرت مسیح (ع) و حواریون ایشان است.

ԱՐԱԲ (ՍՈՒԼԹԱՆԱԲԱԴ) ՔԱՂԱՔԻ ՄՔ. ՄԵՍՐՈՊ ԵԿԵՂԵՇԻ, 1914 Թ. کلیسای مسروپ مقدس شهر اراک (سلطان آباد)، ۱۹۱۴ م. ST. MESROP CHURCH (1914), ARAK (SULTANABAD) CITY

Արաք (Սուլթանաբադ) քաղաքը գտնվում է Թեհրանից 237 կմ հարավ-արևմուտք: Հայկական գաղթածային այստեղ ձևավորվել է ԺԸ դարում: Հայտնի է, որ փոքրաթիվ հայ համայնքը 1903 թ. բաղկացած էր 50 (6 տուն), իսկ 1944 թ.՝ 1300 շնչից: Ուներ 1914 թ. կառուցված արևմտյան մուտքի առջև կրկնաճակատով Սբ. Մեսրոպ անվամբ օձված եկեղեցի և նրան կից դպրոց:

St. Mesrop Church stands in Arak (Sultana-bad) City, 237 km south-west of Teheran. A monument of 1914, it has a double-floor belfry in front of its western entrance. The first Armenians of Arak resettled in the city in the 18th century. They comprised 50 souls (6 houses) in 1903, and 1,300 in 1944. The small Armenian community of Arak also had a school. Both this establishment and the church are preserved standing although neither of them functions.

Կլիսայի մսրոպ մզկիթի մեջ 1914 թ. վերջին գոյություն ունեցող հայ ճարտարապետի (Սևադեմյան) ճակատագրի և կոնստրուկցիայի ուսումնասիրություն: Երևանի Մ. Սևադեմյանի անվան ճարտարապետության կենտրոնի հետազոտություն: Հայտնի է, որ փոքրաթիվ հայ համայնքը 1903 թ. բաղկացած էր 50 (6 տուն), իսկ 1944 թ.՝ 1300 շնչից: Ուներ 1914 թ. կառուցված արևմտյան մուտքի առջև կրկնաճակատով Սբ. Մեսրոպ անվամբ օձված եկեղեցի և նրան կից դպրոց: 1914 թ. Մոսկվայում կառուցված Սբ. Մեսրոպ եկեղեցու մասին տեղեկությունները հավանաբար հիմնված են 1914 թ. Վերսալի քաղաքացիական հիշատակագրի վրա: 1914 թ. Վերսալի քաղաքացիական հիշատակագրի վրա կառուցված Սբ. Մեսրոպ եկեղեցու մասին տեղեկությունները հավանաբար հիմնված են 1914 թ. Վերսալի քաղաքացիական հիշատակագրի վրա: 1914 թ. Վերսալի քաղաքացիական հիշատակագրի վրա կառուցված Սբ. Մեսրոպ եկեղեցու մասին տեղեկությունները հավանաբար հիմնված են 1914 թ. Վերսալի քաղաքացիական հիշատակագրի վրա:

Նոր Ջուղայի հայկական կրթօջախների շարքում պատվավոր տեղ ունի Սբ. Կատարինե եկեղեցուն կից կառուցված համանուն օրիորդաց դպրոցը, որի շինարարական արձանագրություններն պահպանում են.

Katarinian Female School, built close to St. Katarine Church of New Jughha, ranks among the most prestigious Armenian educational establishments of the city.

Ի տարբերություն այլ կրթօջախների, որոնք կառուցվել են հիմնականում արհեստագործական կամ անհատական նպատակներով, Սբ. Կատարինեի դպրոցը կառուցվել է համանուն օրիորդաց շրջանի կողմից:

Its construction inscriptions report the following:

Հորդանանյան քանդակագործների կողմից կառուցված Սբ. Կատարինեի դպրոցը կառուցվել է 1858 թ. Սբ. Կատարինեի կողմից:

Transl. from Armenian: *In memory of the late Manuk Hordananian Jughayetsy, a patriot who founded this school of young ladies in the bosom of St. Katarine Convent in 1858.*

Ի տարբերություն այլ կրթօջախների, որոնք կառուցվել են հիմնականում արհեստագործական կամ անհատական նպատակներով, Սբ. Կատարինեի դպրոցը կառուցվել է համանուն օրիորդաց շրջանի կողմից:

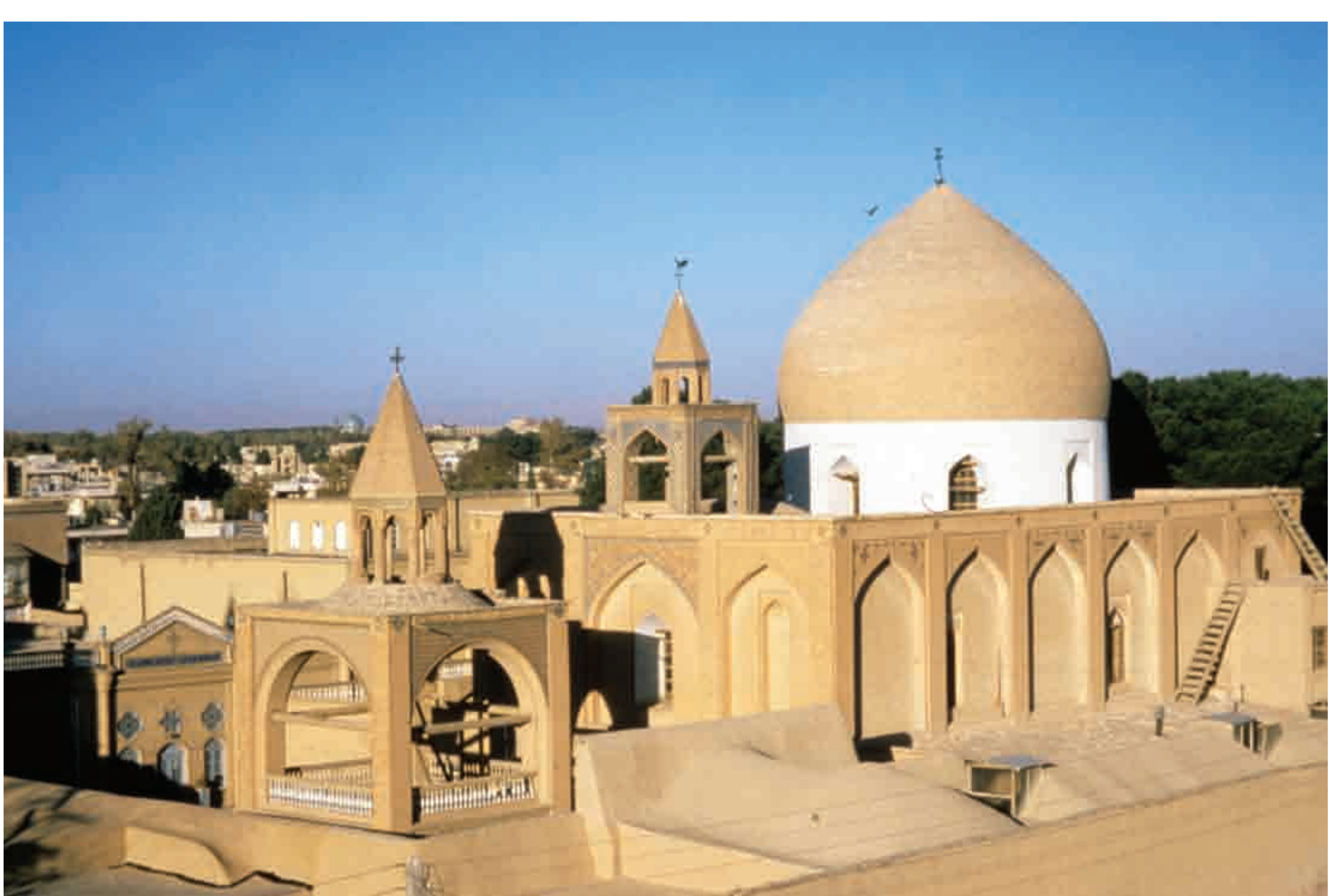
The highly praiseworthy female school of St. Katarine was built with donations made by the Armenians of [New] Jughha, India and Java in the days of the radiant Shah of Persia, Muzafaretin, Catholicos of All Armenians His Holiness Mkrich I and the Primate, Right Reverend Bishop Maghakia Terunian. May the memory of all contributors and workers be blessed.

Սբ. Կատարինեի դպրոցը կառուցվել է 1858 թ. Սբ. Կատարինեի կողմից:

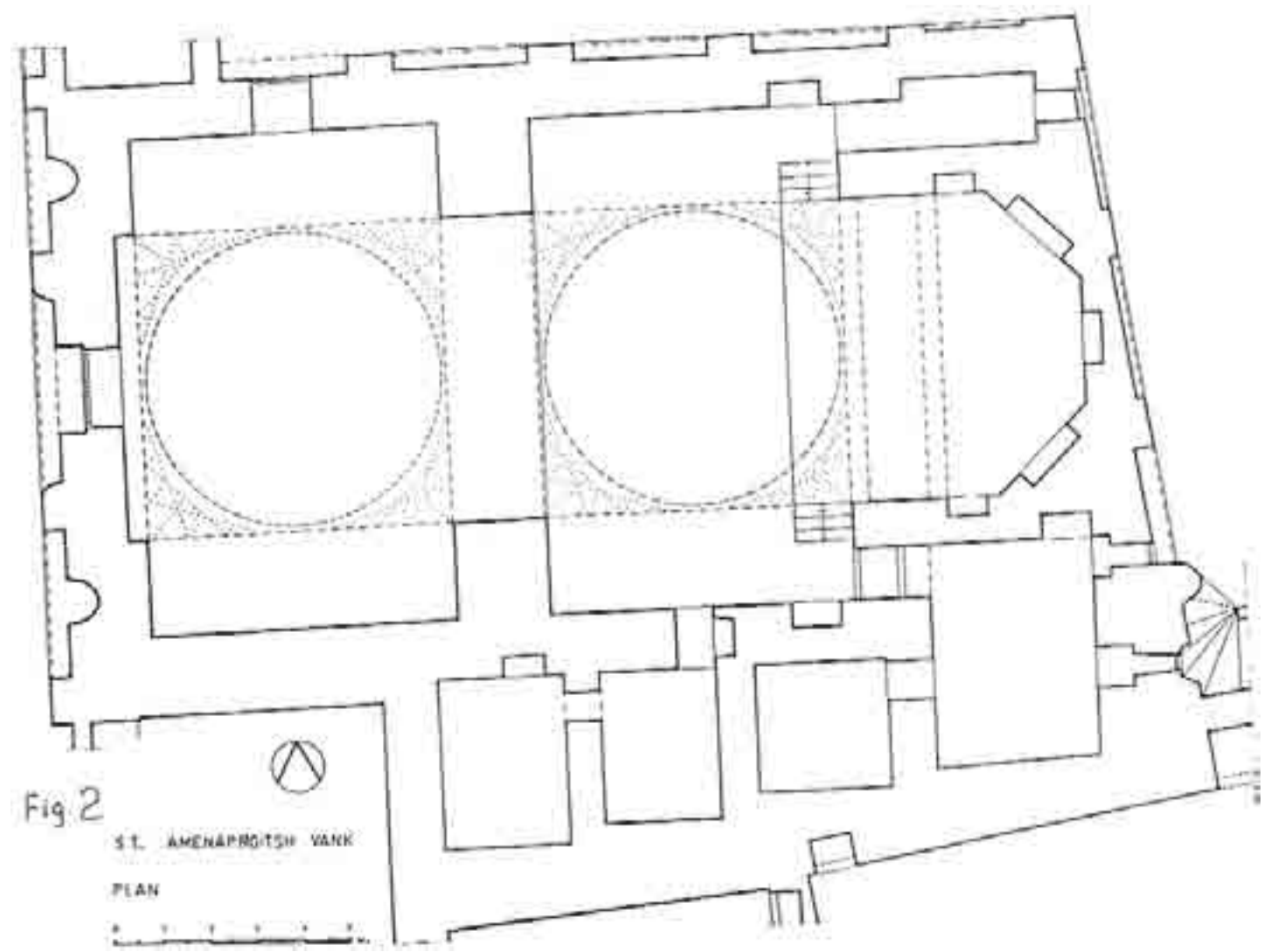
ՆՈՐ ՋՈՒՂԱՅԻ ՍԲ. ԱՄԵՆԱԹՐԿԻՉ ԿԱՆՔ, 1655-1664 ԹԹ.
 کلیسای آمنابرگیچ مقدس (کلیسای وانک) جلفای اصفهان، ۱۶۵۵-۱۶۶۴ میلادی
 HOLY SAVIOUR MONASTERY (1655 TO 1664), NEW JUGHA

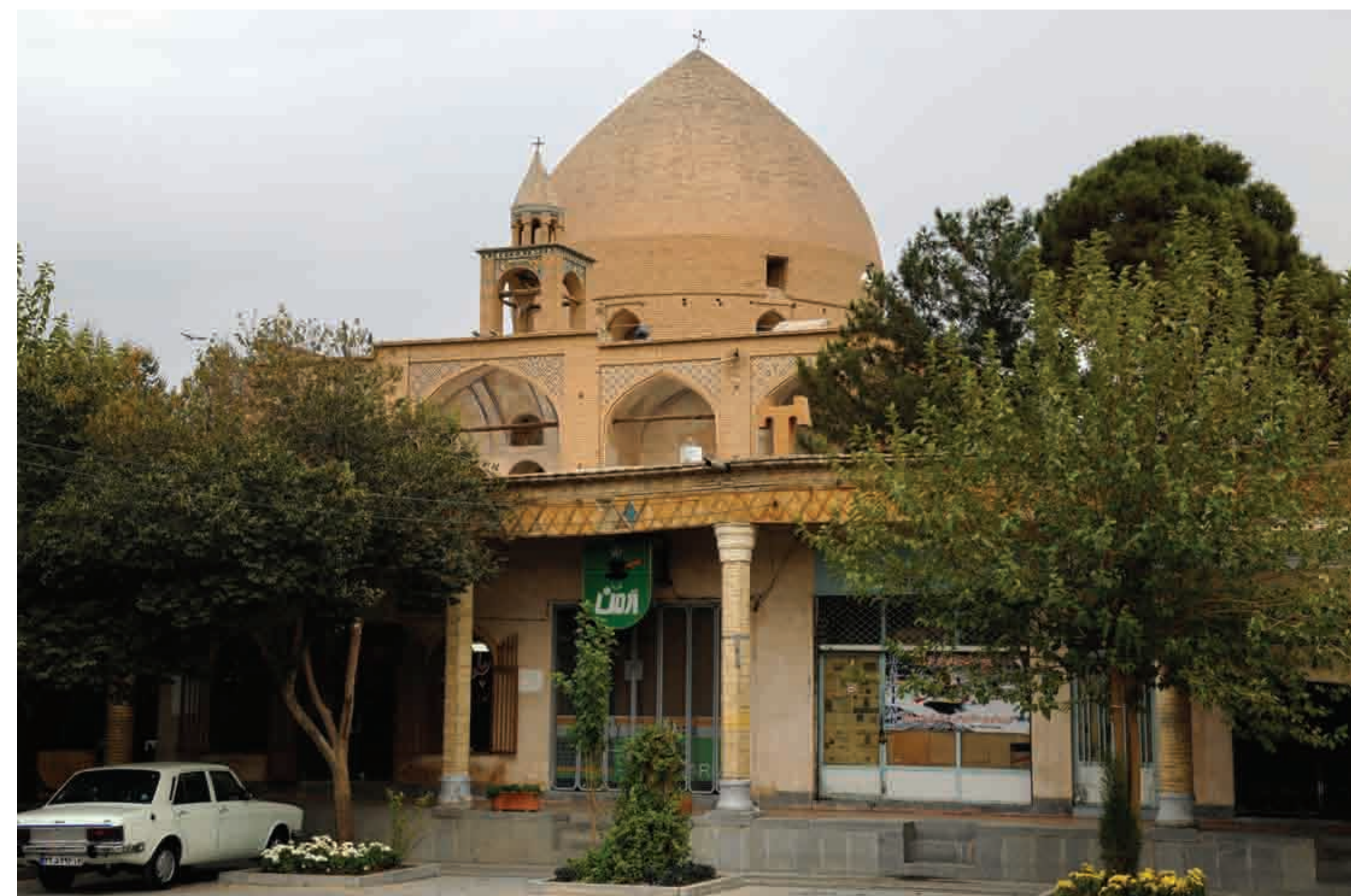
Սբ. Ամենափրկիչ վանական համալիրը գտնվում է Նոր Ջուղայի Մեծ Մեղան թաղում: Հիմնվել է դեռևս 1606 թ. կառուցված, բայց շուրջ կես դարի ընթացքում արդեն խարխված եկեղեցու տեղում 1655-1664 թթ.:
 Բաղկացած է ներքուստ համակ որմնանկարագրող գմբեթավոր եկեղեցուց, երեք զանգակատներից (վերջինը կառուցվել է 1931 թ. դարպասի վրա), սրահից, շրջապարսպից: Եկեղեցու խորանի ներքո է հանգչում Նոր Ջուղայում 1636 թ. տպարան հիմնած Խաչատուր Կեսարացին:
 Վանական համալիրի մաս են կազմում ինչպես թանգարանի, այնպես էլ վարչական, բնակելի ու տնտեսական նշանակության զանազան կառույցներ:

The monastic complex of Holy Saviour (Sourb Amenaprkich) is situated in Greater Meydan Quarter of New Jugha City. It was founded between 1655 and 1664 in the site of a church of dilapidation by that time. The complex consists of a domed church, three belfries (the last of them was erected in 1931 atop the gate of the monastic enclosure) and a hall. The church interior is thoroughly adorned with frescoes. Beneath its sanctuary, Khachatur Kesaratsy is buried (he founded a printing office in the city in 1636). The monastic complex also comprises a museum as well as various administrative, residential and other buildings.

Կլիսայ առաքելական ժամանակներից ժամանակներից կառուցված էր Նոր Ջուղայի Մեծ Մեղան թաղում: Հիմնվել է դեռևս 1606 թ. կառուցված, բայց շուրջ կես դարի ընթացքում արդեն խարխված եկեղեցու տեղում 1655-1664 թթ.:
 Բաղկացած է ներքուստ համակ որմնանկարագրող գմբեթավոր եկեղեցուց, երեք զանգակատներից (վերջինը կառուցվել է 1931 թ. դարպասի վրա), սրահից, շրջապարսպից: Եկեղեցու խորանի ներքո է հանգչում Նոր Ջուղայում 1636 թ. տպարան հիմնած Խաչատուր Կեսարացին:
 Վանական համալիրի մաս են կազմում ինչպես թանգարանի, այնպես էլ վարչական, բնակելի ու տնտեսական նշանակության զանազան կառույցներ:

ՆՈՐ ՋՈՒՂԱՅԻ ՍՔ. ԱՍՏՎԱԾԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՇՈՒԿԱՆ ՀԱՄԱԼԻՐԸ, 1613 Թ.
 مجموعه کلیسای مریم مقدس جلفای اصفهان، ۱۶۱۳ میلادی
 HOLY VIRGIN CHURCH COMPLEX (1613), NEW JUGHA

Սք. Աստվածածին եկեղեցական համալիրը գտնվում է Նոր Ջուղայի Մեծ Մեյդան քաղաքում:

1613 թ. կառուցել է խոջա Ավետիքը տեղում գոյություն ունեցած Սք. Ստեփանոս մատուռի փոխարեն Սք. Հակոբ (1607 թ.) եկեղեցուն գրեթե կից:

Համալիրը ներառված է ուղղանկյունաձև շրջապարսպի մեջ, որը հարավային կողմում ունի նեղ ու երկար միջանցքով դարպաս: Շրջապարսպին գրեթե բոլոր կողմերից կից են զանազան նշանակության սենյակներ: Հյուսիսային կողմում՝ Սք. Հակոբ եկեղեցուց դեպի արևելք ձգվող համեմատաբար ավելի ընդարձակ շինությունն էլ ի սկզբանե ծառայել է որպես դպրոց:

Holy Virgin (Sourb Astvatzatzin) Church Complex is situated in Greater Meydan Quarter of New Jughha City.

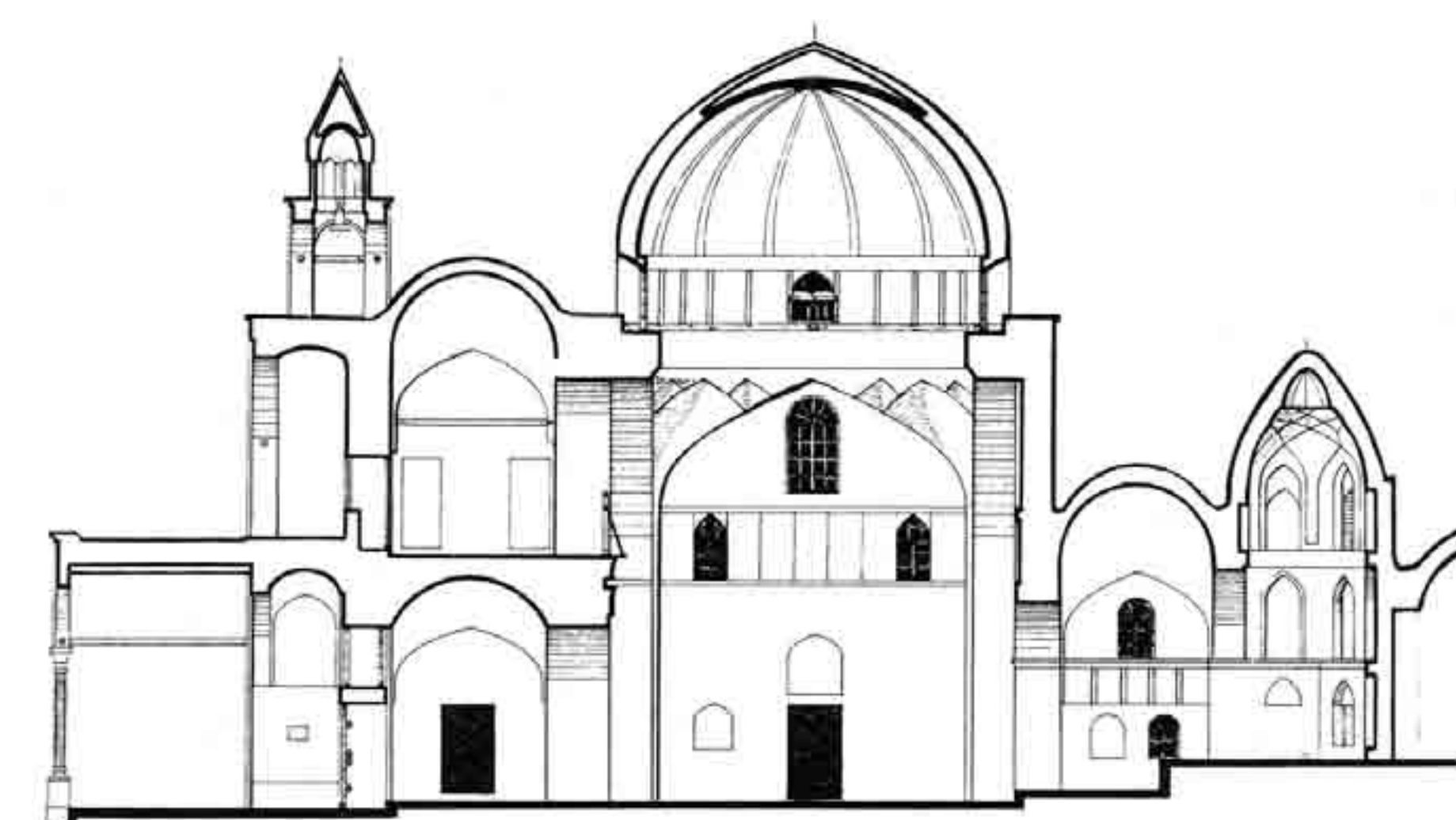
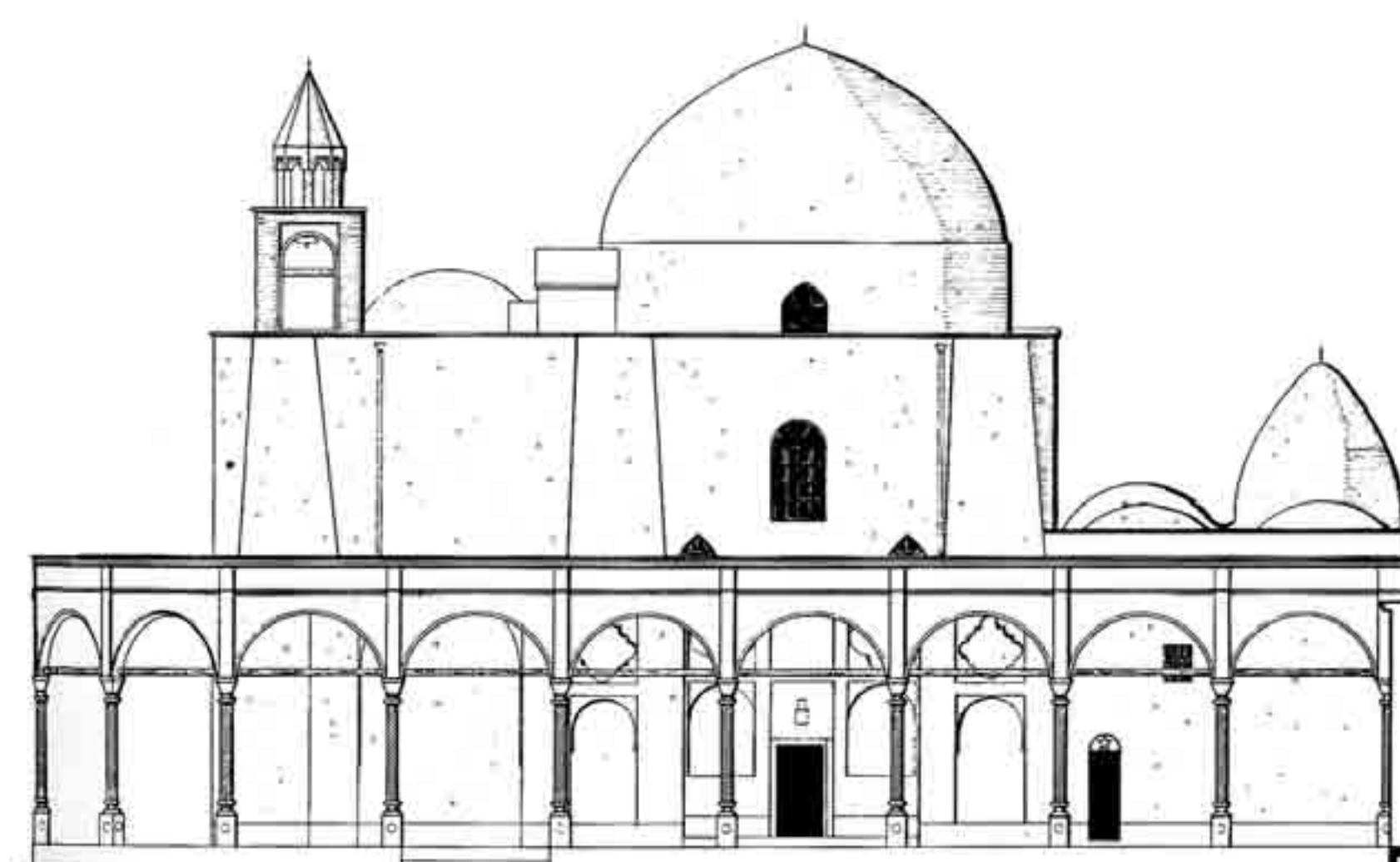
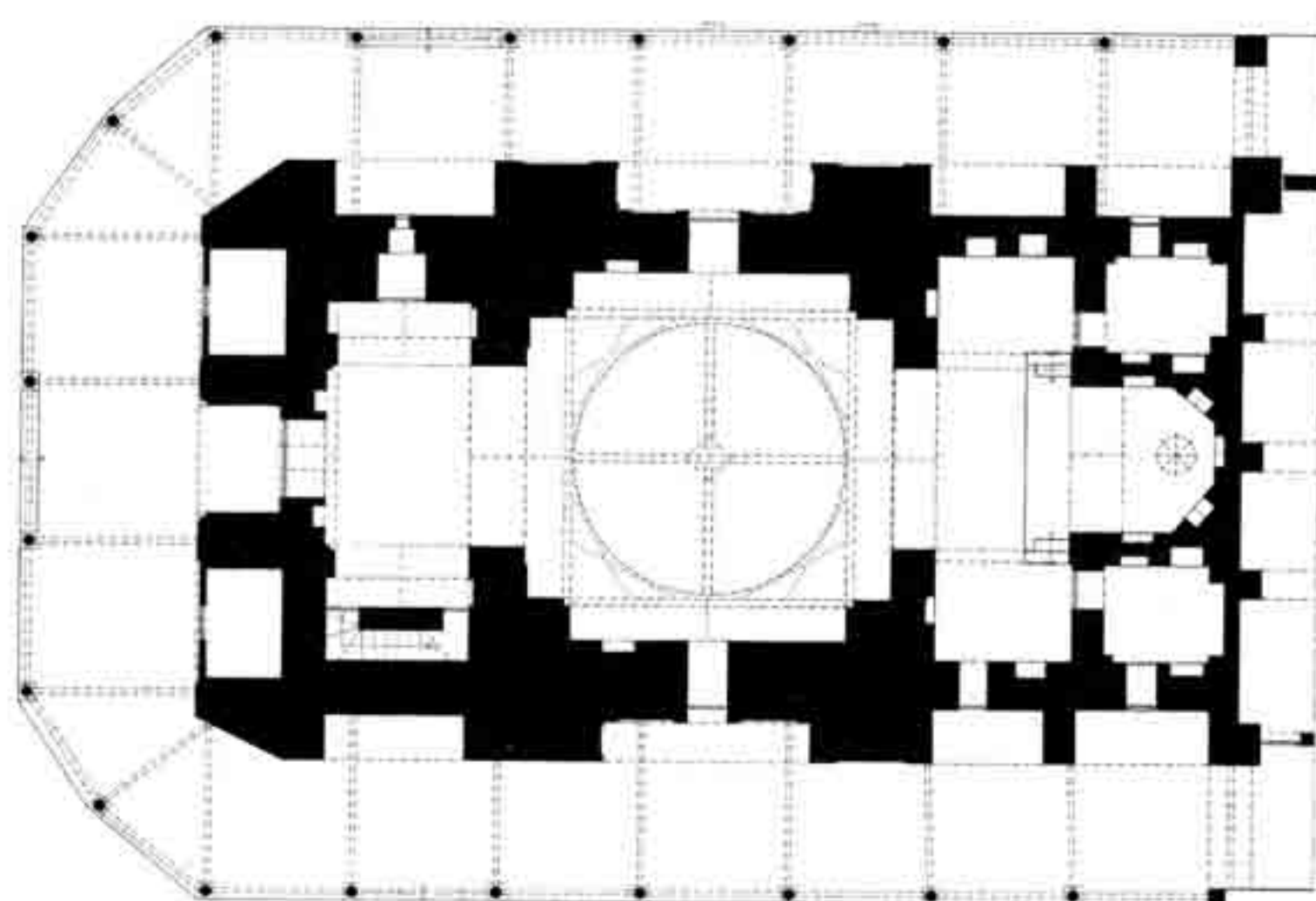
Built by merchant (khoja) Avetik in 1613 in the site of St. Stepanos (Stephen) Chapel, it adjoined St. Hakob (Jacob) Church (1607).

The complex is enclosed within rectangular ramparts, which have a gateway with a long, narrow passageway in the south. These walls are adjoined by various rooms on almost all sides. To the north, east of St. Hakob Church, there is a comparatively larger building which was probably formerly used as a school house.

مجموعه کلیسای مریم و هاکوب مربوط به دوره صفوی است و در اصفهان، محله جلفا، خیابان نظر شرقی، میدان بزرگ واقع شده و در حال حاضر خیابان توحید از مجاور آن عبور میکند. این اثر در تاریخ ۱۷ اسفند ۱۳۸۱ با شماره ثبت ۷۴۴۷ به عنوان یکی از آثار ملی ایران به ثبت رسیده است. کلیسای مریم مقدس دومین کلیسای قدیمی شهر اصفهان است و در سال ۱۶۱۳ میلادی در زمان حکومت صفویه توسط یکی از تاجران آن دوران به نام خواجه اودیک ساخته شده است.

محوطه‌ی این کلیسا بعد از کلیسای وانک بزرگترین محوطه را داراست و مراسم بیشتری در این کلیسا برگزار می‌شود. این کلیسا دارای دو در ورودی است در شرقی و غربی که بیشتر از در غربی آن استفاده می‌شود در غربی دقیقاً روبروی در شرقی کلیسای بتلهم باز می‌شود.

در محوطه‌ی این کلیسا بناهای مختلفی قرار داشته. در ۱۸۴۸م در قسمت غربی کلیسا و بالای ورودی آن نیز برج ناقوس خانه ساخته شده. در مجاورت ضلع جنوبی بنا هم نمازخانه کوچکی به نام استپانوس قرار دارد. کلیسای هاکوب مقدس نیز در نزدیکی این کلیسا واقع شده است.

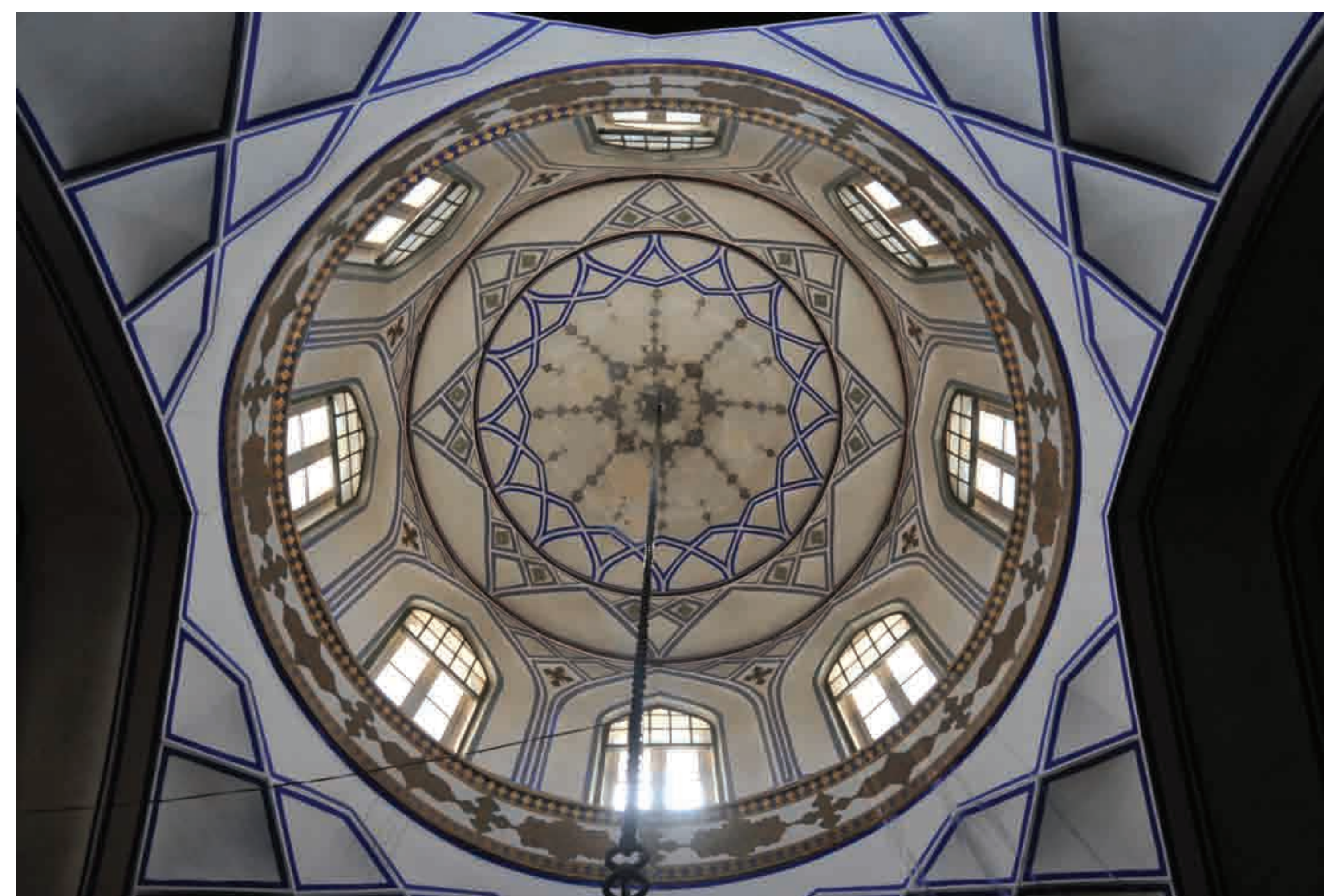
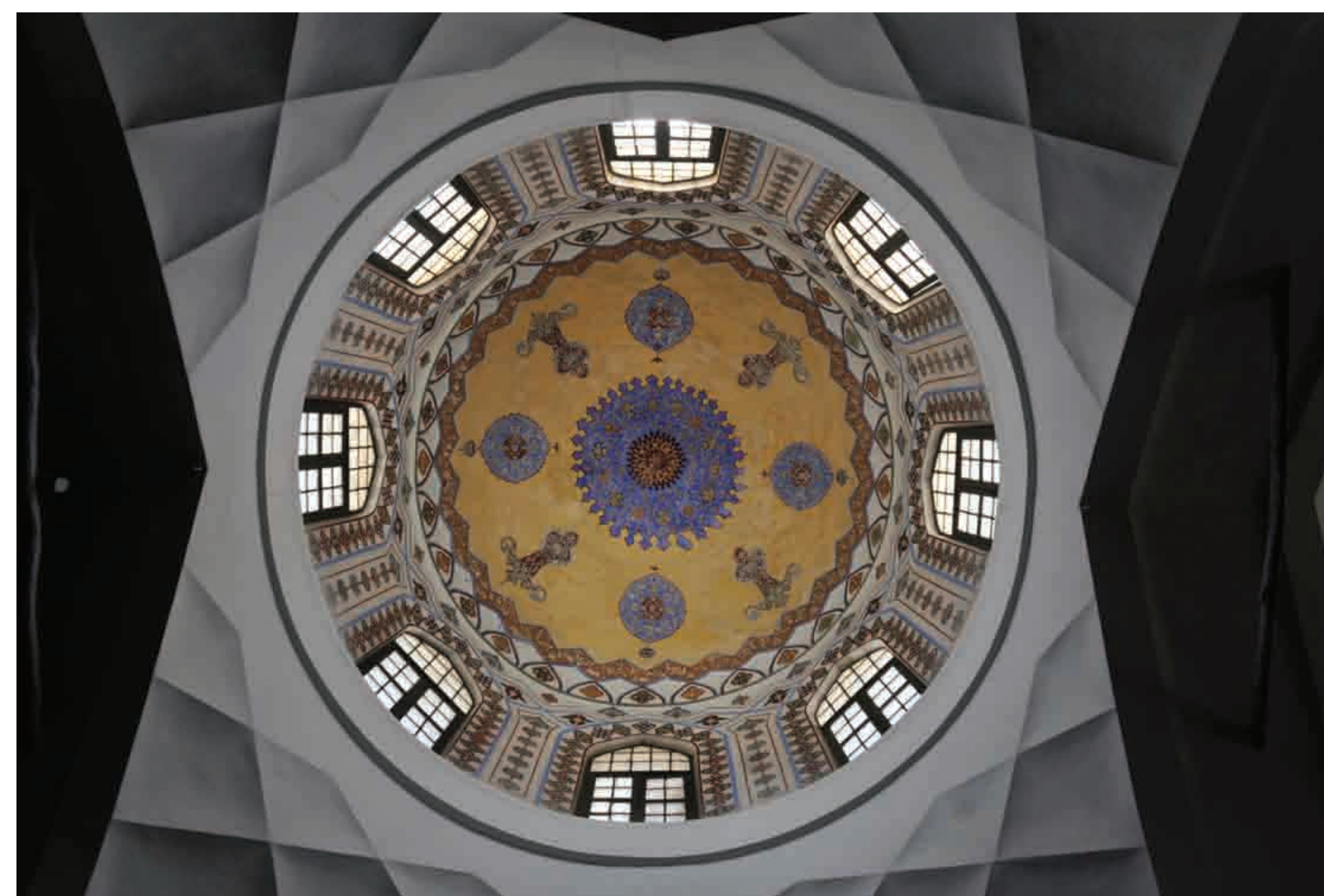
ՆՈՐ ՋՈՒՂԱՅԻ ՀԱԽՃԱՍԱԼԵՐԸ, ԺԷ-ԺԸ ԴԱՐԵՐ

معرق کاری کاشی در جلفای اصفهان، قرون ۱۷-۱۸

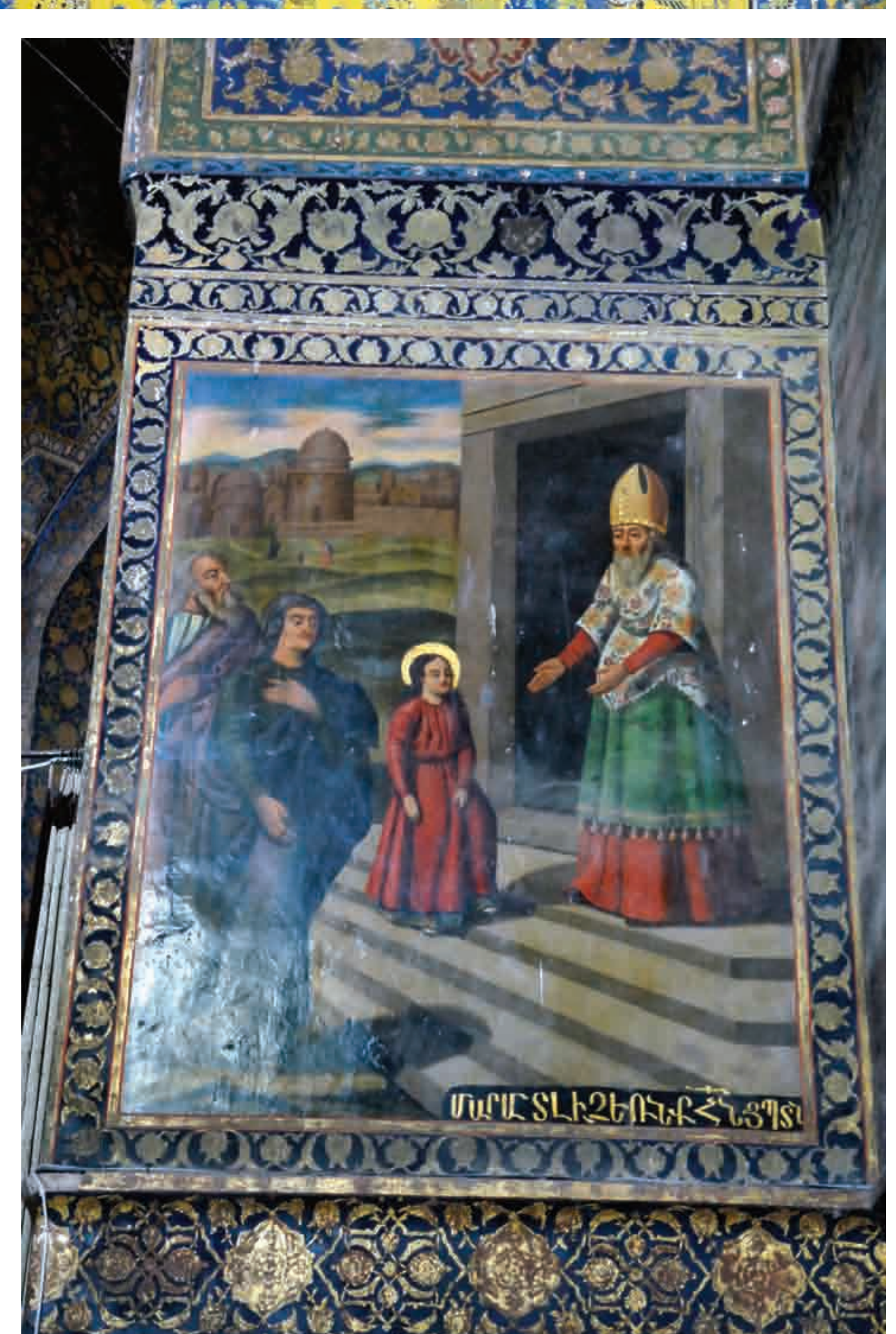
GLAZED TILES (17TH TO 18TH CENTS.) FROM NEW JUGHA

ՆՈՐ ՋՈՒՂԱՅԻ ԵԿԵՂԵՉԻՆՆԵՐԻ ԳՍԲԵԹՆԵՐԸ, ԺԷ-ԺԸ ԴԱՐԵՐ
 گنبدهای کلیساهای جلفای اصفهان، قرون ۱۷-۱۸
 DOMES OF NEW JUGHA CHURCHES (17TH TO 18TH CENTS.)

ՆՈՐ ՋՈՒՂԱՅԻ ՍԲ. ԲԵԹՂԵՇԵՍ ԵԿԵՂԵՉՈՒ ՈՐՄՆԱՆԿԱՐՆԵՐԸ, ԺԵ-ԺԸ ԴԱՐԵՐ
 نقاشی های دیواری کلیسای بیت لحم مقدس در جلفای اصفهان، قرون ۱۷-۱۸
 FRESCOES (17TH TO 18TH C.) FROM ST. BETHLEHEM CHURCH, NEW JUGHA

ԵՐԱԺԻՇՏՆԵՐԸ ՆՈՐ ՋՈՒԴԱՅԻ ԳԵՐԵՉՍԱՆՈՎԻ ԺԷ-ԺԹ ԴԴ. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԵՐԻՆ
 موسیقیدان ها بر روی سنگ قبرهای قرون ۱۷-۱۹ قبرستان جلفای اصفهان
 MUSICIANS ON TOMBSTONES (17TH TO 19TH CENTURIES) OF NEW JUGHA CEMETERY

Ի քիվս գրադմունք մատնանշող այլևայլ պատկերաբան-դակների՝ Նոր Ջուղայի գերեզմանոցում ԺԷ-ԺԹ դարերով քվագրվող և ցարդ պահպանված տապանաքարերի մի խումբ հարդարված է երաժիշտների կամ երաժշտական գործիքների պատկերաբանդակներով:
 Նվագարաններն են՝ սազ, թառ, քամանչա, ուդ և լարային այլ գործիքներ:
 Երաժիշտ հանգուցյալների տապանաքարերին տեղ գտած պատկերաբանդակներն ուշագրավ են նաև ժամանակի տարազների մասին պատկերացում կազմելու և դրանց ուսումնասիրության առումով:

A number of tombstones of the 17th to 19th centuries, preserved in the cemetery of New Jugha, are embellished with sculptural images of musicians and stringed instruments such as the saz, tar, kamancha, oud, etc.
 These images, which also convey information regarding the contemporary national costume, are of great importance to its studies.

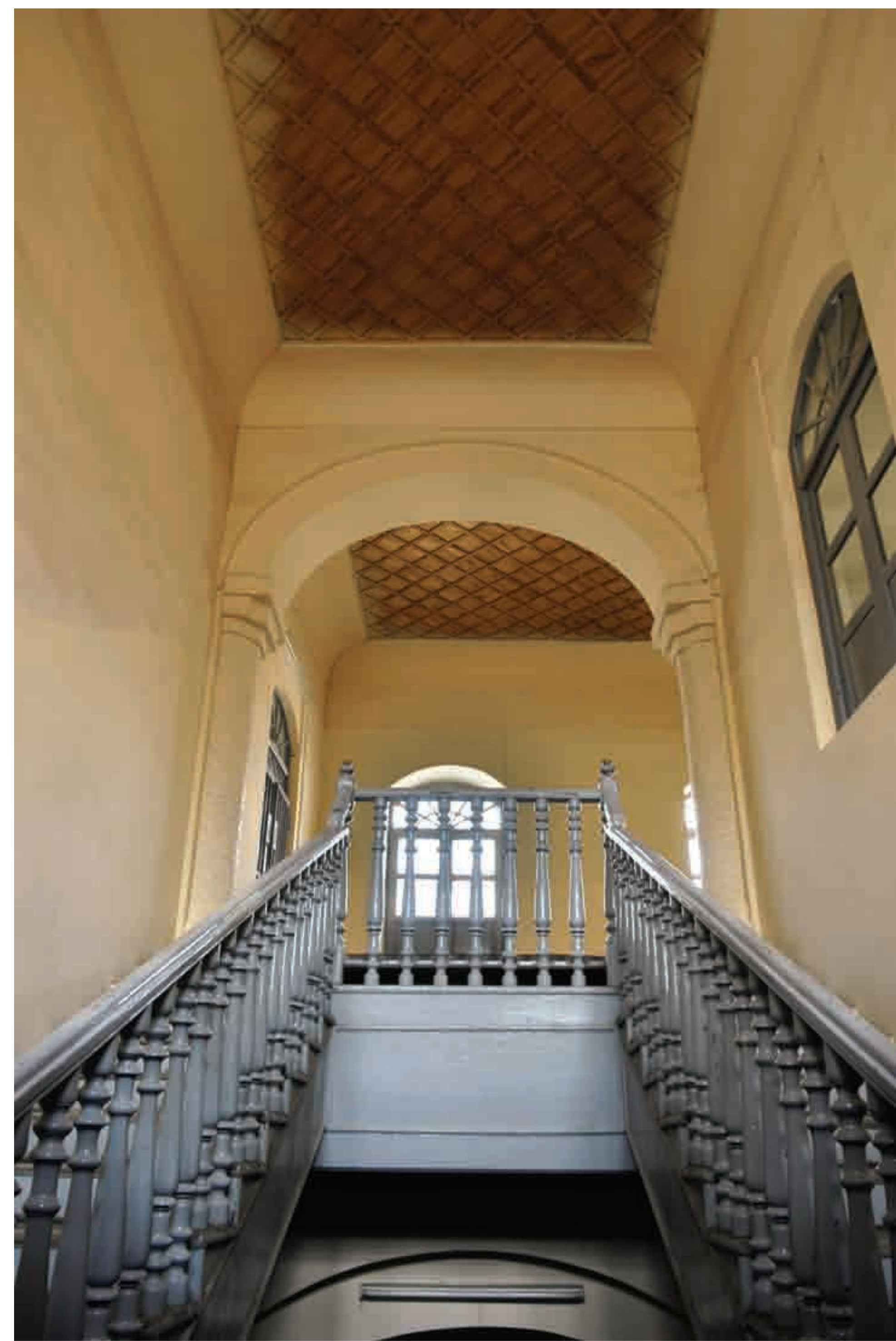
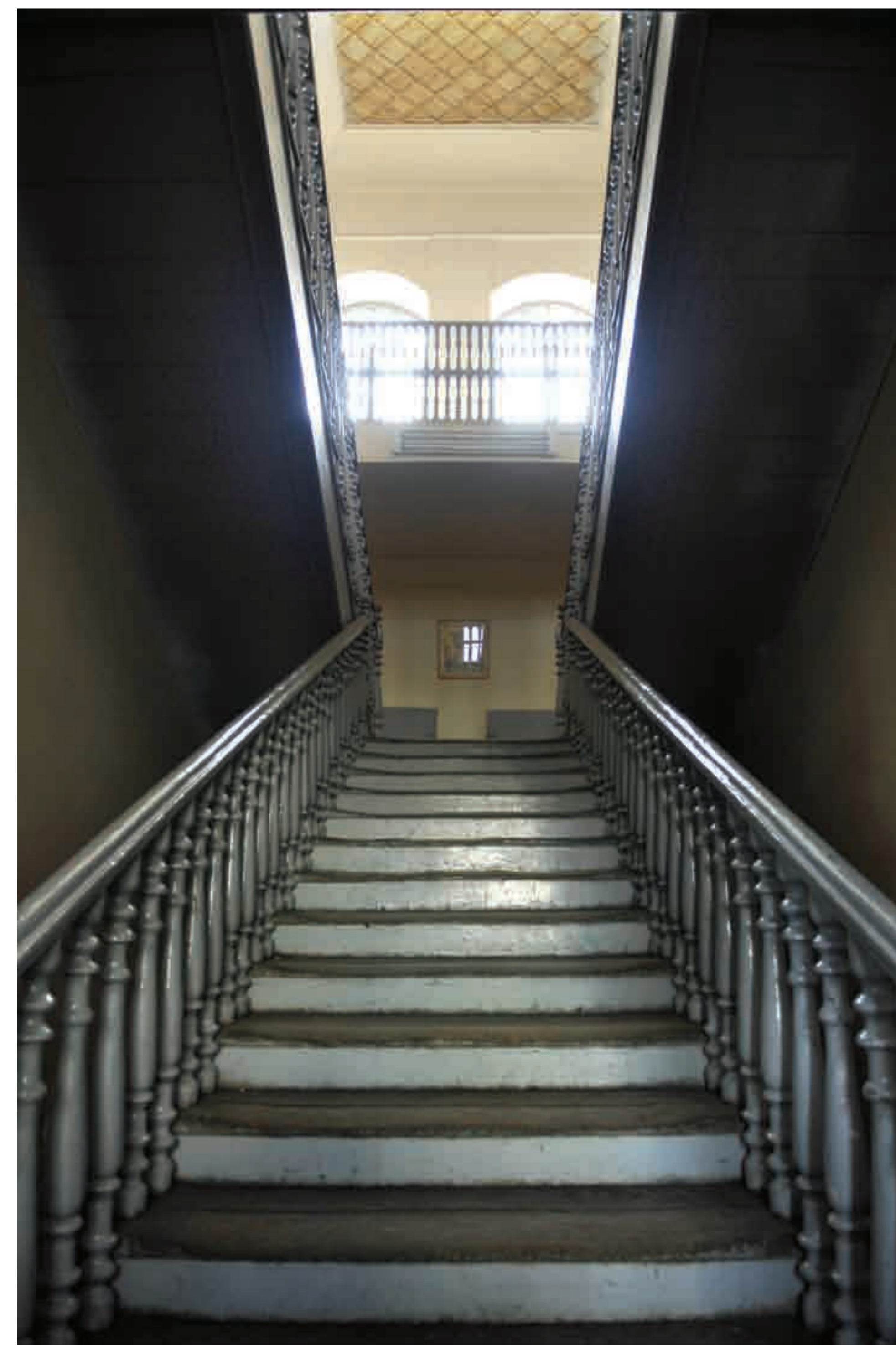
Բր րոյ ցրոհի ազ ցիրհայ մոյոյ Դր ցիրտան ցլֆայ ազֆհան կե ազ ցրն ۱۷-۱۹ تا به امروز از آنها نگهداری می شوند، حکاکی و برجسته کاری های به چشم می خورند با تصاویر موسیقی دانان و آلات موسیقی مانند ساز، تار، کمانچه، عود و غیره.
 حجاری ها هم چنین معرف پوشش مردم جلفای اصفهان در آن زمان هستند.

ՆՈՐ ՋՈՒՂԱՅԻ ԳԵՎՈՐԳ ՔԱՆԱՆՅԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ԴՊՐՈՇ, 1901-1905 ԹԹ.

مدرسه ی ملی گئورگ کانانیان جلفای اصفهان، ۱۹۰۵-۱۹۰۱ میلادی

GEVORG KANANIAN NATIONAL SCHOOL (1901 TO 1905), NEW JUGHA

Գպրոցը գտնվում է Նոր Ջուղայի Չարսու քաղում: Հիմնադրել է տիկին Վառվառա Քանանյանը 1901 թ.՝ ի հիշատակ հանգուցյալ ամուսնու՝ Մոսկվայի Լազարյան ճեմարանի վերատեսուչ, գիտնական, մանկավարժ-հոգեբան Գևորգ Քանանյանի (1836-1897 թթ.):

The school, located in Charsu Quarter of New Jughha, was founded by Varvara Kananian in 1901 in memory of her late husband Gevorg Kananian (1836 to 1897), a scholar, pedagogue, psychologist and the overseer of Lazarian Seminary, Moscow.

این مدرسه واقع در محله ی چارسوی جلفای اصفهان می باشد. مؤسس آن خانم واروارا کانانیان این مدرسه را به یاد گئورگ کانانیان (۱۸۳۶-۱۸۹۷م.) همسر مرحوم خویش ، دانشمند، مدیر، آموزگار و روانشناس مدرسه ی علوم دینی لازاریان در مسکو بنا کرده است.

ՆՈՐ ՋՈՒԴԱՅԻ ԳԵՐԵՉՄԱՆՈՎ ԵՎ ՆՄՈՒՇՆԵՐ ԺԵ-ԺԸ ԴԱՐԵՐԻ ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԵՐԻՈՒ

قبرستان جلفای اصفهان و نمونه هایی از سنگ قبرهای قرون ۱۷-۱۸

NEW JUGHA CEMETERY AND TOMBSTONES OF THE 17TH TO 18TH CENTURIES

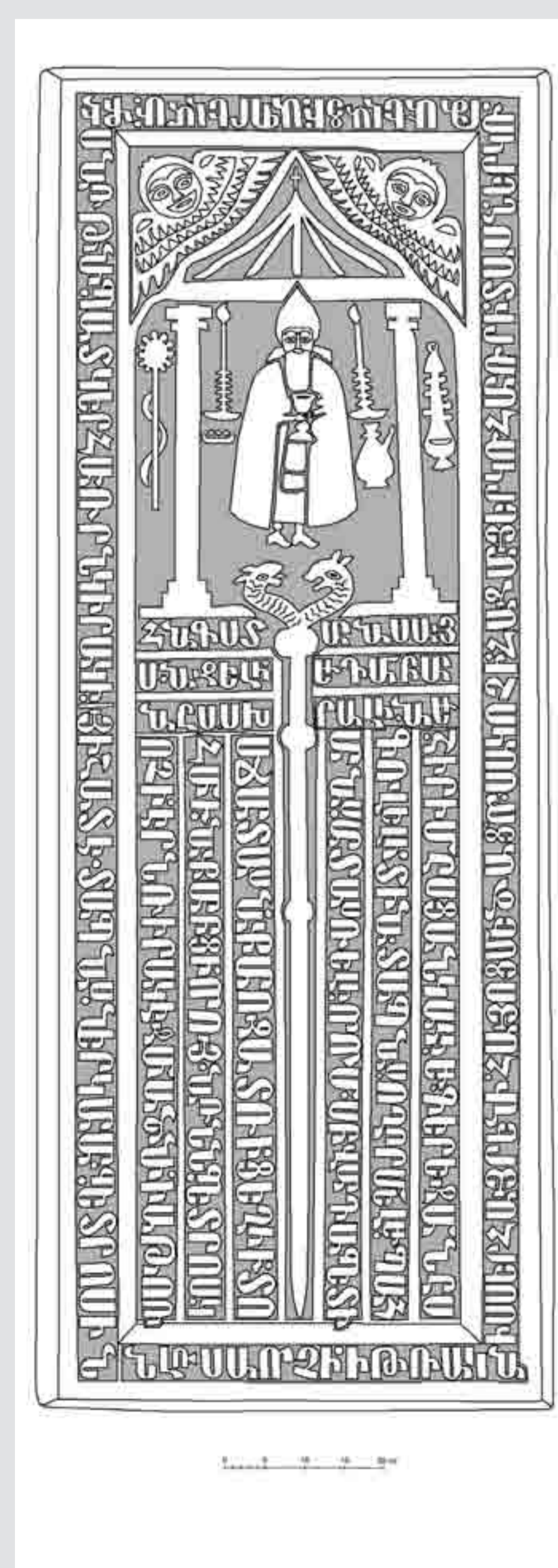
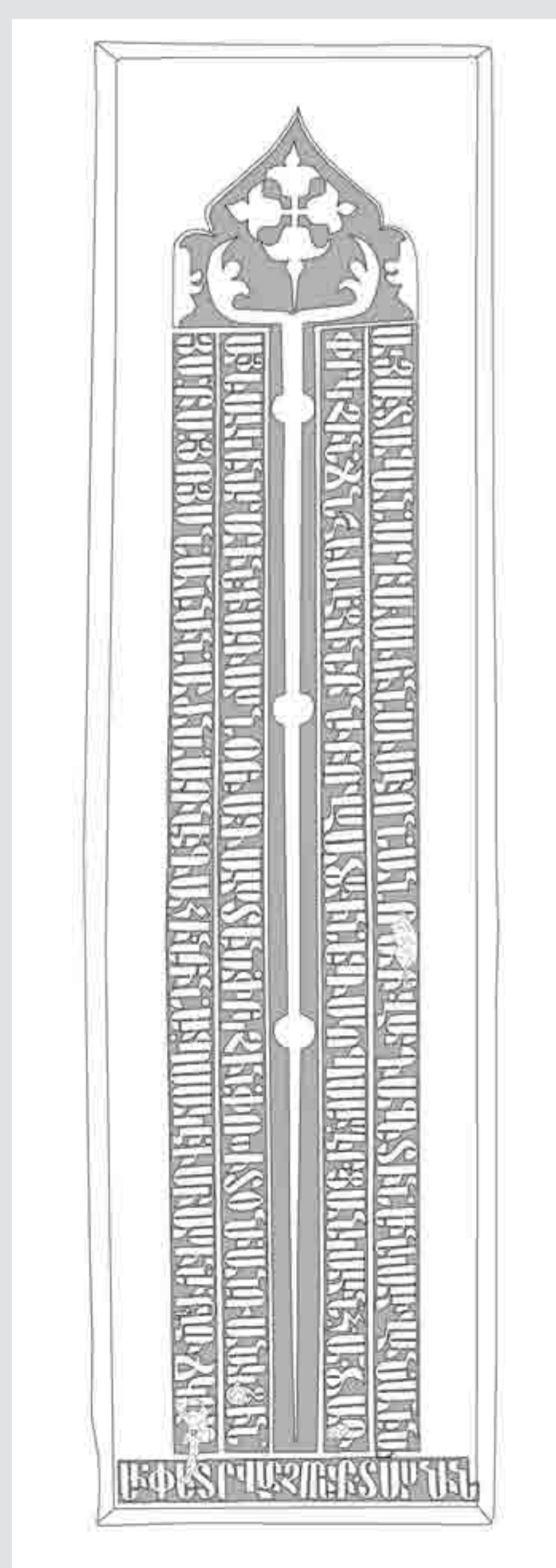
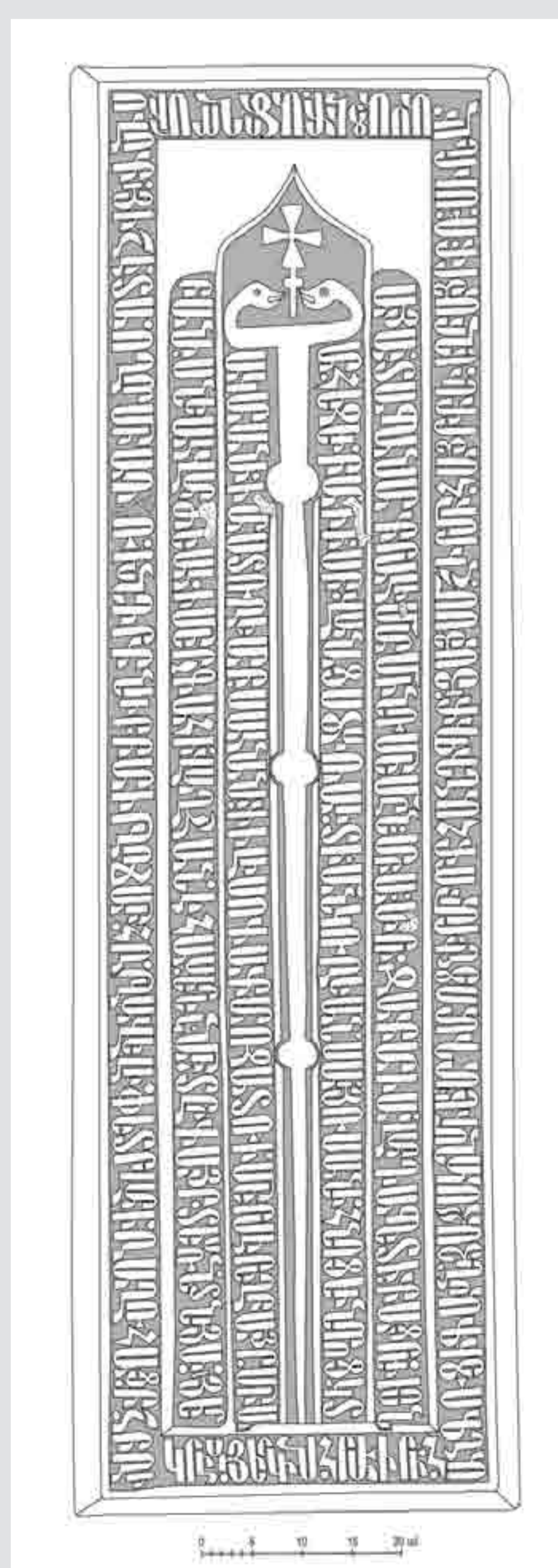
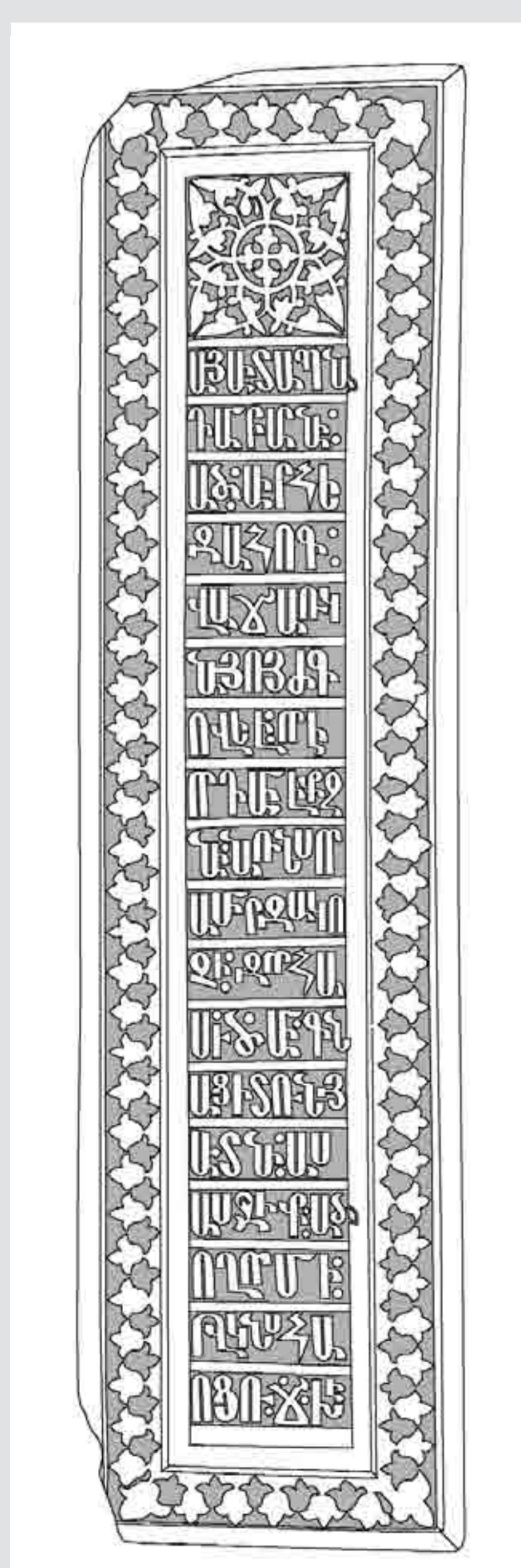
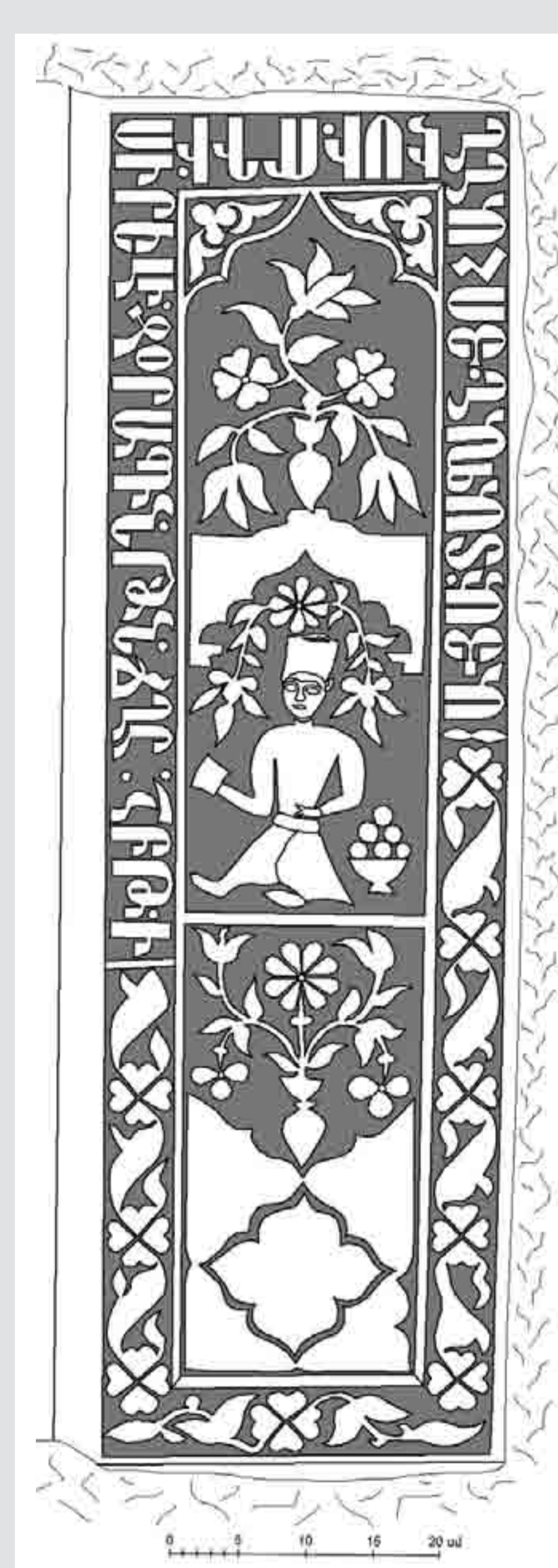
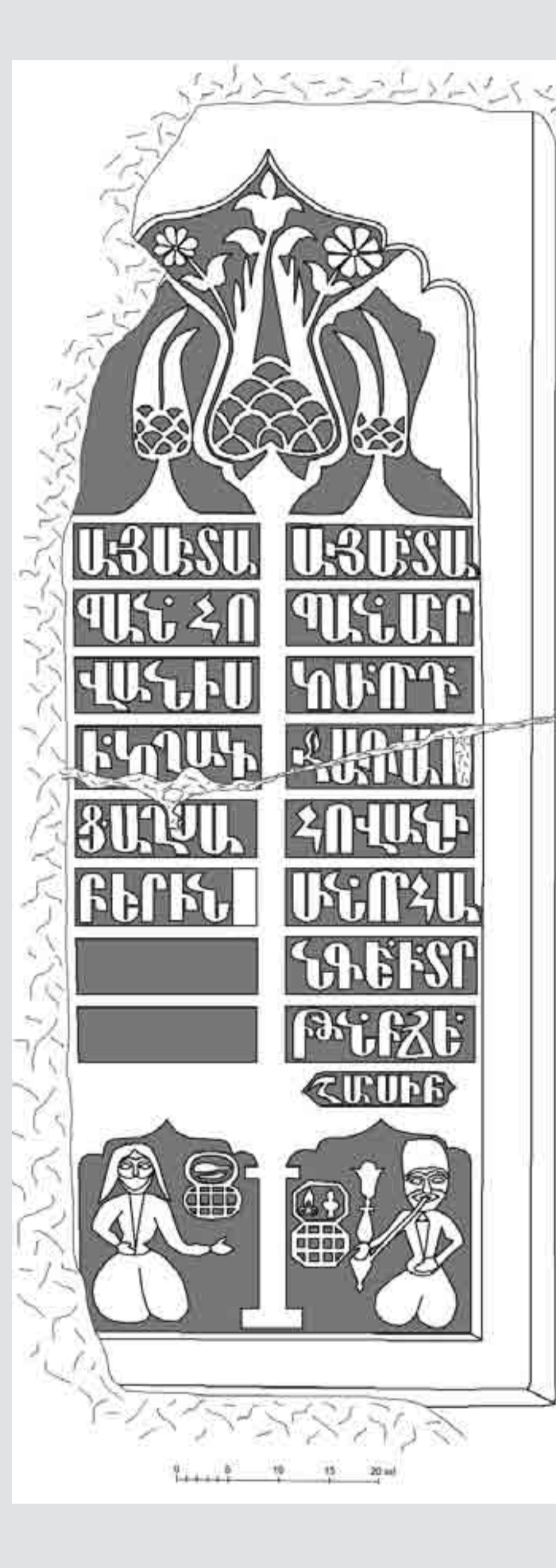
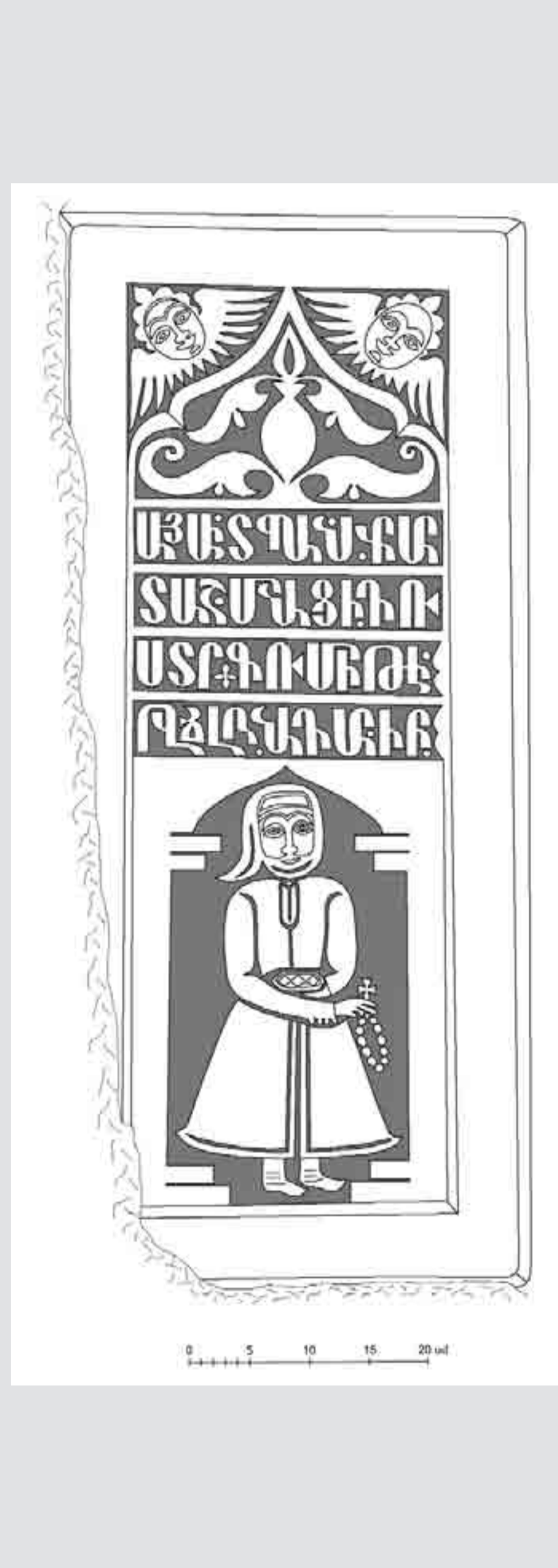
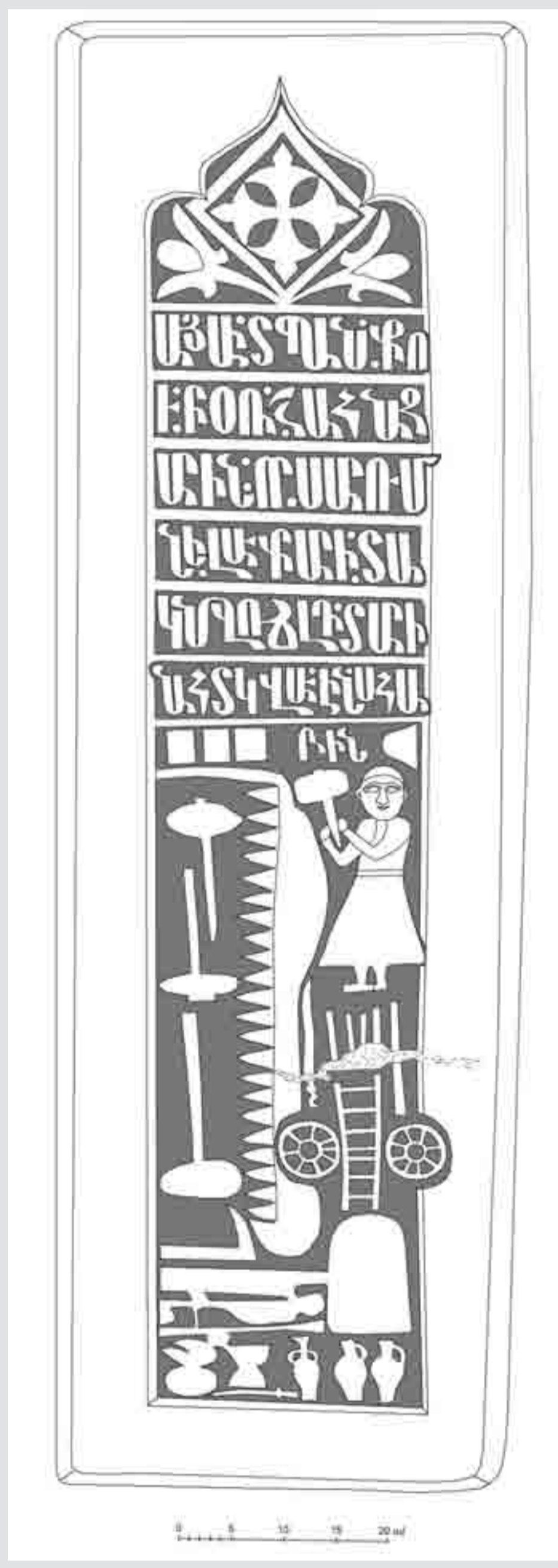
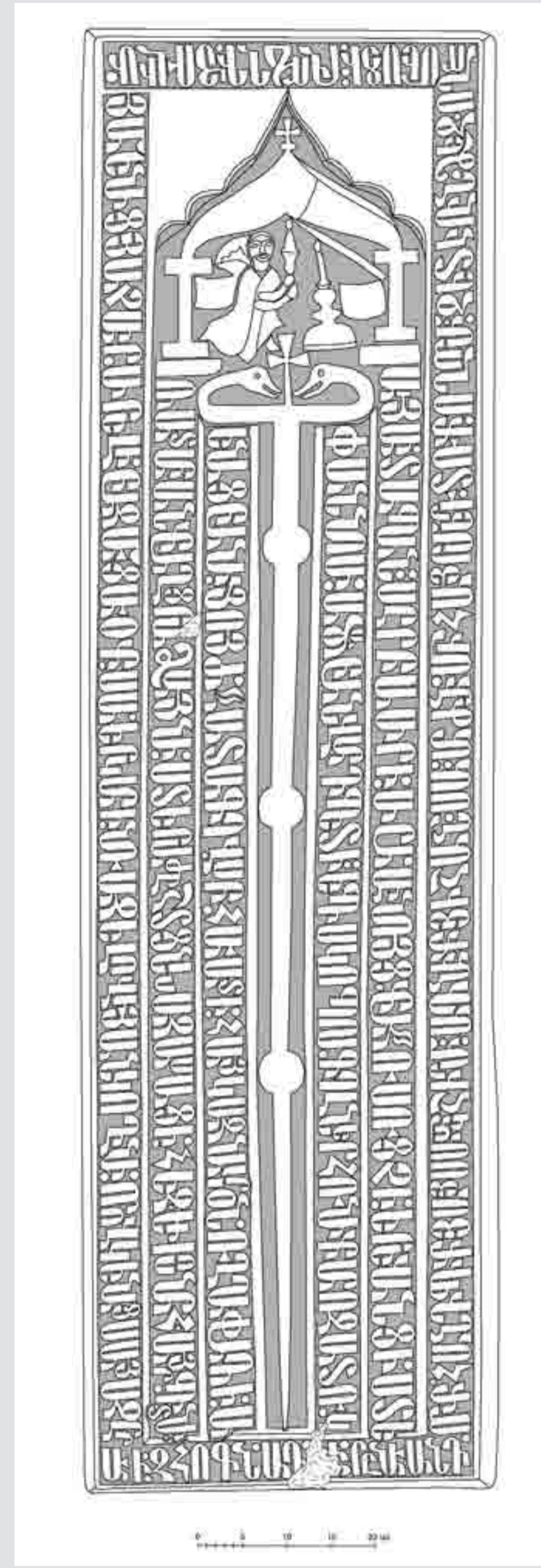
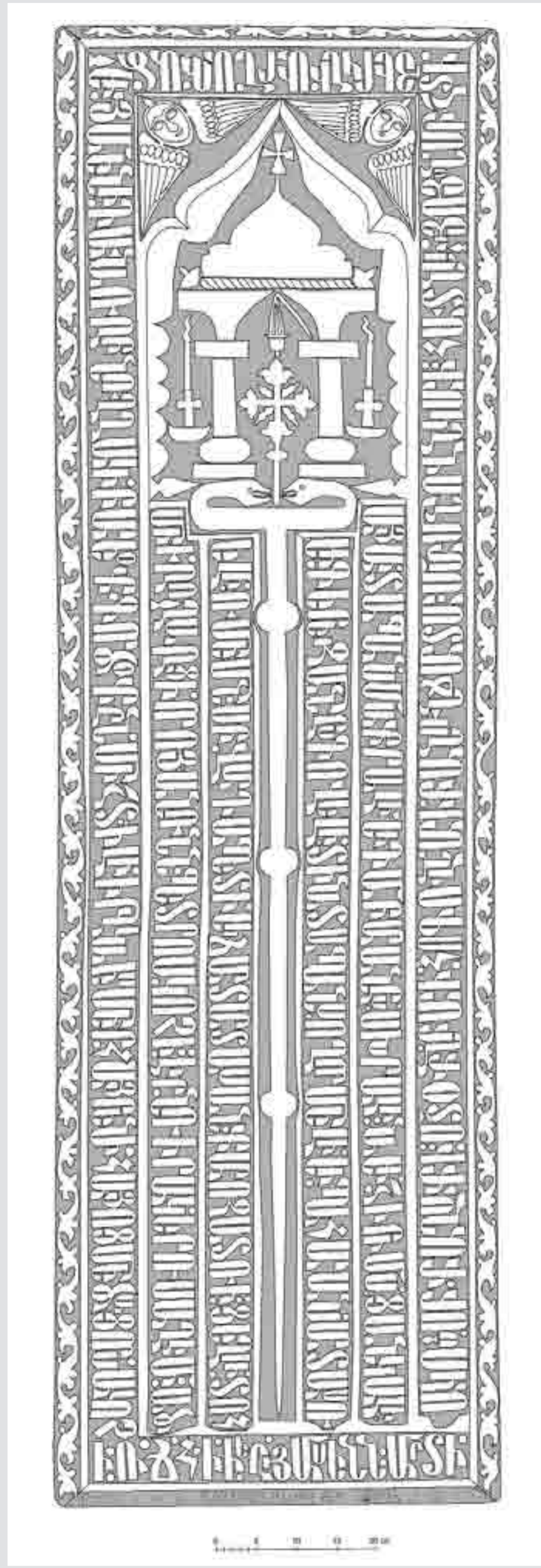
Պարսկաստանի երբեմնի մայրաքաղաք Սպահանի (Իսֆահան) հարևանությամբ 1605 թ. հիմնված Նոր Ջուղա քաղաքամասը հայտնի է եղել ոչ միայն խոջայական ապարանքներով և ժողովրդական ճարտարապետության գանազան կառույցներով, տասից ավելի վանք-եկեղեցիներով, դպրոցներով, այլև զերեզմանոցով: Քաղաքի հարավային արվարձանի եզրին՝ բավական ընդարձակ և մոտավորապես ուղղանկյուն (560 x 400 մ) մակերեսի վրա, ցարդ պահպանվում են ավելի քան 16.000 (զրեթե անխտիր արձանագիր, շատերը մաս պատկերաբանդակված, իսկ 12.000-ը՝ ԺԷ-ԺԸ դարերից) տապանաքարեր, որոնք Նոր Ջուղայի պատմության ուսումնասիրության առումով անզնահատելի վավերական աղբյուր են:

New Jugha, which was founded in 1605 as a quarter of Isfahan, the former capital of Persia, later grew into a major city renowned for its palaces of merchants (khojas), various other monuments of civil architecture as well as its churches and monasteries, more than 10 in number.
One of the most important landmarks of the city is its cemetery extending at the extremity of its southern suburb and occupying quite a spacious area (560 x 400 metres) almost rectangular in shape. It retains more than 16,000 tombstones, over 12,000 of which date from the 17th to 18th centuries. Almost all of them are engraved with epitaphs, and many are adorned with sculptural images.
These memorials are invaluable clues to the history of New Jugha.

Տեղի մեծ խաչքարերից մեկը, որը հիմնված է 1605 թ. հիմնված Նոր Ջուղա քաղաքամասը հայտնի է եղել ոչ միայն խոջայական ապարանքներով և ժողովրդական ճարտարապետության գանազան կառույցներով, տասից ավելի վանք-եկեղեցիներով, դպրոցներով, այլև զերեզմանոցով: Քաղաքի հարավային արվարձանի եզրին՝ բավական ընդարձակ և մոտավորապես ուղղանկյուն (560 x 400 մ) մակերեսի վրա, ցարդ պահպանվում են ավելի քան 16.000 (զրեթե անխտիր արձանագիր, շատերը մաս պատկերաբանդակված, իսկ 12.000-ը՝ ԺԷ-ԺԸ դարերից) տապանաքարեր, որոնք Նոր Ջուղայի պատմության ուսումնասիրության առումով անզնահատելի վավերական աղբյուր են:

شهرت محله ی جلفای نو که در مجاورت اصفهان پایتخت سابق ایران قرار دارد و در سال ۱۶۰۵ م. تأسیس شده است نه تنها به دلیل کاخ ها، معماری و کلیساهای متعدد و مدارس بلکه قبرستان تاریخی آن است.
در این قبرستان واقع در بخش جنوبی این شهر، در منطقه ای با مساحت ۴۰۰*۵۶۰ متر تا به امروز ۱۶۰۰۰ سنگ قبر که قدمت ۱۲۰۰۰ از آنها به قرن های ۱۷-۱۸ می رسد نگهداری می شود.
به طور کلی تمامی قبرها دارای سنگنوشته و حجاری شده می باشند که منابع با ارزشی در حوزه ی تحقیق و مطالعه ی تاریخ جلفای اصفهان هستند.

ԿՏԱԿԱԳՈՐԹ ԿԱՆԱՅՔ ՆՈՐ ՋՈՒՂԱՅԻ ԳԵՐԵՉՍԱՆՈՎԻ ԺԷ-ԺԹ ԴԴ. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԵՐԻՆ
 زنان پارچه باف بر روی سنگ قبرهای قرون ۱۷-۱۹ قبرستان جلفای اصفهان
 FEMALE WEAVERS ON TOMBSTONES (17TH TO 19TH CENTURIES) OF NEW JUGHA

Ի քիվս զբաղմունք մատնանշող այլևայլ պատկերաբանողակների՝ Նոր Ջուղայի գերեզմանոցում ԺԷ-ԺԹ դարերով քվագրվող և ցարդ պահպանված տապանաքարերի մի խումբ հարդարված է կտավագործ (թերևս կարպետագործ, գորգագործ, մաս պարզապես թեմ մանող) կանանց պատկերաբանողակներով:

Գրեթե բացառապես կին արհեստավորների մենաշնորհի ներկայացող ոլորտի մասին գաղափար կազմելուն օգնող պատկերաբանողակները կարևոր մանրամասներ են պարունակում կտավագործական դազգահի կազմության և աշխատանքի ընթացքում անհրաժեշտ զանազան օժանդակ գործիքների (կոճ, մկրատ և այլն) մասին:

Պատկերաբանողակներն ուշագրավ են նաև ժամանակի նորջուղայեցի հայ կանանց տարազների ուսումնասիրության առումով:

A number of tombstones of the 17th to 19th centuries, preserved in the cemetery of New Jugha, are enriched with sculptural images of female weavers, carpet makers and spinners of thread.

Apart from providing information about weaving, a craft predominantly practised by women, these images also include various tools (a reel of thread, scissors, etc.) and offer important details concerning the structure of the loom. Besides, they reveal the national costume of contemporary Armenian women of New Jugha.

Իր քիվս զբաղմունք մատնանշող այլևայլ պատկերաբանողակների՝ Նոր Ջուղայի գերեզմանոցում ԺԷ-ԺԹ դարերով քվագրվող և ցարդ պահպանված տապանաքարերի մի խումբ հարդարված է կտավագործ (թերևս կարպետագործ, գորգագործ, մաս պարզապես թեմ մանող) կանանց պատկերաբանողակներով:

Գրեթե բացառապես կին արհեստավորների մենաշնորհի ներկայացող ոլորտի մասին գաղափար կազմելուն օգնող պատկերաբանողակները կարևոր մանրամասներ են պարունակում կտավագործական դազգահի կազմության և աշխատանքի ընթացքում անհրաժեշտ զանազան օժանդակ գործիքների (կոճ, մկրատ և այլն) մասին:

Պատկերաբանողակներն ուշագրավ են նաև ժամանակի նորջուղայեցի հայ կանանց տարազների ուսումնասիրության առումով:

ԴԱՐԲԻՆՆԵՐՆ ՈՒ ՋԻՆԱԳՈՐԹՆԵՐԸ ՆՈՐՋՈՒՂԱՅԻ ԺԷ-ԺԸ ԴԴ. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԵՐԻՆ
 آهنگران و اسلحه سازان بر روی سنگ قبرهای قرون ۱۷-۱۹ قبرستان جلفای اصفهان
 BLACKSMITHS AND ARMOURERS ON NEW JUGHA TOMBSTONES (17TH TO 19TH CENTS.)

Ի քիվս զբաղմունք մատնանշող այլևայլ պատկերաքանդակների՝ Նոր Ջուղայի գերեզմանոցում ԺԷ-ԺԹ դարերով թվագրվող և ցարդ պահպանված տապանաքարերի մի խումբ հարդարված է երկաթագործների, մասնավորապես՝ դարբինների և զինագործների (մինչև իսկ թնդանոթագործ) պատկերաքանդակներով։
 Երկաթագործ արհեստավորների տապանաքարերին առկա են դարբնության բնագավառում անհրաժեշտ զանազան օժանդակ գործիքներ՝ երկաթը մշակելու մետաղական սեղան, տարբեր տրամաչափի մուրճեր, փուքս, արցան և այլն։

بر روی بخشی از سنگ قبرهای موجود در قبرستان جلفای اصفهان حجاری هایی به چشم می خورد با تصاویر آهنگران، به ویژه با تصاویر زرگران و اسلحه سازان.
 این نقش ها اهمیت جامعه شناختی دارند. بر روی سنگ قبرهای صنعتگران آهنگر، تصاویر ابزارآلات گوناگون مورد نیاز صنعت آهنگری از جمله پایه و سندان، چکش در اندازه های مختلف، دم آهنگری و انواع انبرها حجاری شده اند.

A number of tombstones of the 17th to 19th centuries, preserved in the cemetery of New Jugha, are adorned with sculptural images of tin-smiths, blacksmiths and armourers, including cannon makers. They also include different tools such as metallic tables for iron working, hammers of varying dimensions, bellows, tongs, etc.

ԱՐՇԵՍԱԿՈՐՆԵՐՆ ՈՒ ՎԱՃԱՌՎԱՆՆԵՐԸ ՆՈՐ ՋՈՒՂԱՅԻ ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԵՐԻՆ
 صنعتگران و تاجران بر روی سنگ قبرها ی جلفای اصفهان
 CRAFTSMEN AND MERCHANTS ON TOMBSTONES OF NEW JUGHA CEMETERY

Ի քիվս զբաղմունք մատանանշող այլևայլ պատկերաքանդակների՝ Նոր Ջուղայի գերեզմանոցում ԺԷ-ԺԹ դարերով թվագրվող և ցարդ պահպանված տապանաքարերի մի նշանակալի խումբ հարդարված է զանազան արհեստներ խորհրդանշող (ոսկերիչ, հյուան, կոշկակար, հացթուխ և այլն) պատկերաքանդակներով:
 Մեկ այլ խումբ էլ պարզում է հանգուցյալների վաճառական լինելը: Դրանցում կենտրոնական ու գլխավոր պատկերը կշեռքն է:

حجاری های گروه بزرگی از سنگ قبرهای موجود در قبرستان جلفای اصفهان نشان می دهند که شخص متوفی جواهرفروش، نجار، کفاش، نانوا و غیره بوده است. گروهی دیگر از حجاری ها مربوط به بازرگانان است. تصویر ترازو بر روی سنگ قبرها از این امر حکایت می کند.

A number of tombstones of the 17th to 19th centuries, preserved in the cemetery of New Jugha, are embellished with sculptural images of various craftsmen: goldsmiths, carpenters, shoemakers, bakers, etc.
 Some other gravestones are enriched with scales, which indicates that the person buried was a merchant.

ՆՈՐ ՋՈՒՂԱՅԻ ԽԱՉՔԱՐԵՐԸ
 چلیپاسنگ های (خاچکارهای) جلفای اصفهان
 CROSS-STONES FROM NEW JUGHA

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԱՄԵՆԻՉ ԽՈՇՈՐ ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԵՐՆ ԻՐԱՆՈՒՄ

بزرگترین سنگ قبرهای ارمنه در ایران

THE LARGEST ARMENIAN TOMBSTONES IN IRAN

Իրենց մեծությամբ բացառիկ են երկու տապանաքարեր, դրոնցից մեկը կերտվել է 1690 թ. Մուքիաս քահանայի հիշատակին (չափերը՝ 321 x 84 x 95 սմ) և պահպանվում է Իրանի երբեմնի մայրաքաղաք Մպահանից (Իսֆահան) 113 կմ հարավ-արևմուտք գտնվող Չարմահալ գավառի Վաստիգան գյուղի գերեզմանոցում, իսկ մյուսը՝ 1906 թ.՝ 128 կմ հյուսիս-արևմուտք՝ Փերիա գավառի Նամակերտ գյուղում:

Ի դեպ, վերջինիս մասին ավանդաբար վկայվել է, որ տապանաքարը գերեզմանոց փոխադրելու ծանրագույն աշխատանքի ժամանակ զոհվել է երկու հայ գյուղացի:

Հայտնի է նաև ուշագրավ իրական մի պատմություն. տապանաքարը սայլով տեղափոխելիս սայլի փայտյա սննին անընդհատ կտորվել է, որի պատճառով մի քանի փարսախս ճանապարհին անցել են մի քանի օրում: Մի պարսիկ լուռ, որն անընդհատ գնացել-եկել է այդ ճանապարհով, հետաքրքրվել է, թե ինչի համար են տանում հսկայական սալաքարը: Հայերը պատասխանում են. «Տանում ենք, որ դենք մեր պապի շիրմին»: Լուռն ասում է. «Ա՛յ անխելք հայեր, ձեր պապին տարե՞ք, Սիբաքի տակը թաղե՞ք (Սիբաքը մոտակա լեռն է եղել), դրանից էլ մեծ քար...» (շնորհակալություն Ջ. Ծատուրյանին այս պատմությունը մեզ փոխանցելու համար):

The graveyard of Vastigan Village, Charmahal District (located 113 km south-west of Isfahan), retains an unusually large tombstone (321 x 84 x 95 cm) erected in 1690 in memory of Priest Sukias.

Another gravestone of huge dimensions, dating from 1906, is preserved in the cemetery of Namakert Village, Peria District (situated 128 km north-west of Isfahan). It was so heavy that two Armenian peasants died during its transportation to the burial-ground. Besides, according to a real story, because of its extraordinary weight, the distance of a few *parsakhs* was covered within several days, as the wooden axle of the cart carrying it kept breaking all the time. A Lur who came across the Armenians carrying it for several times asked them why they were conveying that immense tombstone to the graveyard. Learning that it was their grandfather's tombstone, the Lur advised them jokingly to bury their grandfather beneath a nearby mountain called Sibak, as they surely could not find a gravestone larger than it (we are grateful to J. Tzaturian for telling us this story).

Իրանի արևմտյան և արևելյան մասերում, որտեղ հայտնաբերվել են մեծ թվով հայկական քարե շիրմարկղեր, այդ թվում և չափերով անսովորական խոշոր քարե շիրմարկղեր, որոնցից մեկը կերտվել է 1690 թ. Մուքիաս քահանայի հիշատակին (չափերը՝ 321 x 84 x 95 սմ) և պահպանվում է Իրանի երբեմնի մայրաքաղաք Մպահանից (Իսֆահան) 113 կմ հարավ-արևմուտք գտնվող Չարմահալ գավառի Վաստիգան գյուղի գերեզմանոցում, իսկ մյուսը՝ 1906 թ.՝ 128 կմ հյուսիս-արևմուտք՝ Փերիա գավառի Նամակերտ գյուղում:

Ի դեպ, վերջինիս մասին ավանդաբար վկայվել է, որ տապանաքարը գերեզմանոց փոխադրելու ծանրագույն աշխատանքի ժամանակ զոհվել է երկու հայ գյուղացի:

Հայտնի է նաև ուշագրավ իրական մի պատմություն. տապանաքարը սայլով տեղափոխելիս սայլի փայտյա սննին անընդհատ կտորվել է, որի պատճառով մի քանի փարսախս ճանապարհին անցել են մի քանի օրում: Մի պարսիկ լուռ, որն անընդհատ գնացել-եկել է այդ ճանապարհով, հետաքրքրվել է, թե ինչի համար են տանում հսկայական սալաքարը: Հայերը պատասխանում են. «Տանում ենք, որ դենք մեր պապի շիրմին»: Լուռն ասում է. «Ա՛յ անխելք հայեր, ձեր պապին տարե՞ք, Սիբաքի տակը թաղե՞ք (Սիբաքը մոտակա լեռն է եղել), դրանից էլ մեծ քար...» (շնորհակալություն Ջ. Ծատուրյանին այս պատմությունը մեզ փոխանցելու համար):

ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ ԲՈՒՐԿԱՐԻ ԳԱՎԱՌԻ ՔԱՆՍՈՐԻՄ ԳՅՈՒՂՈՒՄ, 1906-1907 ԹԹ.

سنگ قبر خانوادگی در روستای کان سرخ شهرستان بوروار، ۱۹۰۶-۱۹۰۷ میلادی

A FAMILY TOMBSTONE (1906 TO 1907) IN KANSORKH VILLAGE, BURVARI DISTRICT

Իրանի հարավում՝ Պարսից ծոցի ափին գտնվող Բենդեր-Բուշեր քաղաքում, փոքրաթիվ հայ համայնքը Տիմոթեոս Ավետյանի գլխավորությամբ Սք. Գևորգ անվամբ եկեղեցի հիմնել է դեռևս ԺԸ դարում, սակայն 1819 թ. թերևս հնացած և քայքայված լինելու պատճառով ձեռնարկվել է հին տեղում համանուն նոր եկեղեցու կառուցումը: Ուշագրավ է, որ շինարարական աշխատանքներն իրականացվել են ոչ միայն հայերի, այլև անգլիացիների շրջանում կատարված ժողովարարության շնորհիվ:

Յամի տ(եառ)ն 1819, | ս(ու)րբ եկեղեցիս այս յանուն սրբոյն | Գեորգեայ գործարարին շինեցաւ | աստ ի Բուշէն ժողովածու տրովք | հայոց եւ ըստ մասին անգլիացոց:

This Holy Church was built in the name of St. | George by collective funds bestowed by | Armenians and partly by English Gentleme

Յիշեցէք | այս քար | շինող տէր | Կարապետ Գրիգորեան:

Արդեն 1990-ական թվականներին Սք. Գևորգ եկեղեցին հայտնվել էր բավականաչափ քայքայված և խստորակերպումն ու անհետացման շեմին: Նրանից գոնե երկու դարից պատմական հիշատակագիրը փրկելու նպատակով պատկերաքանդակներով հարուստ և շինարարական բովանդակությամբ երկրեզրային սույն արձանագրությունը հայրենի հիշատակների պահպանությանը նախանձախնայող մի խումբ անձանց ուժերով փոխադրվում է Շիրազի Սք. Աստվածածին եկեղեցի, որտեղ էլ պահվում էր 2010 թ. դրությամբ:

The members of the small Armenian community of Bender-Busher City, located on the shore of the Persian Gulf, in the south of Iran, built St. Gevorg (George) Church in the 18th century. In 1819 its old dilapidated building was replaced by a new one erected under Timoteos Avetian's supervision.

Interestingly enough, not only the Armenians but also the English of the city participated in the fund-raising held for the construction of the church. This is attested by its bilingual inscription which is richly adorned with reliefs:

This holy church was built in the name of St. | George by collective funds bestowed by | Armenians and partly by English Gentlemen.

May you remember Father Karapet Grigorian, the engraver of this inscription and reliefs.

In the 1990s, when St. Gevorg Church was on the verge of collapse, a group of Armenians concerned about the preservation of their heritage moved the stone carved with its construction inscription to Holy Virgin (Sourb Astvatzatin) Church of Shiraz City (as of 2010, it was still kept there).

Իրանի հարավում՝ Պարսից ծոցի ափին գտնվող Բենդեր-Բուշեր քաղաքում, փոքրաթիվ հայ համայնքը Տիմոթեոս Ավետյանի գլխավորությամբ Սք. Գևորգ անվամբ եկեղեցի հիմնել է դեռևս ԺԸ դարում, սակայն 1819 թ. թերևս հնացած և քայքայված լինելու պատճառով ձեռնարկվել է հին տեղում համանուն նոր եկեղեցու կառուցումը: Ուշագրավ է, որ շինարարական աշխատանքներն իրականացվել են ոչ միայն հայերի, այլև անգլիացիների շրջանում կատարված ժողովարարության շնորհիվ:

Իրանի հարավում՝ Պարսից ծոցի ափին գտնվող Բենդեր-Բուշեր քաղաքում, փոքրաթիվ հայ համայնքը Տիմոթեոս Ավետյանի գլխավորությամբ Սք. Գևորգ անվամբ եկեղեցի հիմնել է դեռևս ԺԸ դարում, սակայն 1819 թ. թերևս հնացած և քայքայված լինելու պատճառով ձեռնարկվել է հին տեղում համանուն նոր եկեղեցու կառուցումը: Ուշագրավ է, որ շինարարական աշխատանքներն իրականացվել են ոչ միայն հայերի, այլև անգլիացիների շրջանում կատարված ժողովարարության շնորհիվ:

This Holy Church was built in the name of St. | George by collective funds bestowed by | Armenians and partly by English Gentleme

Յիշեցէք | այս քար | շինող տէր | Կարապետ Գրիգորեան:

Արդեն 1990-ական թվականներին Սք. Գևորգ եկեղեցին հայտնվել էր բավականաչափ քայքայված և խստորակերպումն ու անհետացման շեմին: Նրանից գոնե երկու դարից պատմական հիշատակագիրը փրկելու նպատակով պատկերաքանդակներով հարուստ և շինարարական բովանդակությամբ երկրեզրային սույն արձանագրությունը հայրենի հիշատակների պահպանությանը նախանձախնայող մի խումբ անձանց ուժերով փոխադրվում է Շիրազի Սք. Աստվածածին եկեղեցի, որտեղ էլ պահվում էր 2010 թ. դրությամբ: